

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK ASILLI AFGAN MÜLTECİLERİNİN
12 EYLÜL DÖNEMİ'NDE İSKÂN VE İSTİHDAMI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emrullah ÖZTÜRK

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK ASILLI AFGAN MÜLTECİLERİNİN
12 EYLÜL DÖNEMİNDE İSKÂN VE İSTİHDAMI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Emrullah ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hakan UZUN

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRK ASILLI AFGAN MÜLTECİLERİNİN
12 EYLÜL DÖNEMİ'NDE İSKÂN VE İSTİHDAMI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Doç. Dr. Hakan UZUN

Tez Sınavı Tarihi: 28.05.2014

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Hayatlarını genellikle doğdukları yerlerde devam ettirmek isteyen insanlar, çeşitli sebeplerden dolayı gerek kendi ülkeleri içerisinde gerekse ülkeler arasında, yer değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu göç, gönüllü olabildiği gibi zorunlu sebeplerden de kaynaklanabilmektedir. Her ne sebepten olursa olsun, başka ülkelere iltica eden kişi ve topluluklar değişik mağduriyetler ve problemlerle karşılaşmaktadırlar; karşılaşılan sorunlar arasında en önemlisi ise göçmenlerin, kendilerini kabul edebilecek ve bağrılarını açacak bir ülke bulabilmeleridir.

Tarihte göç dalgalarından fazlasıyla etkilenen Türkiye, bölgesindeki ülkelere nazaran demokratik şartlarının elverişliliği, ekonomisi ve coğrafi olarak Batı dünyasına yakınlığı gibi nedenlerden, dış göçlerde sürekli, melce (hedef) ülke konumunda olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Doğu Bloku ülkelerinin baskısından kaçarak sığınma talebinde bulunanlar ilk akla gelenlerdir.

Bu çalışmada, çağımızda çok önemli bir sorun haline gelen mülteci sorununun neden ve sonuçları; mülteciler için izlenen çözüm yolları, hukuki süreçler, imzalanmış sözleşmeler; Türkiye tarafından mülteciler için uygulanan iskân ve istihdam politikaları ve bu politikaların, Türk asıllı Afganistan mültecilerine yansımaları ele alınmıştır. Büyük mülteci akımlarına sebep olamamak için uluslararası mülteci sözleşmelerine “şartlı destek” veren Türkiye’nin, ulus devlet yapısını korumaya yönelik oluşturulan yasalarına rağmen, zaman zaman, bazı gruplara karşı pozitif ayrımcılıklar yapmıştır. Bu tezi, yakın dönemde Türkiye’ye kabul edilen mülteci gruplarının kabulüne ilişkin uygulamaları ispatlamaktadır: Mesela Türk asıllı Afgan mültecilerinin kabulü ve iskânında bu ayrımcılık görülmektedir. Türk asıllı Afgan mülteciler, 1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgale başlaması ile Pakistan’a sığınmışlar, ardından iskan edilmek ve insanca yaşayabilmek için Türkiye’den iltica talebinde bulunmuşlardır. Yürürlükteki 2510 sayılı iskan yasası ve ekleri, göçmenlerin iskanlı olarak Türkiye’ye getirilmesine müsaade etmediği için, 1982 yılında özel bir yasa çıkarılmıştır; çıkarılan 2641 sayılı yasa, Türk asıllı Afgan göçmenlerinin iskanını ve istihdamını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, Göçmen, Türk Soylu, Afgan, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, İskân, İstihdam, 12 Eylül Dönemi.

ABSTRACT

People who usually want to maintain their lives in their birth places are obliged to move to inland places or immigrate to another countries due to several reasons. No matter what the reason is, people and communities taking refuge in other countries have various problems the Immigrants' most important problem is to find a country which admits and embraces them.

Compared to the other countries in her region, Turkey is always target country in the immigration matter owing to her favorable conditions for democracy, economy and geographical position being close to Western World. Especially in Cold War Period, Turkey became the first target country of refugees who escaped from oppression of Eastern Bloc Countries and asylum seekers.

In this study, the reasons and results of refugee question that becomes an important problem in this age; solutions for the refugees, judicial processes and agreements which were signed ; reflections of Turkey's Inhabiting and Employment Policy on Afghan refugees of Turkish origin are mentioned. Sometimes Turkey, giving conditional support to international refugee conventions in order not to cause great refugee migrations, discriminated in favor of refugees with Turkish and Muslim origin, although she had laws aimed at protecting nation-state structure. When looked at refugee groups which are admitted to Turkey in recent period , this can be seen obviously. As is the case with the admission and inhabiting of Afghan refugees of Turkish origin, exceptional cases existed in history of Turkish Refugee Law. Afghan Refugees of Turkish origin took refuge in Pakistan due of the occupation started by USSR in Afghanistan and then they requested Turkey for asylum in order to inhabit and live humanly . Because of the fact that the applicable law no. 2510 and its did not allow, in 1982 a special law was accepted and inhabiting and employment of the refugees of Turkish origin were provided by legislating law no. 2641.

Key Words: Refugee, Immigrant, Turkish-origin, Afghan, Kazakh, Uzbek, Turkmen, Inhabiting, Employment, the September 12 Era.

ÖNSÖZ

I. Dünya Savaşı ile gündeme gelen, II. Dünya Savaşı ile büyüyen ve Soğuk Savaş döneminde zirveye ulaşan mülteci sorunu, çağımızın en büyük sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Bu sorunun çözümü noktasında, günümüzde çalışmalar yapılmakta ve hal çareleri geliştirilmektedir.

Mültecilik, kendi içinde acıları, mağduriyetleri, yoklukları barındıran ve her toplumun tarihinde var olan bir olgudur. Geçmişte her bir kaos ve savaş, yeni mülteci dalgaları üretmiştir. Günümüzde de bu gelişmeler devam etmektedir. Örneğin bugün, Türkiye'nin de başını ağrıtan, sığınmacı ve mülteci kampları, yığınla insanın sorunlarına kalıcı çözümler beklediği yerler haline almıştır.

Bu araştırmada, Afganistan'ın Kuzey dağlık bölgesinde yaşarken 1979 yılında, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle, Pakistan'a sığınan Türk asıllı (Kırgız, Özbek, Kazak, Türkmen) Afgan mültecilerinin 1982 yılında özel bir yasa ile Türkiye'ye getirilmesi ve bu kapsamda, Türkiye'nin bu mültecilere uyguladığı iskân ve istihdam politikası konu edinilmiştir. Araştırma, giriş haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, göç ile ilgili tanımlar ve bu tanımlar arasındaki farklara değinilmiş; ayrıca çok önemli bir sorun haline gelen ve kapsamı çok genişleyen mülteci sorununun neden ve sonuçları, mülteciler için izlenen çözüm yolları, hukuki süreçler ve imzalanmış sözleşmeler hakkında genel teorik bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde, Türk tarihinde göç ve iltica alanında yapılan kurumsal ve hukuksal çalışmalar; iki dönemin kurumlarının yapısal özellikleri ve işleyişleri göz önünde bulundurularak Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki kısımda ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise Türkiye'nin mülteci politikasına yaklaşımı, tarihten örnekler verilerek işlenmiştir.

Üçüncü bölümde, araştırma bulguları ışığında, Türkiye tarafından mülteciler için uygulanan iskân ve istihdam politikalarının Türk asıllı Afganistan mültecilerine yansımaları incelenmiştir. Bu bölüm araştırılırken, Sovyet-Afgan Savaşı dönemi Türkiye- Afganistan-Pakistan ilişkileri, Türkiye'de 12 Eylül Askeri Yönetimi'nin kendine ait özellikleri ve dış politikası ile birlikte ele alınmıştır.

Çalışma sırasında, konu ile ilgili yazılmış araştırma ve inceleme eserlerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra arşiv belgelerinden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Arşiv belgeleri konusunda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) ile Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)'ne müracaat edilmiş ancak incelenen konunun esas kaynağını Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan belgeler oluşturmuştur. Afganistan mültecileri için oluşturulan mülteci üst komisyonunun, her gelişmeyi ve toplantı sonuçlarını belli aralıklarla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine bilgilendirme maksadıyla rapor etmesi, bu araştırmanın sağlam ve detaylı belgelerini oluşturmuştur. Özellikle, mültecilerin iskânı ile ilgili kararlar ve çizelgeler, çalışma için çok yararlı olmuştur. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden (BCA) istifade edilememiştir; zira burada tasnif edilen ve araştırmacıların hizmetine sunulan belgeler, en son 1976 yılına kadar olanları kapsamaktaydı. Araştırmanın da evrenini oluşturan 1982 yılı ile ilgili belgeler ise, kurumlardan BCA'ya aktarılmış; ancak bu belgelerin tasnifi henüz tamamlanmamıştır. Kızılay Arşivi yetkilileri de 1928 yılı sonrası belgelerin henüz tasnif edilmediğini bildirdiler.

Çalışmada basına da müracaat edilmiş, ancak beklentinin aksine basında, araştırılan konuya farklı bakış açıları kazandıracak bilgilere rastlanmamıştır. Her ne kadar bu dönemde, konu ile ilgili haberler birinci sayfadan verilmiş olsa da, gazetelerin kullandığı ifadeler ve haberi veriş şekilleri, 12 Eylül Askeri döneminin kısıtlayıcı tutumu nedeniyle, 2641 sayılı yasanın çıkarılması ve mültecilere iskan uygulamasının irdelenmesine, bununla ilgili aykırı ve sorgulayıcı yazılar yazılmasına mani olduğundan; yayımlanan haber ve yazılar daha çok, olayı rapor eder bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmamız süresince, sağladığı iyi bir çalışma ortamından dolayı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Temuçin F. Ertan'a ve Enstitü personeline; tezimde bana yapıcı eleştirileriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Mesut Çapa ve Prof. Dr. Necdet Hayta'ya; tez danışmanım Doç. Dr. Hakan Uzun'a; Cumhurbaşkanlığı Arşivi çalışmalarında yardımcı olan arşiv uzmanı Aysun Sönmez'e ve Hasan Hüseyin Okutan'a teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	17
TÜRK TARİHİNDE MÜLTECİLİK	17
1.1 GÖÇ VE İLTİCA ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	17
1.1.1 Osmanlı Dönemi'nde Kurulan Kurum ve Komisyonlar	17
1.1.1.1 Muhacirin Komisyonları	18
1.1.1.2 Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi	20
1.1.2 Cumhuriyet Dönemi'nde Kurulan Kurum ve Komisyonlar	20
1.1.2.1 İmar ve İskan Vekaleti	21
1.1.2.2 İskân Umum Müdürlüğü (Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü)	22
1.1.2.3 Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü	24
1.1.2.4 Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	26
1.2 MÜLTECİ KAVRAMININ TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ	27
1.2.1 2510 Sayılı İskân Kanunu	27
1.2.2 1306 Sayılı Ek Kanun	32
1.2.3 Pasaport Kanunu	34
1.2.4 Mültecilerle İlgili 1994 Sığınma Yönetmeliği	34
1.2.5 16 Ocak 2006 Tarihli ve 9938 Sayılı Yönetmelik	35
1.2.6 57 Sayılı İçişleri Bakanlığı Uygulama Talimatı	36
1.2.7 5543 Sayılı İskân Kanunu	37
2. BÖLÜM	40
TÜRKİYE MÜLTECİ POLİTİKASI VE UYGULAMALARI	40
2.1 TÜRKİYE'DE MÜLTECİ OLMAK	40
2.2 TARİHTE TÜRKİYE'YE MÜLTECİ AKIMLARI	42
2.2.1 Gelen İlk Mülteci Grubu: Yahudiler	42
2.2.2 Kırım Kafkas Göçleri	42
2.2.3 Özgün Bir Göç: Polonyalılar ve Macarlar	44
2.2.4 Cumhuriyet Dönemi İlk Zorunlu Göç: Mübadiller	45
2.2.5 Nazizm'den Kaçanlar	47
2.2.6 Balkan Göçleri	49
2.2.7 Özel Kanun Mültecileri	51
2.2.8 Orta-Doğu Göçleri	52

3. BÖLÜM	54
12 EYLÜL DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASININ AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNE YANSIMASI	54
3.1 12 EYLÜL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	54
3.2 SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN AFGANİSTAN’I İŞGAL ETMESİ	58
3.2.1 Afganistan Coğrafyası ve Afganistan Türkleri	58
3.2.2 Türkiye-Afganistan İlişkileri	60
3.2.3 Afganistan İşgaline Karşı Gösterilen Uluslararası Tepki	65
3.2.4 Türkiye’nin Afganistan İşgaline Yaklaşımı	66
3.2.5 Afgan Mülteci Kampları	68
3.3 TÜRK ASILLI AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNİN İLTİCA TALEPLERİ	71
3.3.1 Devlet Başkanı Kenan Evren’in Pakistan Ziyareti	73
3.3.2 2641 Sayılı “Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskâna Dair Kanun”	76
3.3.2.1 Amacı, Gerekçesi ve Kapsamı	77
3.3.2.2 Oluşturulan Komisyonlar	83
3.3.3 Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin Getirilmesi	84
3.3.3.1 Ulaşım Planlaması	86
3.4 TÜRK ASILLI AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNİN İSKÂNİ	91
3.4.1 Geçici İskân Bölgeleri	91
3.4.2 Kesin İskân Bölgeleri ve Mültecilerin Nüfus Bilgileri	96
3.4.2.1 Türkmenler	103
3.4.2.2 Özbekler	104
3.4.2.3 Kırgızlar	105
3.4.2.4 Kazaklar	106
3.5 MÜLTECİLERE İSTİHDAM UYGULAMASI	109
3.5.1 Tarımsal İskâna Göre İstihdam	109
3.5.2 Kentsel İskâna Göre İstihdam	111
3.6 MÜLTECİLERE YAPILAN YARDIMLAR	113
3.6.1 Türk Vatandaşlığına Geçirilmeleri	113
3.6.2 Eğitim ve Kurslar	113
3.6.3 Mültecilerin Üretici Hale Getirilmeleri	116
3.6.4 Ayni ve Nakdi Yardımlar	118
3.6.5 Türk Halkının Mültecilere Kucak Açması	119
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124
EKLER	133
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
a.g.k	Adı geçen kanun
a.g.r	Adı geçen rapor
akt.	Aktaran
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	Afrika Birliği Örgütü
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AT	Avrupa Toplulukları
AÜ	Ankara Üniversitesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
C	Cilt
CA	Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı (<i>Central Treaty Organization</i>)
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
çev	Çevirmen
der	Derleyen
DÜÇ	Devlet Üretme Çiftliği
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
ed	Editör
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
FIR	Uçuş Bilgi Bölgesi (<i>Flight Information Region</i>)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
haz	Hazırlayan
HP	Halkçı Parti
IRO	Uluslararası Mülteciler Örgütü

İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İMF	Uluslararası Para Fonu (<i>International Monetary Fund</i>)
KATÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşkilatı
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MKEK	Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (<i>North Atlantic Treaty Organization</i>)
RCD	Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (<i>Regional Cooperation for Development</i>)
s	Sayfa
S	Sayı
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDK	Türk Dil Kurumu
ter	Tercüme Eden
TİKGM	Toprak-İskan ve Kooperatifler Genel Müdürlüğü
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i>)
Ü	Üniversite
v.d	Ve diğerleri
yay	Yayın Yönetmeni
Yy	Yayın
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
YSE	Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca savaş, zulüm, çatışma, siyasi şiddet, ayrımcılık gibi sebeplerden dolayı, yaşamlarını sürdürdükleri toprakları ve toplumları terk ederek, kendileri için daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Tarihte ve günümüzde iltica edilen yerlerdeki bazı toplumlar, mültecilere dini, sosyal, ahlaki sorumluluk hissiyle yardımlarda bulunurken bazı toplumlar ise bu sorunu, vergi konuları, ticari nedenler ve mültecilerin özel nitelikleri gibi ekonomik kaygılar ve ülkelerinin politik menfaatleri gereği ele almışlardır.¹

Mülteci ve sığınmacıların korunması ile ilgili konular, 20. Yüzyıldaki olaylara paralel olarak gelişmiştir.² Söz konusu sorun, I. Dünya Savaşı ile gündeme gelmeye başlamış, II. Dünya Savaşı ile büyümüş ve Soğuk Savaş döneminde zirveye ulaşmıştır. Günümüzde ise mülteci ve sığınmacı sayısı, azımsanamayacak kadar çoktur.³

Büyük mülteci akımlarına maruz kalan ve bu akımlar karşısında sorumluluk alan devletler; bu sorumlulukların sınırlarını belirlemek, mülteci akımlarından istemleri dışında etkilenmemek için göçmenlere, mültecilik statüsünün verilip verilmemesine dair bazı kurallar koymuşlardır.⁴ Konan her bir kural, mültecilik tanımının daraltılması adına bir sınırlama getirmiştir. Söz konusu sınırlama ve müdahaleler, mültecilik kavramının günümüze kadar üzerinde ittifaka varılmış bir tanımının yapılamamasına ve sonuçta, her devletin, farklı tanımlarına dayanan uygulamalara sebep olmuştur.⁵

Mülteci kavramı, ortak paydasında insan olduğu için, içerdiği sorunlar nedeniyle çok yönlü olarak ele alınması gereken bir konudur. Zira, çeşitli nedenlerle yerini değiştirmiş olan insanlar gittikleri yerlerde, arkada bıraktığı kaçış nedenlerini

¹ Mustafa Tefvik Odman, **Mülteci Hukuku**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.19.

² Bülent Çiçekli, **Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 20.

³ Orhan Deniz, **Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansımaları**, Çantay Yayınları, İstanbul, 2009, s.22-36; Çiçekli, **a.g.e.**, s. 37.

⁴ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 39.

⁵ Aynı yer.

tekrar yaşamamak için bir arayış içindedirler ve iltica ettikleri ülkelerden beklentileri vardır. Günümüzde halen çözümlenmesi gereken boyutları olan bu konu, uluslararası hukukta, İnsan hakları bağlamında henüz tam yerini bulmuş değildir. Mülteci ve sığınmacılar, kavram kargaşası sebebiyle statülerinin belirlenmesinde ve gerekli haklara kavuşup insanca yaşamalarında engellerle karşılaşmaktadırlar.

Başka bir ülke veya yere sığınmış olan mülteciler, kendi ülkesinin korumasından mahrumdurlar.⁶ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nın kabul etmiş olduğu 1951 Cenevre sözleşmesine göre mülteci; “*menşe ülkesi dışında bulunan; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti, ya da siyasi görüşü sebebiyle, zulme uğrayacağından haklı nedenlerle korku duyan ve söz konusu korku nedeniyle ülkesinin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen kişi*”dir.⁷ Tanımda görüldüğü gibi, mülteci konumundaki kişiler ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti, ya da siyasi görüşü nedeniyle ve zulüm korkusuyla zorunlu bir şekilde göç etmektedirler. Bu hareket, kişilerin istemleri dışında, zorlayıcı sebeplerle meydana gelmektedir. BMMYK'ya göre yaygın şiddet ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan olaylardan dolayı bu kişiler yaşamları, güvenlikleri ya da özgürlükleri ciddi tehdit altında olduğu için mülteci olarak kabul edilmektedirler.⁸

Uluslararası koruma arayışında olan ancak, mülteci statüleri karara bağlanmamış kişilere ise sığınmacı denir.⁹ Sığınmacılar, nitelik olarak mülteci kapsamına girse de mülteci statüsünü almaya yönelik başvuruları karara bağlanıncaya kadar sığındıkları ülkede sığınmacı konumundadırlar. Sığınmacılar, statülerinin belirlenme prosedürü ve karara bağlanma süreci yıllar aldığından, uzun bir süre belirsizlik içinde beklemek zorunda kalabilmektedirler.¹⁰

⁶ **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 1988.

⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1951 tarihli *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*, madde 1.

⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, [http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/avrupa_dışındaki_Ülkelerden_gelerek_türkiye'de_İltica_talebinde_bulunanlar_için_bilgi.pdf, 25.05.2013]

⁹ Stephan Castles, Mark Miller, **Göçler Çağı, Modern Uluslararası Göç Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.144.

¹⁰ Yücel Acer, İbrahim Kaya, Mahir Gümüş, **Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi**, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s.273.

Sığınma hakkı, genellikle bir cezai kovuşturma ve mahkûmiyetten kurtulma amacı ile bir ülkeye kaçma veya yabancı ülkedeyken, geri verilmemeyi isteme halidir.¹¹ Gerçekte bu kişilerin, sığınma başvuruları, yüzde 90'dan fazlası kabul edilmese de, büyük çoğunluğu kendi ülkeleri tarafından geri kabul edilmediklerinden veya resmi bir belgeye sahip olmadıklarından dolayı, uluslararası normlara göre ülkelerine geri gönderilemezler (non-refoulement).¹²

Göç kavramları arasında, mülteci ve sığınmacılardan başka, bir de göçmenler vardır. Göç, “*ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle kişilerin veya toplulukların bir ülkeden bir başka ülkeye, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine gitme işi, yani muhaceret*” tir.¹³ Göç eden kişiye göçmen denir. Bu kişiler daha çok ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerden dolayı ve “*daha iyi yaşam koşullarına kavuşma*” isteği ile başka ülkelere, gönüllü olarak göç etmektedir.¹⁴ Ekonomik refah veya sosyal koşulları daha rahat olan bir ülkede yaşamak için ülkelerinden göç eden bu kişilere “*ekonomik göçmenler*” de denmektedir.¹⁵ Ekonomik göçmenler, mültecilik statüsünden yararlanamamaktadırlar.¹⁶

Mültecilik ile göçmenlik arasında bir takım farklar bulunmaktadır. “*Mültecilik*” uluslararası bir statüyü ifade eder. Bu statüyü alan kişinin uluslararası korunmaya hakkı vardır.¹⁷ Mülteciler, mal varlıklarını geride bırakarak, korku ve yaşama hakkına gelebilecek bir zarar neticesinde başka ülkeye iltica etmektedir; göçmenler ise ekonomik anlamda daha rahat yaşamak amacı ile hareket etmektedirler.¹⁸ Niyet açısından mülteciler korku, baskı gibi zorlayıcı sebepler neticesinde zorunlu olarak ülkelerinden göç ederken; göçmenler daha iyi yaşama koşulları için gönüllü olarak göç etmektedirler.¹⁹

¹¹ **Türkçe Sözlük.**

¹² Castles, v.d., **a.g.e.**, s.146.

¹³ **Türkçe Sözlük.**

¹⁴ Castles, v.d., **a.g.e.**, s.145; Deniz, **a.g.e.**, s.6.

¹⁵ Ziya Olcay, “*Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri*”, TBB Dergisi 2012, 99, s. 232

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, **Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler**, Damla Matbaası, Ankara 1998, s. 68.

¹⁸ Aynı yer.

¹⁹ Aynı yer.

İmkânlar bakımından mülteciler zorlayıcı koşullar nedeniyle, istemsiz ve ani yer değişikliği yapmak durumunda oldukları için zorlu şartlarda yolculuk yapmaktadırlar; göçmenlerin ise göç etmelerine ilişkin olanaklar daha fazladır ve göç etme kararı uzun bir süreç içerisinde olgunlaşmaktadır.²⁰ Mülteciler, göç eyleminde bulunurken bu eylemde bulunmalarının sebebi haklı bir korku ve tabiiyetinde oldukları ülkenin korumasından yararlanamamalarıdır. Bu nedenle mülteciler, genellikle göçü kolaylaştıracak resmi belgelere (pasaport, vize, seyahat belgesi, vs.) sahip değildir. Ancak göçmenler, kendi ülkelerindeki korumadan yararlanmakla beraber bu korumanın sosyal ve ekonomik koşullardan dolayı yetersiz olduğuna kanaat getirip göç ettiklerinden, mültecilere oranla göçlerini kolaylaştıracak resmi belgelere nispeten sahiptir.²¹ Ekonomik nedenlerle göç eden göçmenler, mülteci statüsü için gerekli olan statüye uygun olmadıkları için, 1951 Sözleşmesi ile tanınan haklardan ve uluslararası korumadan yararlanamamaktadırlar.²²

Herhangi bir devlete tabiiyeti olmayan kişiler, vatansız (haymatlos) olarak ifade edilmektedir.²³ Bu kişiler, hiçbir devletin vatandaşlığını alamamış veya vatandaşlığını yasal ve fiili nedenlerden dolayı kaybettikten sonra herhangi bir devlet vatandaşlığını kazanamamış kişilerdir.²⁴

Vatansızlık konusu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Vatansız kişilere uygulanacak rejim ve statülerinin belirlenmesi ve korunmalarının sağlanması için 28 Eylül 1954 tarihli “*Vatansızların Statüsüne İlişkin Sözleşme*” kabul edilmiştir.²⁵

²⁰ Deniz, **a.g.e.**, s.8.

²¹ Yurt Atayün, **Mülteciler Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım: Van Örneği**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış YL Tezi, Van 2002, s. 8; Deniz, **a.g.e.**, s.8.

²² Kate Jastram, **Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Mültecilerin Korunması: Uluslararası Mülteci Hukuku Rehberi**, Damla Matbaası, Ankara 2001, s. 41.

²³ Osman Fazıl Berki, “*Vatansızlık*”, AÜ. Hukuk Fakültesi, s.168.

²⁴ Aynı yer.

²⁵ İnalet Burcu Akyürek, **Mülteci Hukuku ve Türkiye Uygulaması**, Kırıkkale Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi, YL. Tezi, 2007, s.54.

Vatansızın, mülteci sayılabilmesi için, önceki daimi ikamet ülkesinin dışında olması ve bu ülkede zulme maruz kalması veya ülkesine döndüğünde zulme maruz kalabileceğinden korktuğunun ispatlanması gerekmektedir.²⁶

Göçmen kavramları arasında bir de, “*Yerinden Edilmiş Kişiler*” vardır. Bunlar, zorla ya da mecbur bırakılarak evlerinden, yurtlarından, uluslararası düzeyde kabul görmüş bir devlet sınırını geçmeksizin kaçan veya bu yerleri terk eden kişilerdir. Özellikle silahlı çatışmalar, yaygın şiddet hareketleri, insan hakları ihlalleri; doğal ya da insan kaynaklı felaketler gibi nedenler bu kişileri yerinden etmektedir.²⁷

Ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler, vatandaşı olduğu ülkenin sınırından çıkamadıkları için mülteci veya sığınmacı statüsü dışında kalmaktadırlar.²⁸ Uluslararası yardım kuruluşları, bu gruplara, sınırlı sorumluluklarda yardım edebilmektedir. BMMYK bu kişilerle, ülke içi politik konularla irtibatlı bir konu olduğu için, ilgili devletin rızası ile ve ancak insani/sosyal yardımlar kapsamında ilgilenebilmektedir. Bugün mülteci ve sığınmacı sayısından ziyade, yerinden edilmiş insan gruplarının çoğunlukta olduğu tahmin edilmektedir.²⁹

Göç ve ilticanın, tarihin değişik devirlerinde, kendine özgü sebepleri olmuştur. Geleneksel göç teorilerinde, itici faktörler ve çekici faktörler üzerinde durulmaktadır.³⁰ İtici faktörler, göç eden kişilerin göç ettikleri menşe ülkeden ayrılma nedenlerini ifade eder. Buna örnek olarak, menşe ülkede oluşan savaş, şiddet, dinsel ve etnik çatışmalar, baskı, zulüm ve ayrımcılıklar gösterilebilir. Siyasal baskı sonucu kişiler, yaşamlarını koruma adına, buldukları toplumları terk edebilirler. Bu sebeplerden başka kuraklık, sel, deprem gibi doğa olayları ve çevre sorunları da itici faktörler arasında sayılır; burada da bir kaçış ve kurtuluş ümidi söz konusudur.³¹

²⁶ Aynı yer.

²⁷ **Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Kılavuz İlkeler**, 2010, [www.brookings.edu/fp/projects/idp/AnnotationsTurkish.pdf, 04.05.2013]

²⁸ Aynı yer.

²⁹ Aynı yer.

³⁰ Acer, vd., **a.g.e.**, s.20.

³¹ **a.g.e.**, s.21.

Çekici faktörlerde ise ekonomik kaygılar ön plana çıkmaktadır. Daha iyi bir yaşam ve iş imkânı; daha fazla demokrasi ve hoşgörü; gidilen ülkede sosyal devlet imkânlarının genişliği, iklim koşullarının elverişliliği gibi olgular, çekici faktörlerden bazılarıdır.³²

İltica açısından meseleye bakıldığında, burada çekici faktörlerin önemini yitirdiği, buna karşılık itici faktörlerin ön plana çıktığı görülür.³³ Çünkü iltica hareketinde bir kaçış vardır. İnsanlar, gidilen yerlerin cazibesi için değil, hayatlarını ve değerlerini koruma altına alma adına yaşadıkları yerleri terk etmektedirler. Göç etmek zorunda kalan bu insanlar, menşe ülkede koşulların değişmesi halinde topraklarına tekrar geri dönüşü hep hayal etmişlerdir.³⁴

İtici ve çekici faktörlerin sebep olduğu mülteci akımlarının nedenleri bu zamana kadar sınıflandırılmamıştır. Ancak Türkoğlu, Weiner'in "*Bad Neighbors Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows*" adlı çalışmasına dayandırdığı makalesinde, "Devletlerarası Savaş, Etnik Çatışmalar, Sivil Çatışmalar, Baskıcı, Otoriter ve Devrimci Rejimler, Doğal Afetler ve Çevre Sorunları" gibi beş sebep üzerinde durmaktadır.³⁵

Geçmişten günümüze mülteci hareketine sebep olan en önemli olgulardan biri, devletlerarası savaş ve şiddettir. 20. yüzyıl, devletlerarası savaş sayısı ve buna bağlı olarak mülteci yoğunluğu açısından oldukça fazladır. Soğuk Savaş dönemi koşulları, mülteci ve sığınmacı akımlarını arttırmıştır: II. Dünya Savaşı, Arap-İsrail savaşları, İran Irak Savaşı, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve Azerbaycan-Ermenistan çatışması, milyonlarca insanın yaşadığı toprakları terk etmesine neden olan olaylardır.³⁶

20 nci Yüzyıl'da gerçekleşen sömürge konumundan kurtulma hareketleri mülteci akımını arttırmıştır. Sömürgeден kurtulma hareketlerinin genel olarak Afrika

³² Aynı yer.

³³ **a.g.e.**, s.22.

³⁴ Çiçekli, **a.g.e.**, s.73.

³⁵ Oğuzhan Türkoğlu, "*Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik*", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (2), 2011, s.105, [http://iibfdergi.uludag.edu.tr/download_pdf.php?id=60&f=60_rev1.pdf, 27.11.2013]

³⁶ Aynı yer.

ve Asya'da gerçekleşmesi nedeniyle bu coğrafyadaki ülkeler diğer ülkelere çok sayıda mülteci vermiştir.³⁷

Etnik çatışmalar, mülteci akımına sebep olan önemli sebeplerdendir. Bu çatışmalar, otonom bölge isteği ile ortaya çıkan etnik gruplar ile merkez yönetimi arasında olabildiği gibi, ülke içi farklı etnik gruplar arasında; ayrımcılık, zulüm, baskı, özgürlüklerin, dilin veya dini inançların kısıtlanması gibi farklı sorunlardan kaynaklanan çatışmalardır: Bazılarında çatışmanın sebebi, toprak talebi olur iken, bazılarında ise, etnik gruplar arası çatışma veyahut devlet tarafından eziyet görme olgusu olabilir.³⁸

En önemli etnik çatışmalar, imparatorlukların dağılması ve sonrasında yaşanmıştır.³⁹ Zira, İmparatorlukların parçalanarak yönetilmesi, ülke içi çok kültürlülük ve etnik grup sayısının fazla olması, ayrılıkçı hareketlerin artmasını etkileyebilir.⁴⁰ Türkoğlu'na göre, böyle devletlerde bazı etnik gruplar ön plana çıkabilir. Bu gruplar, ülke yönetiminde, güvenlik ve ticaret alanlarında daha çok söz sahibi olarak, diğer grup(lar) ile iç çatışma(lar) yaşayabilir; yaşanan olaylar da mülteci akımını tetikleyebilir.⁴¹

Bazı toplumlar, insanların din ve inanç hürriyetlerini ulusal ve uluslararası belgelere dayanarak koruyacağını vaat etmiş olsa da, farklı inançlara sahip kişilere baskı ve zulümler yapabilmektedir. Dinsel baskının iki boyutu vardır:⁴² Bunlardan birincisi, belirli bir dine mensubiyetten dolayı ciddi tehdit ve baskı ile karşı karşıya kalınması halidir: Totaliter veya ateist devlet yapısının hakim olduğu devlet yönetimleri, bazı dini grupların varlığını ve faaliyetlerini kendi var oluşu için tehdit olarak görebilmektedir. Buna bağlı olarak geliştirdiği araçlarla bu gruplar, baskın konumda olan fundamentalist aşırı dini örgüt veya faşist yapılar ve diğer gruplar

³⁷ Castles, **a.g.e.**, s.149.

³⁸ Türkoğlu, *a.g.m.*, s.106.

³⁹ Castles, **a.g.e.**, s.417.

⁴⁰ Doğu Ergil, **Kürt Raporu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 85, akt.: Türkoğlu, *a.g.m.*, s.106.

⁴¹ Türkoğlu, *a.g.m.*, s.106.

⁴² Odman, **a.g.e.**, s.108.

üzerinde baskı oluşturabilmektedir; Hitler Almanya'sının Yahudilere, İran'ın Bahalara uyguladığı baskı buna örnek gösterilebilir.⁴³

Diğer taraftan mensup olduğu dini inancın gereğini ve yükümlülüklerini yerine getirmesi engellenen, ayrımcı ve yasakçı uygulamalara maruz kalan kişilerin durumu dinsel baskının ikinci boyutunu oluşturmaktadır: 1980'li yıllarda Bulgaristan totaliter yönetiminin, ülkedeki Müslüman-Türklerin inançlarının ve kültürlerinin gereği bazı törenleri engellemesi buna örnektir. Bu baskılar sonucu Bulgaristan'dan 1989 yılında yüzbinlerce göçmen Türkiye'ye sığınmıştır.⁴⁴

Otoriter baskı ve siyasi çatışmalar da mülteci akımlarına sebep olmaktadır. Bazı grup ve kişilerin, siyasal iktidarın veya otoritenin kabul ettiği resmi siyasal ideolojiden farklı görüşlere sahip olması, baskı ve zulüm tehlikesine sebep olabilmektedir. Bu durum, siyasi gruplar arasında çatışmaya, ülke içinde bir kaos ortamına sebep olabildiği gibi; otoritenin, diğerlerine baskı kurmasına da etki edebilmektedir.⁴⁵

II. Dünya Savaşı öncesi ile 1970'ler arasında çok etkili olan otoriter ve baskıcı rejimler, Almanya ve İtalya'nın faşist uygulamalarında olduğu gibi, çok sayıda insanın, ülkesini terk etmesine sebep olmuştur.⁴⁶ Çin ve Küba'da komünizmin egemen olması, İspanya'da Franco rejimi ve İran'da din ve mezhep eğilimli devrimin gerçekleşmesi de yakın tarihte mülteci akımlarını tetiklemiştir.⁴⁷

Zorunlu göçün bir başka sebebi de doğa olayları ve çevresel değişikliklerdir.⁴⁸ Kuraklık, çölleşme, hava ve çevre kirliliği gibi çevre sorunları; deprem, sel, toprak kaymaları gibi doğal felaketler ve insanlardan kaynaklanan radyoaktivite ve sanayi kaynaklı sorunlar, bu kapsama girmektedir. Bu tür sebeplerin mağdur ettiği insan göçlerine "çevresel mülteciler" denir.⁴⁹ Olcay'a göre, küresel ısınma ve iklim

⁴³ Aynı yer.

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ Castles, v.d., **a.g.e.**, s.149.

⁴⁶ Türkoğlu, *a.g.m.*, s.107.

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ Castles, v.d., **a.g.e.**, s.146.

⁴⁹ Aynı yer

değişikliği ile bağlantılı olarak yerinden olan kişiler, iklim mültecileridir.⁵⁰ Dünyada, 25 milyon çevresel mültecinin olduğu; ayrıca 200 milyon kadar insanın da gelecekte “yerinden olma” riski ile karşı karşıya olacağı tahmin edilmektedir.⁵¹

Yukarıda sebepleri sayılan mülteci sorununa çözümler üretmek için, Yirminci yüzyılın başından itibaren yasal ve hukuki çalışmalar yapılmıştır. Zira Yirminci yüzyıl, büyük savaşların, ihtilallerin, bağımsızlık mücadelelerinin yaşanması münasebetiyle, büyük göç ve mülteci hareketlerinin meydana geldiği bir çağdır. Mülteci sorununa çözümler üretilmeye çalışıldığı bu dönemde, yasal ve hukuki çalışmalar hız kazanmış, uluslararası mülteci hukukunda örgütlenmeler ve teşkilatlanmalar görünür hale gelmiştir.⁵² Anılan yüzyılda mülteci hukukunda teşkilatlanma çalışmaları, Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler (BM) olarak iki ayrı dönemde ele alınabilir.⁵³

MC zamanında başlatılan mülteci sorununa yaklaşım süreci, BM'nin yaptığı çalışmalar çerçevesinde, çok boyutlu olarak sürdürüle gelmiştir. MC döneminde Kızılhaç, Mülteciler Yüksek Komiserliği, Mülteciler Uluslararası Nansen Ofisi, Hükümetler arası Mülteciler Komitesi kurulurken, BM döneminde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi yayımlanmış; Uluslararası Mülteci Örgütü, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (BMMYK) oluşturulmuştur. BMMYK'nın mülteci sorunu üzerine yaptığı çalışmalar sonucu ise, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol imzalanmıştır.⁵⁴

I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan şiddetli çatışmalar ve siyasi kargaşalarda, 1919-1939 yılları arasında sadece Avrupa'da 5 milyonun üzerinde insanın yerlerinden edilmiş olduğu bildirilmektedir.⁵⁵ Bu dönemde, mülteciler konusunda uluslararası çalışmalar yapan iki önemli isim ön plana çıkmıştır. Bunlar; Mülteciler

⁵⁰ Olcay, **a.g.e.**, s.231.

⁵¹ Castles, v.d., **a.g.e.**, s.146.

⁵² Çiçekli, **a.g.e.**, s.20.

⁵³ Odman, **a.g.e.**, s.14.

⁵⁴ **a.g.e.**, s.15.

⁵⁵ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 20.

Yüksek Komiseri olan Norveçli Kâşif Dr. Fridtjof Nansen (1921-1930) ve Amerikalı James McDonald'dır (1933-35).⁵⁶

Rusya'daki Bolşevik devrimi, Osmanlı Devleti topraklarında yeni devletlerin kurulması, mülteci akımlarını arttırmıştır. Bu döneme denk gelen günlerde, mültecilerin korunması ve örgütlenmesi ile ilgili MC kararı çerçevesinde Mülteciler Yüksek Komiserliği kurulmuş; Yüksek Komiserliğe, Norveçli Kâşif Dr. Fridtjof Nansen (1861-1930) getirilmiştir. Dr. Nansen'in gayretleri ile uluslararası bazı mülteci sorunları çözüme kavuşmuştur.⁵⁷ Bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı'nda tutsak olanlara, ülkelerine dönebilmeleri için "Nansen Pasaportu"⁵⁸ olarak bilinen özel bir kimlik uygulaması 1925 yılında başlatılmıştır. Bu pasaport ile mülteciler, taraf 52 ülkede seyahat etme hakkına sahip olmuşlardır.⁵⁹

Görüldüğü üzere ilk dönem, de facto konumundaki mülteciler için yasal zeminin oluşturulması ön plandadır; güvenlik ve insani yardım konuları ise henüz gündeme alınmamıştır.

Nansen'in 1930 yılında ölümünden sonra MC, söz konusu Yüksek Komiserliği, Mülteciler Uluslararası Nansen Ofisi adı altında bir otonom ofis haline getirmiştir. Almanya'da Nasyonal Sosyalist rejimin yerleşmesiyle ortaya çıkan yeni mülteci meseleleriyle ilgilenmek üzere merkezi Londra'da bulunan Yüksek Komiserlik (1933-38) faaliyete geçirilmiş; 1938 yılında her iki örgüt, "Milletler Cemiyeti Yüksek Komiserliği" adı altında birleştirilmiştir.⁶⁰

Barışı koruması ümidiyle kurulan MC, barışın uzun soluklu olmasını sağlayamamıştır. Gerekli önlemlerin alınamaması neticesinde Almanya, Sovyetleri işgale kalkışmış; Japonya, Amerika deniz üssü Pearl Harbour'a baskın yaparak sıcak

⁵⁶ Odman, **a.g.e.**, s. 15; Çiçekli, **a.g.e.**, s.20.

⁵⁷ Bolşevik Devrimi'nden sonra mülteci konumuna düşen 200 bin Rus mülteciye yeni yurtlar bulunmasında ve Lozan Konferansında Türk-Yunan mübadelesinin çözümünde Dr. Nansen'in çalışmaları önemlidir. [http://en.wikipedia.org/wiki/Fridtjof_Nansen, 27.11.2013]

⁵⁸ Nansen Pasaportu Türk mevzuatında 15.07.1950 tarih ve 5682 sayılı Pasaport Kanununun 26 maddesinde yer almaktadır. Bkz. **Resmi Gazete**, 24.07.1950 - 7564

⁵⁹ Odman, **a.g.e.**, s.16.

⁶⁰ Çiçekli, **a.g.e.**, s.21-22.

savaşın bütün dünyaya yayılmasına sebep olmuştur. Yaşanan bütün bu gelişmeler beraberinde, yeni göç ve mülteci dalgalarını getirmiştir.⁶¹

MC'nin, gelişen hadiseler karşısında başarısız kalması ve dağılması, yeniden bir güvenlik kaygısı oluşturmuştur. Dünya barışını korumak ve uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel iş birliği oluşturmak amacıyla yeni bir örgütün kurulması gündeme gelmiştir. San Francisco Konferansı'nda, Birleşmiş Milletler (BM) Cemiyeti kurulması bu ihtiyacı gidermek için atılan bir adımdır (1945). Yeni kurulan BM'nin önündeki en önemli sorun, bütün dünya ülkelerini etkisi altına alan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu, mülteci sorunudur. Cemiyet, İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı ve içinde “*sığınma hakkı*” da geçen, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni (10 Aralık 1948) kabul etmiştir.⁶²

Cemiyet, mülteci sorununun çözümü için “*Uluslararası Mülteciler Örgütü (IRO)*”nun kurulmasını tavsiye etmiştir. IRO'nun kurulmasıyla Hükümetlerarası Mülteciler Komitesinin görevleri, bu örgüte devredilmiştir.⁶³ 1947 yılında faaliyetlerine başlayan örgütün görevi; “*Haklı bir nedene dayanan baskı ve zulüm dahil olmak üzere ülkesine dönmek için geçerli nedeni olan*” mültecileri kayıt altına almak, korumak, yeniden yerleştirmek ve geri dönüşlerini sağlamak gibi acil alınması gereken çözümler olmuştur.

Kısa zamanda sınırlı görevlerle önemli işlere imza atan IRO, yetmiş binden fazla kişinin kendi ülkelerine dönmelerini sağlamış; bir milyondan fazla mültecinin üçüncü bir ülkeye yerleşmesine yardımcı olmuş; dört yüz bin civarında kendi ülkesinde, yerinden edilmiş insanlar için düzenlemeler yapmıştır.⁶⁴

Sınırlı imkanlarla ve sınırlı mevzuatlarla hareket eden BM, mültecilerin uluslararası statüsünün belirlenmesi için sorumlu bir örgüte gereksinim duymuştur: Yapılan çalışmalarla, BM Genel Kurulu'nda 14 Aralık 1950 tarihi 428 (V) kararında BMMYK kabul edilmiştir. Yüksek Komiserlik, Avukat Gerrit Jan Van Heuven

⁶¹ Aynı yer.

⁶² İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: “*Herkes zulüm karşısında başka memleketlere sığınmak ve bu memleketler tarafından sığınmacı muamelesi görmek hakkına sahiptir*” (madde-14)

⁶³ Odman, **a.g.e.**, s.27.

⁶⁴ Muratcan Işıldak (terc.), **İnsan Hakları ve Mülteciler**; BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı, No:20, İnsan Hakları Ortak Platformu, s.5. [http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf, 25.07.2013]

Goethart'ın Yüksek Komiserliğe atanmasıyla 1 Ocak 1951 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁵ Mültecilere uluslararası koruma sağlamak, sorunlarına kalıcı çözümler üretmek ve gerekli önlemler almak için faaliyete başlayan BMMYK, politik konulara girmemeyi ve sadece insani ve sosyal bir alan içerisinde hareket etmeyi kendine ilke edinmiştir.⁶⁶

1 Ocak 1951 öncesi mülteci olaylarını çözümlenme varsayımı ile hareket eden BMMYK'nin görev süresi, başlangıçta, üç yılla sınırlandırılmıştır; ancak geçen süre içerisinde meydana gelen büyük mülteci dalgaları, görev süresinin uzatılmasını zorunlu hale getirmiştir. 1956'dan başlamak üzere her beş yıllık dönem sonunda BMMYK'nın görev süresi uzatılmış; bu uygulama günümüze kadar tekrarlarına gelmiştir.⁶⁷

Bugün, 120 ülkede 7.190 çalışanı ile yaklaşık 36.4 milyon insana el uzatan ve merkezi Cenevre'de bulunan BMMYK⁶⁸, yetki alanına giren mültecileri, üç grupta ele almaktadır:⁶⁹

1. 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar sonucunda mülteci olanlar
2. Uluslararası Mülteciler Örgütü (IRO) Anayasasına göre mülteci kabul edilenler
3. İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası düzenlemeler kapsamına giren mülteciler

Mülteci hukukunun gelişiminde, uluslararası hukukta meydana gelen gelişmeler önemli role sahiptir; bunda uluslararası insan hakları hukuku prensipleri önemli bir etkidir.⁷⁰ Mesela 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin; *"herkes zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkına sahiptir (madde 14/1)"* hükmüyle, BM bünyesinde yürütülen yasal çalışmalar örtüşmektedir. Bildirgede, "mülteci" ve "sığınmacı"

⁶⁵ Odman, **a.g.e.**, s.31.

⁶⁶ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 41.

⁶⁷ Odman, **a.g.e.**, s.34 ; Işıldak, **a.g.e.**, s.5.

⁶⁸ [http://www.unhcr.org.tr/?page=52, 29.11.2013]

⁶⁹ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 41.

⁷⁰ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 24.

tanımına yer verilmese de, soyut olarak sığınma kavramına işaret edilmiştir.⁷¹ Mülteci tanımı, ilk defa 1951 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*” ve 1967 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol*” de yapılmıştır. Sözü edilen sözleşme ve protokolde, uluslararası standartlar belirlenerek mülteciler için bir dizi hak ve özgürlükler sağlanmıştır.⁷²

Mültecilerin Hukuki statüsüne ait ilk düzenleme olan “*1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme*” (1951 Cenevre Sözleşmesi), İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkesini terk eden mültecilerin sayısında hızlı artış olması üzerine, BM tarafından, kalıcı bir çözüm maksadıyla hazırlanmıştır.⁷³

Söz konusu sözleşme, dört zulüm (ırka dayalı zulüm, dine dayalı zulüm, milliyete dayalı zulüm, siyasi düşünceye dayalı zulüm) nedenine ek olarak, “belirli bir sosyal gruba mensubiyet” sebebini de mülteci tanımına taşımıştır.⁷⁴

1951 Cenevre Sözleşmesi, kapsam ve amaç itibari ile Avrupa merkezlidir. Adı geçen sözleşme, “*Avrupa’da, 1 Ocak 1951 öncesi cereyan eden hadiseler*” ifadesinde, tarih ve coğrafya sınırlandırması getirmesi dolayısıyla eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirileri gidermek ve artan mülteci sorununa daha kapsayıcı bir tanım getirmek için ek protokol hazırlanmıştır: “*1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol*”. BM Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarihli oturumunda kabul edilen ve 2 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe giren bu protokol, mültecilerin hukuki durumunu düzenleyen 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden bağımsız, ancak onunla ilişkili olarak hazırlanmıştır. Ek protokol ile bir ölçüde, 1951 sözleşmesi revize edilmiş, mülteci kavramının kapsamında iyileştirilmeler yapılmıştır.⁷⁵

⁷¹ Odman, **a.g.e.**, s.41; Çiçekli, **a.g.e.**, s. 40.

⁷² Çiçekli, **a.g.e.**, s. 25.

⁷³ Odman, **a.g.e.**, s.35.

⁷⁴ Mülteci “*1 Ocak 1951 tarihinden önce cereyan eden hadiseler neticesinde, ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan yada söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa (vatansız) ve bu tür olaylar sonucu önceden mutaden ikamet ettiği ülke dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi*”dir. Bkz.1951 tarihli *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*, madde-1A (2).

⁷⁵ Deniz, **a.g.e.**, s.27; Odman, **a.g.e.**, s.41.

Mülteci statüsünün kapsamına dair 1967 düzenlemesiyle sözleşmedeki zaman ve coğrafi sınırlama ortadan kaldırılmış, böylece mülteci tanımı bütün dünyada uygulanabilir hale getirilmiştir.⁷⁶ BMMYK, 1951 Sözleşmesini coğrafi sınırlama şartı ile kabul eden devletlere bu sınırlamayı devam ettirme imkanı da tanımıştır. Buna göre, protokolün uygulanması konusunda, devletlerin çekince koyabileceği bildirilmiştir.⁷⁷ Söz konusu sözleşmeye ve ek protokole imza atan 140 devlet bununla, mültecileri koruyacaklarını ve geri göndermeme ilkesine riayet edeceklerini taahhüt etmektedir.⁷⁸

Ulusal mahkemeler ve uluslararası yargı organlarının vermiş olduğu kararlar, mülteci hukukunun gelişimine ciddi katkı sağlamıştır, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, İşkenceyi Önleme Komitesi, Tüm Göçmen İşçiler ve Aileleri Haklarının Korunmasına İlişkin Komite, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite, Çocuk Hakları Komitesi kararları buna örnektir.⁷⁹ Özellikle AİHM, insan hakları ihlalleri iddialarının incelenmesi için kurulmuştur.⁸⁰

Mülteci sorunu, sadece Avrupa'nın bir sorunu değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bölgesel iç savaşlar ve etnik çatışmalarda birçok bölgede mülteci hareketleri meydana gelmiştir. Bu sorunu çözmek isteyen özellikle Afrika ve Latin Amerika ülkeleri, 1951 Cenevre Sözleşmesini ve 1967 Protokolü'nden de esinlenerek mültecilere ilişkin kapsamlı ve önemli sözleşmelere imza atmışlardır: Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)'nün 8 Ekim 1969 tarihinde "*Afrika'daki Mültecilerin Özel Sorunlarını Ele Alan Afrika Birliği Sözleşmesi*"ni imzalamıştır.⁸¹ 1950'li yılların sonlarında sömürgeci kurtulma mücadelelerinin başlaması, Afrika'da iç

⁷⁶ 1967 Protokolü mülteciyi "*ırkı, dini tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan yada söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden mutaden ikamet ettiği ülke dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi*" olarak tanımlamaktadır. Bkz. 1967 tarihli *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol*, madde -1A (2).

⁷⁷ Deniz, **a.g.e.**, s.27.

⁷⁸ Castles, v.d., **a.g.e.**, s.144.

⁷⁹ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 28.

⁸⁰ Aynı yer.

⁸¹ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 26.

çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Gelişen siyasi olaylar nedeniyle mülteci sayısında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. ABÖ, bu sorunu bölgesel bazda çözmeye niyeti ile söz konusu bölgesel sözleşmeyi kabul etmiştir. Bu sözleşmenin önemi, mülteci kavramının genişletilmiş tanımını yapmasıdır.⁸² 42 devlet tarafından imzalanan sözleşme, “*menşei ülkenin veya tabiiyetinde bulunduğu ülkenin bir kısmında veya tamamında dış şiddet, işgal, yabancıların istilası veya kamu düzenini ciddi biçimde etkileyen olaylar sebebiyle* (madde-1(2))” ülkelerinden ayrılan kişileri mülteci kapsamına almaktadır. Bu mülteci tanımı, Afrika’daki bağımsızlık savaşlarında yaşanan deneyimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁸³

İltica ve göç konusunda uzun bir geçmişe sahip olan Latin Amerika, 1980’li yıllarda iç çatışmalar ve yaşanan kaoslar ile kitlesel kaçışlara ve sığınmalara maruz kalmıştır.⁸⁴ 19-22 Kasım 1984 tarihleri arasında Kolombiya’nın Cartagena şehrinde yapılan konferanslar dizisinde, “*Cartagena Deklarasyonu*” imzalanmıştır.⁸⁵ Adı geçen deklarasyonda mülteci; “*menşei ülkesinin veya tabiiyetinde bulunduğu ülkenin bir kısmında veya tamamında dış şiddet, işgal, yabancıların istilası veya kamu düzenini ciddi biçimde etkileyen olaylar sebebiyle ülkelerinden ayrılmak zorunda bırakılan kişiler* (3.paragraf)” olarak tanımlanmıştır. Kabul edilen deklarasyon, bir antlaşma niteliğinde olmaması nedeni ile taraf devletler için hukuken bir bağlayıcılığı yoktur. Ancak, benimsemiş olduğu mülteci tanımı ve kabul ettiği prensiplerden dolayı, Orta ve Latin Amerika devletlerinin iç hukuk uygulamalarına girmiştir. Mülteci kavramının bölgesel sözleşmelerde, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin

⁸² Işıldak, **a.g.e.**, s.8.

⁸³ Aynı yer.

⁸⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Sait Yılmaz, “*Latin Amerika’da Neler Oldu?*”, s.7-8, [http://usam.aydin.edu.tr/analiz/LATiNAMERiKA_.pdf, 07.04.2014]; Ece Öztürk Çil, “*Küresel Mali Kriz ve Latin Amerika Ekonomileri*”, s.18-19, [http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/eceozturkcil.pdf, 07.04.2014]

⁸⁵ Cartagena Deklarasyonu, 22 Kasım 1984 tarihinde Cartagena’da (Kolombiya) Mültecilerin Uluslararası Korunması Kolokyumu’nda Orta Amerika, Meksika ve Panama’nın katılımı ile kabul edilmiştir. Bildiri’nin orijinal metni için bkz. “*Cartagena Declaration on Refugees*”, [http://www.unhcr.org/45dc19084.html, 07.04.2014].

ortaya koyduğu kavramdan daha geniş kapsamlı ve çözüm odaklı olmasının nedeni, bu ülkelerin “hedef ülke” değil, “kaynak ülke” olması olabilir.⁸⁶

⁸⁶ Mülteciler Cartagena Bildirisi, Orta Amerika'da Mültecilerin Uluslararası Koruma Kolokiyumu. Akt. Çiçekli, **a.g.e.**, s. 46; Mülteciler ile ilgili bölgesel belgeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. BMMYK Türkiye Temsilciliği, Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler [http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/2.1_m%C3%BClteciler.pdf, 07.04.2014]

1. BÖLÜM

TÜRK TARİHİNDE MÜLTECİLİK

1.1 GÖÇ VE İLTİCA ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türk tarihinde göç ve iltica alanında yapılan kurumsal ve hukuksal çalışmalar, kendine özgü var olan zorlayıcı sebeplerinden dolayı iki ayrı dönemde incelenebilir; zira kurumların yapısal özellikleri ve işleyişleri birbirinden farklıdır.

1.1.1 Osmanlı Dönemi'nde Kurulan Kurum ve Komisyonlar

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı Devleti'ni en fazla uğraştıran olaylardan biri, kaybedilen topraklardan merkezi bölgelere doğru oluşan kitle göçleridir.⁸⁷ Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Rusya ile yapılan Kırım Savaşı ve 93 Harbi, yoğun kitlesel nüfus hareketlerine yol açmıştır. Yüz binlerce insan, savaş dışı bölgelere, bilhassa Müslüman gruplar, güvenli gördükleri Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Osmanlı Devleti, aşağıda görüleceği gibi, bu hareketler karşısında göçü destekleyen politikalar uygulamıştır.⁸⁸

Osmanlı topraklarına göç edip gelenlerin en büyük sorunu, barınacakları bir “hane” bulabilmektir. Hükümet, göçmenlerin yeni yaşamlarına uyum sağlamaları ve geldikleri için pişman olmamaları adına iyi niyet sergilemiş; çıkardığı talimatlarla veya yayımladığı buyruklarla mültecilere yardımlarda bulunmuş, onların belirlenen bölgelere iskânını sağlamıştır. 3 Mart 1856 tarihli bir talimatnamede, göçmen işlerinin, İstanbul Şehremaneti ve belediyeler tarafından, halktan ve hazineden alınan yardımlarla yürütülmesi istenmiştir. Talimatnamede, göçmenlere iyi davranılması, on yıl vergiden ve iki buçuk yıl askerlikten muaf tutulması istenmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 36.

⁸⁸ Aynı yer.

⁸⁹ Julide Akyüz, “*Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri*”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig Dergisi, S. 46, 2008, s. 45.

1.1.1.1 Muhacirin Komisyonları

Osmanlı topraklarına devam eden kitlesel göç dalgaları karşısında Şehremaneti zamanla yetersiz kalmıştır. Özellikle Kafkasya'dan Anadolu ve Rumeli'ye yönelik göçün doğurduğu sorunlar çözülememiştir. Bunun üzerine Padişah Abdülmecit'in, 4 Ocak 1860 tarihli tezkeresiyle, Muhacir Komisyonlarının kurulması istenmiştir.⁹⁰ İlk göçmen komisyonu 5 Ocak 1860'da kurulmuştur.⁹¹ Padişaha karşı sorumlu olan komisyon, Erkan-ı Harbiye'den dört, Dâhiliye Nezareti'nden iki, Maliye, Ticaret ve Nâfia nezaretleri ile Orman İdaresi'nden birer üye olmak üzere toplam on üyeden meydana gelmiş ve başkanlığına Trabzon Valisi Hafız Paşa getirilmiştir. Göçmen işlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için "*İskan-ı Muhacirin Talimatnamesi*" hazırlanmıştır.⁹² Devletin insani yardımlarını hak sahiplerine ulaştırmak, iç düzeni sağlamak, huzur ve refahın gelen göçmenlerle artarak sürmesini gerçekleştirmek adı geçen komisyonun hedeflerindedir.⁹³

O gün için Kafkasya'dan, Balkanlardan gelen göçleri kucaklamaya çalışan sözü edilen komisyona ilave olarak, 1877'den itibaren farklı zamanlarda veya formatlarda sırasıyla başka başka komisyonlar da ilave edilmiştir:

Osmanlının son dönemlerinde kurulan muhacir komisyonları; İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu (Umum Muhacir Komisyonu), Muhacirin Komisyon-u Âlisi, Muhacirin-i İslamiye Komisyonu, Muhacirin İane Komisyonu, İane-i Muhacirin Encümeni (Muhacirine Muavenet Cemiyeti), Muhacirlere Milletlerarası Yardım Komitesi, Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye (Turkish Compasionate Fund), Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Rumeli Muhacirini İslamiye Cemiyeti şeklinde ifade edilebilir. Aralarında yabancı menşelilerin de olduğu komisyonlar, çalışmalarını, hazırlanan "*nizamnameler*" ile yürütmüşlerdir. Zaman zaman dönemin

⁹⁰ Ahmet Cevat Eren, **Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966, 45.

⁹¹ Mehmet Ali Küçükçavuş, **Ülkemiz Vatandaşı Olmayanlara Yapılan Sosyal Yardımlar: Bir Politika Önerisi Denemesi**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s.29.

⁹² Mehmet Demirtaş, "*Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları*", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 41, Erzurum, 2009, s. 216.

⁹³ Volkan Martin, "*Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine*", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:2, S.5, Aralık 2011, s. 18, [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bi9RBI_DtOQJ:www.avrasyadergisi.com/DergiPdfDetay.aspx%3FID%3D42+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr,03.03.2014]

padişahının da başkanlık yaptığı –bunlardan biri Umum Muhacir Komisyonu’dur-, bu komisyonların kuruluşu, teşkilatı, görevleri ve çalışma rejimleri nizamnamelerde kayıtlı hale getirilmiştir.⁹⁴

13 Mayıs 1913’de kabul edilen “*İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi*” ve komisyon ve müdürlükler vasıtasıyla, iskân işleri sistemli hâle getirilmiştir.⁹⁵ Yüz binlerle ifade edilen göçmenin Osmanlı ülkesine gelişi, sevk ve iskânları muazzam bir başarıdır; devletin içinde bulunduğu olumsuz ve zor şartlar düşünüldüğünde bu daha anlaşılır hale gelmektedir.⁹⁶

Muhacir komisyonları tarafından, çok sayıda göçmen Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir. Komisyonların başlıca görevleri göçmenlerin refahını temin etmek, onları misafir etmek, iskân yerlerini -boş, kullanılmayan veya devlete ait arazileri- tespit etmek ve bu yerlere göçmenlerin iskanını sağlamak; gerekirse kendilerine ev-bark, hayvan ve tohum vermek; misafir olarak buldukları veya yerleştirildikleri halde henüz ürün alamayan göçmenlere yevmiye bağlayıp diğer yardımları yapmak, kışlık yakacak vermek, halkın yapacağı yardımları ve hazineden tefrik edilen bütçeyi kendileri için sarf etmek, tespit edilen hastaların tedavisi ile ilgilenmek, sanat erbabı olanlara sermaye verip iş kurmasına yardımcı olmaktır.⁹⁷

Osmanlı döneminde göçmenler için yurt içi ve yurt dışından yardım toplayan komisyon çalışmalarına da rastlanmaktadır. Göçmenler konusunda çalışma yapan komisyon ve cemiyetler, yaptıkları üstün hizmetlerden dolayı zaman zaman devlet tarafından çeşitli terfi ve ödüllere taltif edilmişlerdir. Komisyonların sayısı göç dalgalarının yoğun olduğu dönemlerde artmış, azaldığı dönemlerde ise lağvedilmiş veya komisyon üyeleri görevden alınarak çalışmalar askıya alınmıştır.⁹⁸

⁹⁴ Züriye Çelik, “*Osmanlı’nın Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: ‘Muhacir’ Gazetesi (1909-1910)*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 407, [http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s28/celik.pdf, 04.05.2013]

⁹⁵ Aynı yer.

⁹⁶ Demirtaş, *a.g.m.*, s. 220.

⁹⁷ *a.g.m.*, s. 217.

⁹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Erkan, **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, KATÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon1996.

1.1.1.2 Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi

Osmanlı hükümetlerini, göç dalgalarıyla zor durumda bırakan en önemli olaylardan biri de Balkan Savaşları'dır. Bu dönemdeki muhacir işlerinin koordinesi ve aşiretlerin iskanı için 1913 yılında, Dahiliye Nezareti bünyesinde “*İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti*” kurulmuştur. Daha sonra bu müdüriyetin yapısı genişletilerek adı “*Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi*” olmuştur. İlk müdürlüğüne ilk olarak, eski mutasarrıf Suad Bey tayin edilmiştir. 1916 yılında Şükrü (Kaya) Bey zamanında müdürlük yapısı, Genel Müdürlüğe dönüştürülmüştür. Söz konusu müdüriyet, muhacirin komisyonlarının bir devamı niteliğindedir. Zira işleyiş ve etkinlik bakımından birbirine benzerlik söz konusudur.⁹⁹

İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, göçmen ve aşiretlerle ilgili her konunun çözümü için çalışmıştır. Balkan Savaşları'nın ve Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin çok ağır hissedildiği bir dönemde müdüriyet, 1913 Nizamnamesini yayımlamıştır. Nizamnamenin 8. Maddesi ile göçebe aşiretlerin ihtiyaçlarının ve iskanlarının karşılanması; dışarıdan gelen muhacirlerin ise sevk, iâşe ve iskanlarının temin edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca müdüriyet, dışarıya vuku bulacak muhacerete engel olmaya çalışmıştır.¹⁰⁰

Muhacirin ve Aşair Müdüriyet-i Umumiyesi'nin yürüttüğü iskan hizmetleri, 1922 tarihinde 929 sayılı Nizamname ile “*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti*” bünyesine devredilmiştir.¹⁰¹

1.1.2 Cumhuriyet Dönemi'nde Kurulan Kurum ve Komisyonlar

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk karşılaştığı sorun, “*Zorunlu Göç*” olarak bilinen ve Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilen “mübadiller” meselesidir. 1923 yılında mübadillerin sevk ve iskânını gerçekleştirmek amacıyla “*İmar ve İskan Vekaleti*” kurulmuştur. Sevk ve iskan görevi daha sonraları Dahiliye Nezaretine bağlı İskan

⁹⁹ Martin, *a.g.m.*, s. 18.

¹⁰⁰ *a.g.m.*, s. 17.

¹⁰¹ [<http://www.lozanmubadelesi.org/2008/12/toprak-ve-iskan-ileri-genel-mdrl.html>, 29.11.2013]

Umum Müdürlüğüne, ardından Sıhhiye Vekaletine ve en son Ziraat Vekaletine devredilmiştir. 1950 yılında, toprak reformu ve iskan işleri ile ilgilenmek üzere, 5613 sayılı yasayla Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, ardından bu birim, 1964’de Bakanlar Kurulu kararıyla (6/3349) Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı’na bağlanmıştır.¹⁰² Günümüzde münhasıran göç ve mültecilerin iskanı ile ilgilenen bir yapı olmamakla birlikte mülteci ve sığınmacılara yönelik çalışmalar, İçişleri Bakanlığının ilgili birimlerinde yürütülmektedir.¹⁰³

1.1.2.1 İmar ve İskan Vekaleti

Yunanistan’dan Türkiye’ye mübadillerin göç hareketi, Lozan’da yapılan 30 Ocak 1923 tarihli “*Türk ve Rum Ahali Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*”ün 25 Ağustos’ta yürürlüğe girmesi ile başlamış ve 1925 yılına kadar sürmüştür. İlk zamanlar göçmenlerin ihtiyaçları Kızılay ve halkın yardımları ile karşılanmıştır. 13 Ekim 1923 tarihli ve 352 sayılı Kanunun TBMM’de kabul edilmesiyle, mübadele ve göç işlerini koordine etmek için İmar ve İskan Vekaleti kurulmuştur. Üç maddeden oluşan 352 sayılı yasanın birinci maddesinde şöyle geçmektedir; “*Mübadele, imar ve iskân umuriyle mükellef olmak üzere (Mübadele, imar ve iskân vekâleti) namiyle bir vekâlet teşkil olunmuştur.*”¹⁰⁴ Vekaletin başına ilk olarak, daha sonraları Adliye ve Maarif vekilliği de yapan İzmir mebusu Necati Bey, kısa bir süre İzmir mebusu Celal Bey ve ardından Bursa mebusu Refet Bey getirilmiştir.¹⁰⁵ Bütçesi 6 125 000 lira olarak belirlenen bakanlık, savaşta yakıp yıkılan ülkenin imarı ve gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ile ilgili hizmetler

¹⁰² İlkay Duman, **Balkanlar’dan Anayurda Yapılan Göçler, Osmanlı İskan Politikaları ve Göçmen Yerleşimleri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul, 2007, s.37.

¹⁰³ Küçükçavuş, **a.g.e.**, s.49.

¹⁰⁴ **Resmi Gazete**, 18.10.1923- 35.

¹⁰⁵ Mesut Çapa, “*Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı*”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1990, s.51.

vermiştir. Öngörülen sürenin bitmesiyle 11 Aralık 1924'de “Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti” kaldırılmıştır.¹⁰⁶

1.1.2.2 İskân Umum Müdürlüğü (Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü)

1924 yılının Aralık ayında İmar ve İskan Vekaletinin kaldırılmasından sonra 1925 yılında çıkarılan 529 sayılı yasa ile “*mezkur vezâif, Dahiliye vekaletine merbut ‘iskan müdüriyet-i umumiyyesi’ marifeti ile idare olunur*” denilerek, göçmenlerin iskan işleri, Dahiliye Vekaleti bünyesinde yer alan, İskan Genel Müdürlüğü’nün yetki alanına verilmiştir.¹⁰⁷

1930 yılında, 1624 sayılı “*Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun*” ile Dahiliye Vekaleti merkez teşkilatında “*Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü*” bünyesinde, göçmen ve sığıntılar ile ilgilenen bir şube oluşturulmuştur. 1624 sayılı yasanın 8 nci maddesi şöyledir;¹⁰⁸

“Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü üç şubeden mürekkeptir:

a) Birinci şube; göçebe ve aşiretlere ve hariçten getirilecek muhacirlere ait iskân muntıklarının tayini, bunların nakli, sevki ve müstahsil hale getirilmelerinin temini için lâzım gelen muamele ve muhaberelele, topraksız köylülere toprak tevzi ve istatistik işleriyle iştigal etmek üzere iki büroya ayrılmıştır. Birinci şube müdürlüğü umum müdür muavini tarafından idare olunur.

b) İkinci şube; vatandaşlık kanununun tatbikatına ve vatandaşlığa müteallik işlerle iştigal etmek üzere iki bürodan mürekkeptir.

c) Üçüncü şube; nüfus muamele ve muhaberelelerini, tescil ve istatistik işlerini ifa etmek üzere iki bürodan mürekkeptir.”

1934’te kabul edilen 2577 sayılı yasayla, 1624 sayılı yasanın 8 inci maddesi tadil edilerek, Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü dört şubeye ayrılmıştır:

¹⁰⁶ Daha geniş bilgi için bkz. TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tarihçesi, [http://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=15, 10.06.2013]

¹⁰⁷ **Resmi Gazete**, 07.01.1925- 81; 529 Sayılı Mübadele, İmar ve İskan Vekaletinin lağvıyla *Vezâifinin Dahiliye Vekaletine Devri hakkında Kanun*, (madde-1).

¹⁰⁸ **Resmi Gazete**, 24.05.1930- 1501; 19.05.1930 tarih ve 1624 sayılı Kanun, (madde-8).

Birinci şubenin vazifesi, “2510 numaralı İskân Kanunu hükümlerine göre muhacirlerin, mültecilerin, göçebelerin ve nakledilenlerin getirilmesi, yollanması, yerleştirilmesi, müstahsil hale konması, mntıklarının ve yerlerinin ayrılması, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere toprak dağıtılması, eski iskân işlerinin tasfiye edilip bitirilmesi işleri ve bunların muhabere ve muameleleri”; ikinci şubenin vazifesi “2510 numaralı İskân Kanununun 8, 9, 10 ve 11 inci maddelerine göre lüzumlu görülen tedbirleri arayıp bulmak, bu tedbirlerin tatbikini devamlı yürütmek ve yoklamak, hariçteki Türk kan veya kültürüne bağlı olanlardan geleceklerin vaziyetlerini tetkik etmek, yurdun iskâna elverişli ve verimli topraklarını araştırıp bulmak ve tespit etmek işleri”; üçüncü şubenin görevi; “Nüfus muamele ve muhaberelelerini, tescil ve istatistik işlerini ifa etmek” ve dördüncü şubenin görevi de; “Vatandaşlık Kanununun tatbikatına ve vatandaşlığa müteallik işlerle iştigal etmek” olarak belirlenmiştir.¹⁰⁹

1935 yılına kadar Dahiliye Vekaleti bünyesinde yürütülen imar, iskan ve göçmen işleri, 1935 tarih ve 2849 sayılı yasa ile “Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine” devredilmiştir.¹¹⁰

2849 sayılı yasanın 1 nci maddesinde “2510 sayılı iskân; 2502 sayılı Kars Vilâyeti ile Beyazıt, Erzurum ve Çoruh Vilâyetlerinin bazı parçalarında muhacir ve sığıntıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması; 1771 sayılı mübadele ve tefviz işlerinin kat’î tasfiyesi ve intacı; 1331 sayılı mübadil, gayri mübadil, muhacir vesaire kanunlarına tevfikân tefviz veya adiyen tahsis olunan gayrimenkul emvalin tapuya raptı; 716 sayılı borçlanma ve 488 sayılı mübadeleye tâbi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkındaki kanunlar ve bu kanunların zeyil ve tadilleri ile Dahiliye Vekilliğine verilmiş olan vazife ve salâhiyetler, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliğine devrolunmuştur.” denilmektedir.¹¹¹ Kanunun 2 nci maddesinde yukarıda zikredilen görevleri yürütmek üzere Vekâlete bağlı kendine özel bütçesi olan “İskân İşleri Umum Müdürlüğü” ’nün teşkil edildiğinden söz edilmektedir.

¹⁰⁹ Resmi Gazete, 15.07.1934- 2752.

¹¹⁰ Resmi Gazete, 21.11.1935 -3162

¹¹¹ Resmi Gazete, 21.11.1935- 3162.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna denk gelen yıllarda, iskan politikasında değişim olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin iskan politikası, vatan topraklarını daha verimli bir şekilde kullanıma sunmak için başlatılan "Toprak reformu" ile beraber değerlendirilmiştir. "*Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri arazi sahibi kılmak; yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak*" amacıyla 1945 yılında 4753 sayılı "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*" yürürlüğe girmiştir.¹¹² Söz konusu yasanın 64 üncü maddesinde "*2510 sayılı iskân Kanununun 17 nci maddesine bağlı toprak tevzi cetveli ve bu maddenin sanatkârlara yarım istihkak toprak verileceğine dair olan fıkrası ile 20 ve 21 inci maddeleri hükümleri kaldırılmıştır.*" denilmektedir.

Önceki yıllarda, iskân kanunlarına dayalı olarak çıkarılmış bulunan "*Toprak Tevzi Talimatnamesi*" ile kurulan Toprak Tevzi Komisyonları ve toprak dağıtım uygulamaları, 1945 yılında 4784 sayılı yasayla Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nden alınmış, Tarım Bakanlığına bağlı "*Toprak İşleri Umum Müdürlüğü'ne*" devredilmiştir.¹¹³

1.1.2.3 Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü

1950 yılına kadar iki ayrı bakanlığa bağlı olarak devam eden "*İskan İşleri Umum Müdürlüğü*" ve "*Toprak İşleri Umum Müdürlüğü*", iç ve dış iskan sorunlarının toprak dağıtımıyla ilgisi de dikkate alınarak, 5613 sayılı Kanun ile Tarım Bakanlığı bünyesinde genel bütçeli "*Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü*" adı altında birleştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı'na ayrı ayrı verilmiş olan görev ve yetkiler adı geçen Genel Müdürlüğe devrolunmuştur.¹¹⁴

5613 Sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, genel müdürlük müşavirlerinin görevi, "*mülteci, göçmen ve 5098* ¹¹⁵ *sayılı kanun mucibince doğal afetler*

¹¹² Resmi Gazete, 15.06.1945- 6032.

¹¹³ Resmi Gazete, 11.07.1945- 6054.

¹¹⁴ Resmi Gazete, 24.03.1950- 7465.

¹¹⁵ "*Jeolojik olaylar ve tabii afetler dolayısıyla bir mahal halkının yerlerini terk etmesinde lüzum ve zaruret bulunduğu, kendilerinin başvurmaları veya ilgili Bakanlığın teklifi üzerine Merkezi iskân*

dolayısıyla yerleştirilecek şahısların yerlerinin tespiti, etüt, yayın ve kurs işlerinin yürütülmesi işleri ile ilgilenecek” olarak belirtilmiştir. İkinci Şube'nin görevi ise “sınırlarımızdan girmiş ve girecek mülteci ve göçmenlerle, göçebe, gezgin çingene ve 5098 sayılı kanunun 8 inci maddesi gereğince naklen iskan edileceklerin yerleştirilmesi ve bu yerleştirmenin kesinleşeceği ve müstahsil duruma geçecekleri zamana kadar her suretle bakımlarına ve her türlü kanuni muafiyetlerine müteallik işleri” yürütmek olarak tespit edilmiştir.

Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, 5840 sayılı Kanun ile 1951 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır; daha önce 5613 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı'na tanınmış görev ve yetkiler, söz konusu yasa ile Başbakanlığa devrolunmuştur.¹¹⁶

1958 yılına gelindiğinde iskan politikasını sistemleştirmek amacı ile yeni bir bakanlığın kurulması ihtiyacı duyulması üzerine “İmar ve İskan Vekaleti” kurulmuştur. 7116 sayılı “İmar ve İskân Vekâleti Kuruluş ve Vazifeleri hakkında Kanun” ile bu bakanlığın görevleri; “ülkenin imarı için her türlü tedbirleri almak, buna uygun mesken politikası esaslarını tespit etmek, nüfusu kesif ve toprağı dar olan bölgelerin etüdünü yapıp bölgelerde nüfus kesafeti, toprak yokluğu ve darlığı yüzünden başka bölgelere nakillerini talep ve arzu edenlerle yurt dışından gelmiş ve gelecek göçmen ve mültecilerin; yurt içinde hususi kanunlarına göre yerleştirilecek vatandaşların iskânlarını sağlamak, her türlü afetlerden evvel ve sonra gerekli tedbirleri almak” şeklinde düzenlenmiştir.¹¹⁷

1951 yılında 5840 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlanan “Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü” tekrar İmar ve İskan Vekaletine bağlanmış; ayrıca Toprak ve İskân Kanunları ile diğer Vekâletlere ayrı ayrı verilmiş olan ve yine 6143 sayılı kanunla muaddel (değişikliğe uğrayan) 4947 sayılı kanunun 9 uncu maddesi ile İcra Vekilleri Heyetine tanınan hak, vazife ve salâhiyetler de bu bakanlığın uhdesinde toplanmıştır.¹¹⁸

Komisyonunca yapılacak inceleme sonunda anlaşıldığı takdirde Bakanlar Kurulu kararıyla o mahal halkı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca başka yerlere yerleştirilir.” 18.06.1947 tarih ve 5098 sayılı Kanun, (madde- 2)

¹¹⁶ **Resmi Gazete**, 15.08.1951- 7885.

¹¹⁷ **Resmi Gazete**, 14.05.1958 – 9906; 09.05.1958 tarih ve 7116 sayılı *İmar ve İskân Vekâleti Kuruluş ve Vazifeleri hakkında Kanun*, (madde-2)

¹¹⁸ *a.g.k.*, madde-19,20.

1.1.2.4 Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, iskan işlerini takip ve koordine etmek amacıyla, 1982’de 2680 sayılı yasaya dayanılarak 235 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname (KHK) ile 1984 yılında kurulmuştur.¹¹⁹

Daha önce, 4951 sayılı kanuna¹²⁰ dayanılarak, 1963’de “Köy İşleri Bakanlığı” kurulmuş; Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü, Köy İçme Sulama Dairesi Başkanlığı, Köy Yolları Dairesi Başkanlığı, Köy Elektrifikasyonu Birimi ve Toprak İskan İşleri Genel Müdürlüğü 16.07.1964 gün ve 6/3349 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu bakanlık bünyesine alınmıştı. 1983’de 183 sayılı KHK ile Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı kuruluş haline getirilen ve ismi “Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilen sözü edilen kuruluş, 2680 sayılı “Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi ile ilgili Yetki Kanunu” nun 1 inci maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulunun 212 sayılı Kararnamesiyle 1984 yılında, “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü” bünyesine devredilmiştir.¹²¹

1985 yılında 3202 sayılı Kanun ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü hakkındaki KHK değiştirilmiştir. Bununla, 5613 sayılı Toprak - İskân Genel Müdürlüğü Kanunu ve 7457 sayılı Kanunun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Kanun ile Yol Su Elektrik, Topraksu ile Toprak-İskân Genel Müdürlüklerine verilen görev, yetki, sorumluluk, hak ve muafiyetler Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne intikal etmiştir.¹²²

Dünyadaki gelişmeler, kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması düşüncesi, hizmetlerin yerel düzeyde yerine getirilmesi gibi amaçlarla, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü 5286 sayılı kanunla 2005 yılında ortadan kaldırılmıştır.¹²³

¹¹⁹ **Resmi Gazete**, 18.06.1984 -18435.

¹²⁰ 1946 tarih ve 4951 sayılı kanununun 1 inci maddesi: “Devlet Daireleri Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onamasıyla Bakanlıklara ayrılır.”

¹²¹ **Resmi Gazete**, 14.12.1983- 18251; **Resmi Gazete**, 18.06.1984 -18435.

¹²² “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün Kuruluş Ve Teşkilatı II”, TC. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM),
[http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Yonetim/Koy_hizmetleri/BI_2.pdf, 27.11.2013]

¹²³ **Resmi Gazete**, 28 Ocak 2005 – 25710.

1.2 MÜLTECİ KAVRAMININ TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ

Tarihte sık sık göç ve mülteci akımlarına maruz kalan Türkiye, mültecilik ve iskan hukuku alanlarında tedrici bir gelişim göstermiştir. Bu alanda, 1913'ten günümüze kadar, bir nizamname, elli üç yasa yürürlüğe konulmuştur. Bunlar içinde en kapsamsız, içinde 'mülteci' kavramı geçen ilk hukuk metni olan ve 1934'te yürürlüğe giren 2510 sayılı iskân yasasıdır. Söz konusu yasada iskân sorunu, derli toplu olarak ele alınmıştır.¹²⁴

1.2.1 2510 Sayılı İskân Kanunu

Yirminci yüzyılın başında, çok büyük toprak ve nüfus kaybına uğrayan Türkiye, 1930'lu yıllarda ulus devlet yapısının oluşturulması politikasını başlatmıştır. Bu politika ile Türk nüfusunun arttırılmasına yönelik nüfus artışları bizzat teşvik edilmiştir.¹²⁵ Özellikle yurtdışında kalan soydaş ve Müslüman nüfusun Türkiye'ye getirilmesi için çalışmalar yapılmış; çıkarılan yasalarla, nüfus, rotasyona tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın yapılmasına 1934 tarihinde kabul edilen 2510 sayılı "İskan Kanunu" nun yeri önemlidir.¹²⁶

Cumhuriyet'in ilk yılları, çağdaş ulus-devlet yapısına yönelik çalışmaların hız kazandığı, Türklüğün ve Türkçenin sayısal ağırlığının politikalarla hakim kılındığı bir dönemdir.¹²⁷ İskan yasası da bu hedefe hizmet etmiştir. Zira adı geçen yasanın amacı "*Türk kültürüne bağlılık esasına göre nüfus yoğunluğunu düzenlemek*" olarak belirlenmiştir.¹²⁸

¹²⁴ Fikret Babuş, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskan Siyaseti**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.172.

¹²⁵ Türkiye'de nüfus artışının teşviki, II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş; daha sonraki yıllar nüfus artış hızının kalkınma hızının önüne geçmesi nedeniyle izlenen politikadan vazgeçilmiştir. Bkz; Kemal Arı, *Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası*, [http://mubadele.org/arastirma_kemalari2.htm, 10.12.2013]

¹²⁶ Babuş, **a.g.e.**, s.172.

¹²⁷ Aynı yer.

¹²⁸ 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*, (madde-1)

2510 sayılı İskan yasası, amaç ve içerik yönünden bu zamana kadar hazırlanan yasalara göre en kapsamlısı ve etkilisidir. Hazırlanan iskan yasasının özünde “güvenlik”, “topraksızlık” ve “aşiretlerin tasfiyesi” gibi kaygılar ön plana çıkmaktadır.¹²⁹

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan yasa tasarısı, 2 Mayıs 1932 tarihinde hükümet adına Dr. Refik imzası ile Meclise gelmiş, İskân Kanunu Muvakkat Encümeni’nde incelenen tasarı, 7 Haziran 1934’te TBMM’de görüşülmeye başlanmıştır. Ancak görüşmeler, esas maksadını aşarak dil tartışmasına¹³⁰ dönüşmüş, yasa, kullanılan öz Türkçe kelimelerin, encümende tekrar tashih edilmesinden sonra yapılan değişikliklerden sonra kabul edilebilmiştir. 14 Haziran 1934’te kabul edilen iskan yasası, 21 Haziran 1934 tarih 2733 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanması ile yürürlüğe girmiştir. 1927 sayımına göre nüfusu 13 milyon civarında olan Türkiye, iskan politikası ile nüfusunu doğumlarla ve iç dış göçlerle düzenlemeyi planlamıştır. Bu yasa ile, milli nüfus politikasının planlı, bilimsel ve sistemli bir şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir.¹³¹

Nüfus yapısını düzenlemek için çıkarılan 2510 sayılı yasa ile ülke dört iskan bölgesine ayrılmıştır:

“1 Numaralı Bölgeler”e, Türk nüfusunun yerleştirilmesi,

“2 Numaralı Bölgeler”e, Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun nakil ve iskanı,

“3 Numaralı Bölgeler”e, yurt dışından gelen Türk muhacirlerin yerleştirilmesi hedeflenmiş,

“4 Numaralı Bölgeler”in ise askeri, siyasi, güvenlik, sağlık gibi nedenlerden dolayı yerleşime yasaklanması planlanmıştır.¹³²

İskan Kanunu’nun çıkarılmasında beş amaç gözetilmiştir.¹³³

¹²⁹ Babuş, a.g.e., s.172-173.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.devre, 07.06.1934.

¹³¹ Aynı yer.

¹³² Resmi Gazete 14.06.1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*, (madde-2)

1. Türk kültürünü ve Türkçeyi yaygınlaştırmak,
2. Nüfusu arttırmak,
3. Muhacirleri yerleştirmek,
4. Aşiretleri dağıtmak,
5. Topraksızlara toprak dağıtımını sağlamak.

İskan Kanunu'nun görüşüldüğü yıllarda, 18 milyon olduğu tahmin edilen Türkiye nüfusu, gelişmiş batı ülkelerine nazaran çok düşük kalmaktaydı. Savaşların da etkisi ile azalan nüfusun artırılması için basın yayın yolu ile teşviklerde bulunulmuştur.¹³⁴

Hükümet geliştirdiği politikalarla, Türklüğün ve Türk dilinin zayıf olduğu tahmin edilen bölgelerde devlete bağlılığı arttırmak, “*Türklük*” unsuruyla birliği sağlamak, Türk harici unsurların yoğunlukta olduğu bölgelere, Türk soylu grupların nakillerini sağlamak arzusunda olmuştur. Türk kültürüne bağlı olmayan etnik gruplar ise yüzde onu geçmeyecek şekilde Türk ağırlıklı bölgelere göç ettirilip yerleştirilmesi hedeflenmiştir.¹³⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele'de sınırları daralan ve yeni sınırlarla yurt dışında kalan Türk soylu grupları Anadolu'ya yerleştirmek Cumhuriyet dönemi milli politikasının bir parçası olmuştur. O dönem, Türkiye sınırları dışında iki milyona yakın Türk'ün olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁶ Yurt dışı Türkleri; nüfusun artırılması ve Türk kültürünün pekiştirilmesi için çok önemli bir insan kaynağı idi. Muhacir olarak da adlandırılan bu kitlelerin kişisel beceri ve zanaat vasıfları iyi durumda olmayan Türk sanayisi ve tarımı için önemli bir can simidi olacağı düşünülmüştür.¹³⁷

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.devre, 14.06.1934.

¹³⁴ Kemal Arı, *Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası*, [http://mubadele.org/arastirma_kemalari2.htm, 10.12.2013].

¹³⁵ Babuş, **a.g.e.**, s.182-187.

¹³⁶ Serap Yeşiltuna, **1934 İskan Kanunu ve Türk Basımındaki Yansımaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.V.

¹³⁷ Aynı yer.

İskan Kanununun bir diğerk amacı da yurt içinde bir milyondan fazla olduğu tahmin edilen göçbeleri belirlenen mekanlara yerleştirmek, kayıt altına almak, vasıflandırmak ve üretici konuma getirmektir.¹³⁸

İskan Kanunu'nda mülteci tanımı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden ve günümüz anlamından farklıdır. İskan Kanunu'na göre mülteci; “*Türkiye'ye yerleşmek maksadıyla olmayıp bir zaruret icabı muvakkaten oturmak üzere sığınan kişidir*”.¹³⁹ Görüldüğü gibi buradaki ifade günümüz uluslararası hukuka uymayan; daha çok sığınmacı statüsünü çağrıştıran bir anlamdadır. Söz konusu yasanın 4 ncü maddesinde mültecilerin göçmen olarak kabul edilebilmesi için iki koşul vardır:¹⁴⁰ Yerleşme niyeti ile gelmek ve Türk kültürüne bağlı olmak... İki koşuldan birinin eksik olması Türkiye'de mülteci olmaya engeldir. Ayrıca, “*Türk kültürüne bağlı olmayanlar, bulaşıcı hastalık taşıyanlar, adi suçlular, anarşistler, casuslar, çingeneler ve vatandaşlıktan çıkarılanlar*” kategorisinde olanların kabul edilmeyeceği açıkça bildirilmiştir.

İskan yasasının 9 ncü maddesinde “*Ana dili Türkçe olmayanların*” bir köy, iş, sınıf veya sanat grubu oluşturamayacağı; daha önce oluşmuş olanların kültürel ve güvenlik nedeniyle aileleriyle birlikte uygun yerlere göç ettirileceği; Türk kültürüne yabancı olanların, köylerin etnik yapısını bozacak şekilde yerleşemeyeceği ve şehirlerde yüzde on nispetini geçemeyeceği belirtilmiştir. 10 ncü maddeye göre, aşiretlerden, beylerden, ağalardan alınan arazi ve gayrimenkullere Türk ırkından olup dilini unutanların veya dışarıdan gelecek Türk kültürüne mensup muhacirlerin, iklim şartlarının uygunluğu göz önünde bulundurularak iskana tabi tutulacağı vurgulanmıştır.¹⁴¹

Söz konusu yasada mültecilerin, hısım ve akrabalarının buldukları yerlere iskan edilebileceği; arazi ve topraklarındaki güvenliğinden kaymakam ve valilerin sorumlu olduğu; iskani sağlanan mültecilerin iki yıl boyunca yerlerini

¹³⁸ 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*,(madde-8).

¹³⁹ 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*,(madde-3).

¹⁴⁰ 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*, (madde-4).

¹⁴¹ Muhacirlerin, 11 nci maddede geçen iki numaralı bölgelere yerleştirilebileceği bildirilmektedir. Bkz; 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*

değiştiremeyeceği belirtilmiştir.¹⁴² Ayrıca yasada gümrük, vergi-resim muafiyetleri ve Türk nüfus kütüklerine geçen mültecilerin askerlik meseleleri de ele alınmıştır.

Ulus devlet yapısının inşasında çok önemli bir yere sahip olan İskan Kanununun, Tek Parti döneminde olmasa da çok partili döneme geçişten sonra eleştirilere uğradığı görülmektedir. Özellikle yasanın 13 ncü maddesinin, idare amirlerine “*harsi, siyasi, içtimai, ve iktisadi*” sebeplerle çok geniş, ölçüsüz ve yoruma açık yetkiler verdiği yönünde eleştirilmiş, “*bir vatandaşı adli bir hüküm yokken, icabında tek bir jandarma erinin vereceği sahte raporla yuvasından alıp yaşayamayacağı bir yere sürme salahiyetinin olduğu*” ifade edilmiştir.¹⁴³ Bu yasanın, mülkiyet hakkının masuniyetine uygun olmadığı, “*mecburi iskan ve sürgün yasası*” olduğu; ayrıca, doğu illerinden batıya sevk edilen ailelere tefvizi (dağıtım) planlanan arazilerin hak sahiplerine sağlıklı tatbik edilmediği ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Yapılan eleştirilerde, uygulamalar hakkında “*şark vilayetlerinde, sırasına göre zulme, tehdide, kötü muameleye, gayesinin hilafına maddi menfaatlerle tatbik yol açmış ve bütün halkın nefretini kazanmış korkunç bir kabus*” olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁵

Şevket Süreyya Aydemir’e göre söz konusu yasayla, 500 kadar ağa ve aşiret şeyhi batı illerine sevk edilmiş, ancak bu kişilere toprak dağıtım gerçekleştirilmemiştir. Aydemir’e göre “*doğu bölgesini ıslah etmek, Türkleştirmek gibi sloganlarla başlamış, (Türkleştirme politikası) hazin bir yenilgi ile sona ermiştir.*”¹⁴⁶

İlk zamanlar güvenlik ağırlıklı uygulamalardan da anlaşılacağı üzere İçişleri Bakanlığı uhdesinde olan iskan uygulaması, bir yıl sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine verilmiştir.¹⁴⁷ Yasanın çıktığı ilk yıllardaki eleştirilen “sertliği” zaman içinde yapılan değişikliklerle yasadan etkilenenlerin lehine yumuşatılmıştır. İlk önce

¹⁴² 14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*, (madde-16(g), 22, 25)

¹⁴³ A. Atakbek, **Demokrasi Devrinde İskan Kanunu ve Haksızlıklar**, İktisat Yürüyüşü Matbaası, İstanbul, 1946, s.4.

¹⁴⁴ İsmail Beşikçi, **Bilim Yöntemi Türkiye’deki Uygulama Kürtlerin Mecburi İskanı**, Komal Yayınları, İstanbul, 1977, s.130.

¹⁴⁵ Atakbek, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.I, Remzi Kitabevi, Ankara,1966, s.311.

¹⁴⁷ 21 Kasım 1935 tarih ve 2849 sayılı yasa

2 nci maddedeki “bölgeleler” 1935 yılında, 2848 sayılı yasa ile kaldırılmış, daha sonra diğere bölgelele göçürülenlelerin geri dönmelerine izin verilerek “sürgün” denen uygulama tamamen sonlandırılmıştır.¹⁴⁸

3657 sayılı yasa ile yurt dışından gelecek muhacirlelerin kapsamı genişletilmiştir.¹⁴⁹ 1951 yılında 5826 sayılı yasa ile yerleşime yasak bölgelele kaldırılmıştır. Böylece yapılan değışikliklerle 22 binden fazla kişinin tekrar eski topraklarına geri döndüğü ve bu kişilere, el konulan mallarının iade edildiğı ifade edilmektedir.¹⁵⁰

Zaman içinde on maddesinin kaldırılıp, yirmi maddesinin değıştirildiğı; bir ek madde ve iki geçici madde ile devam eden ve adeta yamalı bohçaya dönen 2510 sayılı İskan Kanunu en son 26.09.2006 tarih ve 26301 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5543 sayılı yasanın 48 nci maddesi gereğı ek ve değışiklikleri ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

1.2.2 1306 Sayılı Ek Kanun

Türkiye’de iskân politikası, 2510 sayılı İskân yasası temel alınarak uzun yıllar uygulanmıştır. İskân politikasının esas mantalitesi ve 1934 ruhu korunmak şartıyla zamanla 2510 sayılı yasada eksiklikler ve yeni gereksinimlere göre bazı maddelerin içeriğinde değışiklikler yapılmış veya buna ek kanunlar hazırlanmıştır. 1970 tarihli 1306 sayılı yasa da, söz konusu iskan yasasına ek olarak hazırlananlardan biridir.

Millet Meclisi’nce kabul edilen 1306 sayılı ek Kanun tasarısı, Cumhuriyet Senatosu, İçişleleri Malî ve İktisadi İşleler, Bütçe ve Plân komisyonlarının müzakeresi sonucu açık oylama ile Cumhuriyet Senatosu’nun 8 inci bileşiminde kabul edilmiştir.¹⁵¹

2510 sayılı yasaya yeni maddeler ekleyen 1306 sayılı yasanın en önemli özelliğı, taşınmaz malları ellerinden çıkan, başka yerlere göç ettirilen veya

¹⁴⁸ Babuş, a.g.e., s.285; **Resmi Gazete**,21.11.1935- 3162.

¹⁴⁹ **Resmi Gazete**, 05.07.1939- 4250

¹⁵⁰ Babuş, a.g.e., s.287.

¹⁵¹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 16.06.1970 – 59.cilt, s.319.

yurtdışından gelen mültecilerin diledikleri takdirde, hükümetin gösterdiği yerlerde iskan ettirilebileceği, kamulaştırılan mallarına karşılık kendilerine bedellerinin ödeneceği hakkını vermektedir. Burada dikkat çeken husus, bu zamana kadar karşılıksız yapılan iskan çalışmaları, bu yasayla “Özel İskan Fonu” oluşturularak ve “borçlanma” esasına göre düzenlenmiştir.¹⁵²

1306 sayılı yasanın 2 nci maddesine göre, elverişsiz ve gelişmeye müsait olmayan köylerin, daha elverişli yeni bir yerleşim yerine göçürülmesi hususunda her aileye kredi açılacağı; konut, tarımsal işletme ve sosyal tesis ihtiyaçları için hazırlanan tip projelerin, göçmenlere bedelsiz olarak verileceği; ifraz¹⁵³ olan arsaların ise isteyenlere beş yıla kadar borçlanma esasına göre verileceği belirtilmiştir. Bir sanat ve meslek sahibi olan mülteci ve muhacirlerin, mesleğinin özelliğine uygun iskanlarının yapılacağı, bir meslek grubuna dahil olmak isteyenlere eğitim programlarının düzenleneceği ve buna uygun yerleştirileceği, söz konusu yasanın 3 ncü maddesinde ifade edilmiştir. İskan edilecek mülteci ve muhacirler, yerleştirileceği yere kadar eşya ve hayvanlarıyla birlikte gümrükten muaf tutulmuştur. İhtiyaç sahiplerine bir defaya mahsus olmak üzere giyecek, barınma, yiyecek, yakacak ve sağlık yardımı yapılacağı; göçmenlerin müstahsil (kendi iâşesinin kazanana kadar) oluncaya kadar yardımlardan istifade edebilecekleri vurgulanmıştır.¹⁵⁴

Söz konusu yasanın 5 nci maddesine göre, “*iskan edilecek mülteciler sınırlarımızdan yurt içinde gönderilecekleri yere kadar gümrükten muaf tutulur. Müstahsil hale gelinceye kadar, giyecek, barınma, yiyecek, yakacak ve tedavilerden karşılıksız olarak faydalanır.*” denilerek yapılacak devlet yardımlarına işaret edilmiştir. Yasanın 7, 18 nci maddelerine göre, mülteci ve göçmenlerden işyeri gösterildiği halde çalışmayanların iskan yardımlarının kesileceği; verilen arazi, özür olmaksızın üst üste üç yıl işletilmemişse mahkeme kararı ile geri alınacağı belirtilmiştir.

¹⁵²16 Haziran 1970 Tarihli 1306 Sayılı Kanun, (madde-1)

¹⁵³ İfraz: Bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, 31.12.2013].

¹⁵⁴İskan edilenlerin müstahsil hale gelme şartları: Çiftçi olanların ilk mahsulü alması (gelirin %50 sinden aşağı olmaması), meslek sahibinin mesleğini fiilen icra etmeye başlaması, resmi veya özel kuruluştaki çalışanların ilk aylığını alması. Bkz.1306 sayılı *Kanunun bazı maddelerinin uygulama şeklini gösteren Yönetmelik*, **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1971-13859; 1306 Sayılı Kanun, (madde-5)

1.2.3 Pasaport Kanunu

Türkiye’de mültecileri ilgilendiren bir başka hukuki belge, 1950 tarih ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu’dur.¹⁵⁵ Söz konusu yasanın 4 ncü maddesine göre mültecilerin kabulü “*pasaportları olsun olmasın Türkiye’ye kabulleri İçişleri Bakanlığının kararına bağlıdır.*” Ayrıca yasanın 26 ncı madde de geçen “*Tabiiyetsizler (Haymatlozlar), Nansen pasaportu hâmilleri ve Seyahat belgeleri (Afidavit, Lese-pase) ve benzeri vesika hâmilleri gibi belgeleri bulunanlar*” ifadesi ile daha önce Milletler Cemiyeti döneminde kişilere verilen “Nansen Pasaportu” ve diğer resmi belgelerin geçerliliği kabul edilmiştir.

1.2.4 Mültecilerle İlgili 1994 Sığınma Yönetmeliği

Türk hukukunda mülteciler ve sığınmacılar hakkında kanun düzeyinde yasal düzenlemeler yapılmamıştır. Odman’a göre bu eksiklik uzun süre “*bugüne değin kamuya açıklanmayan ve kanuni yollarla ilan edilmeyen idari tasarruflarla*” giderilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁶ Mülteci ve sığınmacı sorununun gittikçe ivme kazandığı günlerde Türkiye’de “*1994 İltica ve Sığınmacı Yönetmeliği*” hazırlanmıştır.¹⁵⁷

Uluslararası sözleşmelerde tam anlamı oturmayan sığınmacı (asylum seeker) ve mülteci (refugee) kavramları, 1994 yönetmeliğinde iki ayrı hukuki statü için kullanılmak sureti ile bir ölçüde Türk mevzuatında buna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁸ Söz konusu yönetmeliğe göre, Avrupa’dan gelenler mülteci, Avrupa dışından gelenler sığınmacı statüsünde kabul edilmektedir. Uluslararası mülteci hukukunda kullanılan mülteci-sığınmacı ayırımı, Türk hukuku uygulamalarında coğrafi kısıtlama nedeniyle değişime uğrayarak farklı bir nitelik kazanmıştır. Uluslararası mülteci hukukunda, fiili durumda olan sığınmacı; mülteci koşullarını taşıdığı tespit edilmesi halinde hukuki duruma geçebilmektedir. Ancak, Türk mülteci

¹⁵⁵ Pasaport Kanunu için bkz. **Resmi Gazete**, 24.07.1950 -7564.

¹⁵⁶ Odman, **a.g.e.**, s.180.

¹⁵⁷ 14.09.1994 tarih ve 94/6169 sayılı Bakanlar Kurulu kararı bkz. **Resmi Gazete**, 30.11.1994-22127

¹⁵⁸ Odman, **a.g.e.**, s.191.

hukukunda sığınmacı olan bir kişinin hiçbir zaman mülteci statüsüne kavuşmamaktadır.¹⁵⁹

Söz konusu yönetmeliğin iltica ve ikamet şartlarını düzenleyen ikinci bölümüne göre, Türkiye'ye münferit veya grup halinde giren yabancıların mültecilik statüsü; beş gün içinde ilgili valiliğe başvurmaları ve haklarında ki yapılan mülakat sonucuna göre ilgili kuruluşlarında görüşü alındıktan sonra İçişleri Bakanlığı tarafından karara bağlanmaktadır. İltica ve ikamet izni verilmeyenler hakkında, 28 nci maddede şöyle belirtilir; “*Başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye’den ikamet izni talep eden münferit yabancılara verilen ikamet izni, yabancının makul bir süre içinde üçüncü ülkelere gidememesi halinde uzatılmayabilir. Bu durumda yabancı, ülkeyi terke davet edilir*”. Fakat bu, uluslararası “geri göndermeme” ilkesi kapsamında dolayı çok etkili olmamaktadır. Bu uygulamada, sorunun sürüncemede kalmasına sebep olmaktadır. Belirlenen süre içerisinde ülkeyi terk etmesi istenen yabancıların sorunu Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile BMMYK ile işbirliği çerçevesinde çözülmeye çalışılsa da bunun hukuki zemininin eksik olduğu değerlendirilmektedir.¹⁶⁰

Yönetmeliğin üçüncü bölümü, sığınmak amacı ile topluca sınıra gelen yabancılara ve nüfus hareketlerine karşı tedbir alınması ve sınırı geçmelerinin önlenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde, siyasi sebepler dâhilinde sınırı geçmeleri durumunda alınacak tedbirlerin neler olduğu; beşinci bölümde ise iltica eden veya ikamet eden mülteciler için uygulanacak hükümler yer almaktadır.¹⁶¹

1.2.5 16 Ocak 2006 Tarihli ve 9938 Sayılı Yönetmelik

2005 yılında, “*İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı*”nın yürürlüğe girmesinden sonra, 2006 yılında yeni bir yönetmelik Bakanlar Kurulu kararı olarak

¹⁵⁹ Çiçekli, a.g.e., s. 49.

¹⁶⁰ Odman, a.g.e., s.183.

¹⁶¹ **Resmi Gazete**, 30.11.1994-22127

yayımlanmıştır; 2006 tarihli bu yönetmelik ile, 1994'ten beri yürürlükte olan eski yönetmelikte ciddi yenilikler ve değişikliklere sebep olmuştur.

Olumlu değişiklikler getiren 2006 yönetmeliği, Türkiye'nin AB yolundaki serüveninde önemli bulunmuştur. Söz konusu yönetmeliğine göre, 1994 Yönetmeliği'ndeki "10 günlük başvuru süresi" kaldırılmış, "makul süre" kavramı mevzuata girmiştir (madde-1). İlk kez İçişleri Bakanlığı'nın sahip olduğu "mülakat yapma" tekelini ortadan kaldırarak, yetkiyi valiliklere devretmiştir (madde-2). Yine söz konusu yönetmeliğin 3 ncü maddesine göre, 1994 Yönetmeliği'ndeki "Dışişleri Bakanlığının görüşü alınması" hükmü kaldırılmış, bunun yerine uygun göreceği valiliklere bu yetkisini devretme konusunda hukuki imkan sağlamıştır. İçişleri Bakanlığı temel ihtiyaçların ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasında ilk kez sivil toplum örgütleriyle de işbirliği yapılabileceğini belirtmiştir (madde-4). Ayrıca 5 nci madde ile uzmanlık eğitimi almış kişilerin sahada görevlendirileceğini vurgulayarak konunun rutin bir kolluk görevi hizmeti dışında bir uzmanlık işi olduğunu kabul etmiştir.¹⁶²

1.2.6 57 Sayılı İçişleri Bakanlığı Uygulama Talimatı

Uluslararası sözleşme, protokol, kanun ve yönetmelikler, büyük ölçüde, genelgeler ve talimatlar vasıtasıyla uygulama alanına girmektedir; bunlar, uygulayıcılar için bir rehber mahiyetini almaktadır. 2006 yılında çıkarılan 57 sayılı "İçişleri Bakanlığı Uygulama Talimatı" da Türk mevzuatında mülteci ve sığınmacılarla ilgili genelge ve yargı kararlarını sistematik hale getirmesi açısından önemlidir.¹⁶³

Adı geçen uygulama talimatı, iltica sisteminin ve uygulamalarının, AB Müktesebatı ve uygulamalarına göre paralellik sağlaması, yürütülen işlemlerin hukuki temelini kuvvetlendirilmesi ve ileride iltica alanında öngörülen idari yapılanmanın alt zemininin oluşturulması amacıyla düzenlenmiştir. Burada,

¹⁶² Veysel Eşsiz, Gökçe Günel (yay.), **Mülteci Destek El Kitabı**, s.17, [http://www.carim.org/public/polsocetexts/PS2TUR015_TU.pdf, 20.09.2013]

¹⁶³ Çiçekli, **a.g.e.**, s. 36.

Türkiye’deki tüm iltica süreci değerlendirilmiş; hangi aşamada nasıl bir yol takip edileceği detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Uygulama, hem Avrupa ülkelerinden hem de Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelere gelerek Türkiye’ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye’den ikamet izni talep eden münferit yabancıları ve vatansız kişileri kapsamaktadır. Burada, sınırlara topluca gelen mülteci ve sığınmacıların kabul edilmelerinin 1994 iltica/sığınma yönetmeliğine göre uygulanacağı ayrıca belirtilmiştir.¹⁶⁴

Söz konusu talimata göre, Avrupa devletlerinden gelen ve 1951 Cenevre Sözleşmesindeki kriterleri karşılayan kişilere İçişleri Bakanlığı’nca mülteci, Avrupa dışından gelen ve 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki kriterleri taşıyan kişiye sığınmacı denmiştir; 1994 iltica/sığınma Yönetmeliğinin 3’ncü maddesinde tarif edilen “mülteci” ve “sığınmacı” tanımının korunduğu görülmektedir.

Yeni dönem uygulamada “güvenlik” kaygısı ön plana çıkmaktadır.¹⁶⁵ Sığınmacı statüsü verilen başvuru sahiplerinin üçüncü ülkeye yerleştirilme işlemlerinin BMMYK tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

1.2.7 5543 Sayılı İskân Kanunu

Değişen şartlar ve gelişen insan hakları kazanımları ile beraber, Avrupa Birliği (AB) müktesebatı çerçevesinde çağın gereklerine uygun yeni iskan yasasına ihtiyaç duyulmuştu. Terör ve afete karşı çağdaş ve modern yaşamın getirdiği yerleşim planlarının yapılabilmesi; baraj, havaalanı ve savunma ile ilgili tesislerin inşa edilebilmesi; tarihi ve tabiat değerlerinin korunması yönündeki kamulaştırmalar gibi yeni iskan sorunlarına çözümlerin pratikleştirilebilmesi düşüncesi 5543 Sayılı İskân yasasının çıkmasında etkili olmuştur. Ancak bu yasanın çıkarılması kolay olmamış, bir çok talihsizliklerden sonra ancak yasalaşabilmiştir: Tasarı ilk kez 10 Mayıs 1996 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sevk edilmiş ancak 20 nci yasama döneminde sonuçlandırılmamıştır. 21 nci yasama döneminde de aynı

¹⁶⁴ 57 Sayılı İçişleri Bakanlığı Uygulama Talimatı, s.6,
[http://www.egm.gov.tr/Documents/uygulama_talimati_2010_genelge.pdf, 10.06.2013]

¹⁶⁵ Eşsiz, a.g.e., s.19.

akibete uğrayan tasarı, uzun bir süreçten sonra Bayındırlık, Maliye, İçişleri, Adalet, Milli Savunma, Dışişleri, Tarım ve Köyüşleri Bakanlıkları ile MGK Genel Sekreterliği, AB Genel Sekreterliği, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Hazine Müsteşarlığı katılımıyla incelenmiş ancak 19 Eylül 2006 tarihinde Meclis görüşmelerinin ardından kabul edilebilmiştir. Bu yasa, 26 Eylül 2006 tarihli 26301 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁶

2510 sayılı İskan Yasası hükmünü ortadan kaldıran 5543 sayılı İskan yasasının kabul edilmesinde etkin olan değişik sebepler vardır: O günün tartışma konusu terör sebebiyle, köylerini ve toraklarını terk etmiş insanların “köye dönüş projesi” kapsamında haksızlığa uğradığını iddia eden yaklaşık bin beş yüz kişinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 'e başvurmaları ve değişen dünyada hem ekonomik hem de nüfus olarak büyüyen Türkiye'nin iskan sorununda yetersiz kalması önemli etkenlerdir.¹⁶⁷

Yerleri kamulaştırılanlar ile milli güvenlik nedeniyle yer değiştirilen kişilerin iskanlarını gerçekleştirmek ve afetlere karşı fiziksel yapısı yetersiz olan köyleri tekrar düzenlemek amacıyla kabul edilen 5543 sayılı kanun, “mülteci” kavramı yerine daha genel tanımı ile “göçmen” kavramını kullanmıştır. Söz konusu kanunun 3 ncü maddesinin (d) bendine göre göçmen; “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.” Görüldüğü üzere yeni yasa, 1934 yıllarının hakim olduğu etnisite yapısını muhafaza etmiş; yurt dışından gelen göçmenlerin kabulünde “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayı” ön şart olarak devam ettirmiştir. Türk soyundan olmanın veya Türk kültürüne bağlılığın tespitini önceki iskan kanununda olduğu gibi ilgili bakanlıkların görüşü istikametinde Bakanlar Kurulu yetkisine vermiştir.¹⁶⁸ 2510 sayılı kanunda, Türk kültürüne bağlı olmayanlardan başka yurda kabul edilmeyecekler arasında “anarşistler, casuslar, göçebe Çingener ve sınır dışı edilenler” sayılırken, 5543 sayılı yeni kanunda bu ifadeler çıkarılmış, bunun yerine “sınır dışı edilenler ile Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler” diye daha genel güvenli tanımlenmiştir. Meclis tutanaklarına bakıldığında da,

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 19.09.2006, cilt.128; Resmi Gazete, 26.09.2006 -26301.

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 19.09.2006, cilt.128

¹⁶⁸ 19.09.2006 tarih ve 5543 sayılı İskan Kanunu, (madde -7)

“Çingene” gibi günümüzde tahkir olarak kabul edilen sözlerin (varsa) kanundan çıkarılması yönünde vekil açıklamalarına rastlanmaktadır.¹⁶⁹

Yeni İskan yasası göçmenleri, Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olma şartı ile dört kısımda ele almıştır.¹⁷⁰

1. Serbest Göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip, Devlet eliyle iskan edilmeyi istememek şartıyla kabul edilenler.

2. İskanlı Göçmen: Özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskanları sağlananlar.

3. Münferit Göçmen: Yerleşmek amacıyla aile olarak gelenler.

4. Toplu Göçmen: İki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen aileler.

50 asıl ve 3 geçici maddeden oluşan 5543 sayılı iskan yasası, sekiz bölümde toplanmıştır. Buna göre, amaç, kapsam ve tanımlar birinci bölümde; göçmenlerin kabul usul ve esasları, toplu göçmen kabulünün düzenlenmesi, Türk soyundan olmanın ve Türk kültürüne bağlılığın tayin ve tespiti ikinci bölümde; iskan esasları ve yardımları üçüncü bölümde; iskan komisyonlarının kurulması, temlik, tescil, cezai müeyyideler dördüncü bölümde; mali hükümleri ilgilendiren gelir-gider, borçlanma ve esasları, kamulaştırma esasları altıncı bölümde; muafiyetler ve çeşitli hükümler diğer bölümlerde ele alınmıştır.¹⁷¹ Ayrıca geçici 1 nci maddede, yürütmenin başı, Bulgaristan’dan zorunlu göçe tabi tutulup Türkiye’ye gelerek yerleşmek isteyen göçmenlerin iskanı ile ilgili alınacak kararların koordinasyonu ve yapılacak konutların tahsis ve dağıtımını, tapu tescili ve borçlanma konularında TOKİ’yi görevlendirebileceği belirtilmektedir.

¹⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 19.09.2006, cilt.128.

¹⁷⁰ 19.09.2006 tarih ve 5543 sayılı *İskan Kanunu*, (madde -3(d,e,f,g,ğ))

¹⁷¹ Daha geniş bilgi için bkz. **Resmi Gazete**, 26.09.2006 -26301.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE MÜLTECİ POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

2.1 TÜRKİYE'DE MÜLTECİ OLMAK

Türk hukuk sisteminde, mülteci ve sığınmacılarla ilgili yasaların temelini, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü oluşturmaktadır. Türkiye, kendine özgü çekincelerle¹⁷² BM'nin tanımladığı mülteci kavramına ihtiyatlı yaklaşırsa da, 29 Ağustos 1961 tarihinde 359 sayılı Kanun ile 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olduğunu, 01 Temmuz 1968 tarihinde de, 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1967 Protokolü'ne onay verdiğini belirtmiştir.¹⁷³

Türkiye, mülteci politikasını, uluslararası mülteci tanımına verdiği çekinceler çerçevesinde uygulamaktadır. Topraklarına sığınan her sığınmacı, coğrafi ve ırki sınırlamadan dolayı mülteci statüsüne girememektedir. Mülteci hukuku uygulamaları, sığınmacının geldiği ülke ve köken unsuru nedeniyle farklılık göstermektedir; Avrupa dışından gelen (Asya, Ortadoğu, Afrika) kişiler, üçüncü bir ülkeye yerleşinceye kadar geçici sığınmacı kabul edilmektedir.¹⁷⁴

Türk Hükümeti, mültecileri üç şekilde sınıflandırmaktadır. Bunlar:¹⁷⁵

1. Sözleşme Mültecileri: 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımda belirtilen ve mülteci sayılan kişilerdir. Bu kişiler coğrafi sınırlamadan dolayı Avrupa'dan gelenleri kapsar. Sayısı sınırlı olan bu kişiler için Türkiye, genellikle ilk sığınma

¹⁷² 359 sayılı yasa, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde geçen "1 Ocak 1951'den önce cereyan eden hadiseler" ibaresini, "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da cereyan eden hadiseler" ibaresi ile değiştirilerek sözleşmeye coğrafi sınırlama getirmiştir. Ayrıca sözleşmeye, "Bu sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz (madde 2)" şeklinde çekincesini koymuştur. 1967 Protokolü bağlamında da çekincesini yinelediğini bildirmiş; mülteci hukukunu "sadece Avrupa'da cereyan eden hadiseler neticesinde vaki sığınmalara" uygulayacağını deklare etmiştir. Bkz, **Resmi Gazete**, 5 Eylül 1961- 10898; **Resmi Gazete**, 5 Ağustos 1968- 12968.

¹⁷³ Bkz. **Resmi Gazete**, 5 Eylül 1961- 10898; **Resmi Gazete**, 5 Ağustos 1968- 12968.

¹⁷⁴ Odman, **a.g.e.**, s.192.

¹⁷⁵ Ayşin Uluşan, **Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteciler**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara, 1993, s.53.

ülkesidir. Bu kategoride kabul edilen mültecilerin bir kısmı, ilerleyen dönemlerde başka ülkelere veya şartların düzelmesiyle kendi vatanlarına gitmektedirler.¹⁷⁶

2. Uluslararası Mülteciler: Bu mülteciler, Türkiye'nin sözleşmede kabul etmiş olduğu coğrafi alan dışından gelen ve Türk halkına yabancı olan kişilerdir. Ortadoğu ülkelerinden gelen mülteciler bu kategoridedir. Bunlar, üçüncü bir ülkeye geçmesi için belirli bir süre misafir edilen ve "sığınmacı" statüsünde kabul gören kişilerdir. Türk hukukuna göre bu kişiler mülteci kategorisine alınamazlar.

3. Ulusal Mülteciler: Komşu ülkelere gelen etnik kökenleri Türk olan veya Türk kültürüne bağlı olanları içermektedir. Bulgaristan, Afganistan, Yunanistan vb. ülkelere gelen Türk soylu mülteciler için Türk hukuku, özel statü vermektedir. Bu kişiler genellikle mülteciye ziyade göçmen olarak sayılmakta ve göçmenlere uygulanan muameleleri görmektedirler. İstekli olanlar Türk vatandaşlığına kabul alınabilmektedirler.¹⁷⁷

Anadolu toprakları, hem mülteci alan, hem de değişik zaman dilimlerinde mülteci veren bir ülke konumunda olmuştur. Türkiye'ye yönelik göç akımlarında, ülkenin stratejik konumu, güvenli ve istikrarlı bir bölge oluşu ve çevresindeki siyasi gelişmeler etkili olmaktadır.¹⁷⁸

Cumhuriyet döneminde, önemli kitlesel sığınmalarla karşılaşmıştır. Bulgaristan'dan 1950-51 ve 1989 yıllarında gerçekleşen sığınmalar; 1992 yılında Yugoslavya'dan gelen Bosnalı sığınmacıların hareketi ve 1988-1991 yılları arası Iraklı sığınmacıların sınırlara gelmesi en önemli kitlesel sığınma örnekleridir. Türkiye bu mültecilere yönetmeliklerine göre ülkenin değişik yerlerinde kamplar oluşturarak geçici korumalar sağlamıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Arnold Reismen, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, Gül Çağalı Güven (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.15.

¹⁷⁷ Aynı yer.

¹⁷⁸ Bkz. Deniz, **a.g.e.**, s.100-137

¹⁷⁹ Kemal Kirişçi, **Zorunlu Göç ve Türkiye, Sığınmacı, Mülteci ve Göç Konularına İlişkin Türkiye'deki Yargı Kararları**, Boğaziçi Üniversitesi Vakfı, 2000, s.57-62.

2.2 TARIHTE TÜRKİYE'YE MÜLTECİ AKIMLARI

2.2.1 Gelen İlk Mülteci Grubu: Yahudiler

Türk topraklarına sığınan ilk grup, Hristiyan Avrupa'da zulme uğrayan Yahudiler olduğu tahmin edilmektedir. 1376'da Macaristan'dan Fransa'ya giden Yahudiler, 1394'te VI. Charles tarafından buradan sürülünce Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmışlardır.¹⁸⁰ Fatih Sultan Mehmet, Konstantin'i fethettikten sonra burada meskun Yahudiler, Türk hakimiyetinde yaşamaya başlamışlardır. Haham İshak Zerfati Avrupa'daki dindaşlarını Hristiyan zulmünden, Osmanlı topraklarına iltica etmelerine çağıran mektuplar yazmıştır.¹⁸¹ Gerçekten bu dönemde Yahudiler antisemitizmin gitgide yükseldiği Avrupa'dan daha güvenli gördükleri Osmanlı'ya, özellikle İstanbul'a yoğun bir göç gerçekleştirmişlerdir. Yahudi cemaatinin göçünde esas dönüm noktası ise 1492 yılında İspanyol Engizisyonunun bir parçası olan Kral Ferdinand tarafından sürülen (sefaret) Yahudilerin gelişidir. Bu toplu iltica akımı İspanya'da Endülüs Devleti'nin yıkılması üzerine Kral Ferdinand zulmünden kaçan Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi ile başlar.¹⁸² 1492 yılında Osmanlı Devleti, İspanya'nın Kadiz Limanı'na Donanmasını göndererek yaklaşık 250.000 Yahudi mülteciye sahip çıkmış; özellikle İstanbul ve Balkan şehirlerine iskânlarını gerçekleştirmiştir.¹⁸³

2.2.2 Kırım Kafkas Göçleri

Kırım'dan, Osmanlı hâkimiyetindeki Anadolu ve Balkan ülkelerine doğru olan büyük göç hareketlerinden bir diğeri Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması akabinde başlayan ve 19 ncu yüzyılın başına kadar süren Kırım-Kafkas

¹⁸⁰Reismen, a.g.e., s.15.

¹⁸¹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 3.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.85.; Reismen, a.g.e, s.15.

¹⁸² Kemal Kirişçi, "Introduction" içinde **UNHCR, The Collection of Turkish Jurisprudence on Asylum and Migration, second edition**, Bogazici University Foundation, 2000, s.3.

¹⁸³ Karpat, **İdeoloji** ..., s.85.

göçleridir. Bunun neticesinde 500 bin civarında göçmenin Anadolu ve Rumeli topraklarına göç ettiği tahmin edilmektedir.¹⁸⁴

1853-56 yılları arasında Osmanlı ile Rusya arasında yapılan ve tarihe “*Kırım Savaşı*” olarak geçen sürecin sonunda Şeyh Şamil’in mücadelesinin de kırılmasıyla savaş bölgelerinden çevreye kitlesel göç hareketleri meydana gelmiştir. Değişik zaman aralıklarında devam eden bu göç dalgalarında değişik kaynaklara göre 200 bin ile 470 bin arasında değişen rakamlarda göçmenin Osmanlıya sığındığı ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Bir başka kaynağa göre, sadece 1860-1865 yılları arasında Çerkez, Abhaz ve Çeçenlerden oluşan yaklaşık 910,000 kişi, Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁶ Kayıt dışı göçmenler de düşünülürse gerçek rakamların daha büyük olduğu anlaşılabilir.

Kırım Savaşı sonucu yoğunlaşan göç akımları 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları) ile zirveye çıkmıştır. Muhâcirin Komisyonu’nun tespit ettiği rakamlara göre 1876–1896 arası yirmi yıllık dönemde Osmanlı topraklarına bir milyondan fazla insan sığınmıştır; süreç sonunda toplumun demagojik yapısında değişim olmuş, Müslümanların Müslüman olmayanlara oranı ciddi bir şekilde yükselmiştir.¹⁸⁷

Kırım Savaşı ve 93 Harbi sırasında gelen mülteciler, oluşturulan muhacir komisyonları tarafından hazırlanan nizamnameler çerçevesinde Anadolu, Rumeli ve Arap yarımadasında, uygun bölgelere sevk ve iskân ettirilmeye çalışılmıştır. Göçmenlerden bir kısmı, şartların düzelmesi ve devletin de teşviki ile geri topraklarına dönmüşlerdir.¹⁸⁸

Kafkasya’dan Türkiye’ye, Kafkas kökenli Abaza, Çeçen, Çerkez, Dağıstanlı, Osetyalar gibi çeşitli toplulukların göç dalgaları, Balkan Savaşları, Birinci Dünya

¹⁸⁴ Küçükçavuş, **a.g.e.**, s.26.

¹⁸⁵ Salih Muhammedoğlu Aliyev, “*Kafkasya*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 24, İstanbul 2001, s. 159; Hakan Kırımlı, “*Kırım*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 458.

¹⁸⁶ Alev Erkilet Başer, **Ele Geçirilemeyen Toprak: Kuzey Kafkasya**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002, s. 40.

¹⁸⁷ Demirtaş, **a.g.e.**, s. 233.

¹⁸⁸ **a.g.e.**, s. 215.

Savaşı ve 1917 Rus Devrimi'nde de devam etmiştir.¹⁸⁹ McCarthy, 1914-1922 yılları arasında Kafkasya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısını 273 bin civarında vermektedir.¹⁹⁰

Kırım ve Kafkasya'dan göçlerin yoğun olmasında 1857 tarihli Muhacirin Nizamnamesinin sağladığı kolaylıklar ve sunulan imkanlar da etkili olmuştur. Nizamnameye göre; Osmanlı uyruğuna geçmek isteyen ve temiz kağıdı olan göçmenlere, sermaye olarak aile başına 60 mecrediye verilecek, dini özgürlüklerden yararlanacak, onlar için dini mabetler inşa edilecek, toprak tahsisi yapılacak ve belli bir yıl askerlikten muaf tutulacaklardı.¹⁹¹

2.2.3 Özgün Bir Göç: Polonyalılar ve Macarlar

Polonya'dan Osmanlı ülkesine ilk iltica hareketinin sebebi siyasidir. 1772 yılında toprakları Rusya, Avusturya, Prusya arasında paylaşılan Polonya, bir müddet bağımsızlığını kaybetmiştir. Bu istila ve bölünmeden sonra Paris'te bir “*Ulusal Polonya Hükümeti*” kurulmuş; sürgündeki Hükümetin başkanı olan Prens Adam Czartoryski, Polonya'nın bağımsızlığını Osmanlı Devleti ile beraber Ruslara karşı savaşarak elde edebileceğini öngörmüştür.¹⁹² Ancak, Polonya ve Macaristan'da 1830 yılında Rusya'ya karşı başlatılan “*büyük ayaklanma*” sonuçsuz kalınca bu topraklardan çevreye göçler başlamıştır. Bir çok Polonyalı ve Macar subay, asker, yazar ve prens, Osmanlı'ya sığınmış ve Prens Adam Czartoryski'nin görevlendirdiği Michal Czajkowski (daha sonra Mehmet Sadık Paşa Olarak Osmanlı ordusunda görev almıştır) gayretleri ile Osmanlı İdaresi tarafından, İstanbul yakınlarında bir araziye -Polonez köy (Adampol) olarak bilinen- yerleşmelerine imkan verilmiştir.¹⁹³

¹⁸⁹ Reisman, **a.g.e.**, s.15.; Kurban Dilek, “*Rapor, Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar*”, MinorityRightsGroup International, s.13, [http://www.minorityrights.org/download.php?id=435, 12.07.2013]

¹⁹⁰ Cem Behar (haz.), **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)**, TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s.62.

¹⁹¹ İ. Duman, **a.g.e.**, s.18

¹⁹² Cihan Erdönmez, Yurdakul Seçil Erol, “*Orman Toplum İlişkileri Açısından Tarihsel Bir İnceleme: Polonezköy Örneği*”, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, S.15 (11), 2009, s.37.

¹⁹³ Acer vd., **a.g.e.**, s. 64.

Polonez köy 'e esas göçler, 1848 yılında Macaristan ve Polonya'da Rusya ve Avusturya'ya karşı girişilen bağımsızlık mücadelesinden sonra önem kazanmış, yüzlerce Polonyalı buraya gelmiştir.¹⁹⁴

Polonyalı mültecilerin Osmanlıya sığınması dönemsel olarak devam etmiştir. Kırım Savaşı ve 93 Harbi dönemlerinde bazı küçük gruplar, Polonez köy 'e gelip yerleşmişlerdir. 1918'de Polonya'nın özgürlüğünü kazanmasıyla siyasi göçmenlerin bir kısmı ülkelerine geri dönse de, kalanları Atatürk'ün de direktifi ile 1938 yılında Türk vatandaşlığına geçirilmişlerdir.¹⁹⁵

2.2.4 Cumhuriyet Dönemi İlk Zorunlu Göç: Mübadiller

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında “*Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştır. Bu sözleşme 23 Ağustos 1923 tarihinde 352 nolu kanun ile TBMM de tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁶ Lozan'da imzalanan nüfus mübadelesine ilişkin bu sözleşme, Cumhuriyet döneminde ilk büyük ve etkili zorunlu nüfus değişimini öngörmüştür.¹⁹⁷ Yunan ve Türk toplumlarını sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel, demografik her yönden etkileyen bu mübadele, aslında Mülteciler Yüksek Komiseri Nansen'in fikriydi.¹⁹⁸ Milli Mücadele'den sonra iki ulusun beraber yaşayamayacağı düşüncesinde olan Türk heyeti ve Yunan Heyeti bu teklifi kabul etmişlerdir.¹⁹⁹

Yunan tarihçi Richard Clogg'a göre bu karar, yarım kalmış bir antlaşmanın tamamlayıcısı hükmündedir. Zira I. Dünya Savaşı öncesi Yunanistan Kralı Venizelos ile Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın hâkimiyetinde olan Makedonya ve Epir Müslümanları ile Türklerin elinde olan Trakya ve Aydın Vilayeti Rumlarını karşılıklı değişimi öngören bir antlaşma imzalamışlardı. Fakat araya Cihan Harbi girince bu

¹⁹⁴ Küçükçavuş, **a.g.e.**, s.27.

¹⁹⁵ [<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=276983>, 05.05.2013]

¹⁹⁶ **Resmi Gazete**, 10.09.1923 – 22.

¹⁹⁷ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s.172.

¹⁹⁸ Mustafa Çufalı, “*Ulus Devletin Doğuşunda Mübadele, Göç ve Tehcirin Etkisi*”, Stratejikboyut Dergisi, S.3, Ankara, 2009, s.46.

¹⁹⁹ Aynı yer.

antlaşma rafa kaldırılmıştı.²⁰⁰ Savaş döneminde İttihatçılar, Balkan savaşlarından sonra Makedonya'dan sürülen Müslüman ahaliye karşılık 150 bin Rum'u Yunanistan'a sürmüştü; Makedonya ve Batı Trakya'dan gelen yaklaşık 150 bin Müslüman mülteciyi Doğu Trakya ve Anadolu'ya yerleştirmişlerdi.²⁰¹

Tekeli'ye göre, bu günkü insan hakları anlayışının asla kabul etmeyeceği Nüfus Mübadelesi ve tehciri 19 ncu yüzyıl ve ve 20 nci yüzyıl başında yaygın bir şekilde uygulanmış ve Milletler Cemiyeti tarafından da desteklenmiştir.²⁰² Mübadele sözleşmesi, 19 maddeden oluşmaktadır. Kapsamına Türk topraklarında yaşayan Ortodoks Rumlar ile Yunan topraklarında yaşayan Müslümanlar girmektedir. İstanbul'da yaşayan 100 bin civarında Ortodoks ile Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türkler, mübadeleden muaf tutulmuştur. Daha sonra Gökçeada ve Bozcaada Ortodoks'ları da muaf tutulanlar arasına dâhil edilmiştir.²⁰³

Mübadele işini yönetmek için Türkiye ve Yunanistan, Kızılhaç ve bazı tarafsız devlet temsilcilerinin olduğu “*Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon)*” kurulmuştur. Bu komisyonun görevi mübadillerin terk edeceği ya da yanlarında götürebileceği malları tespit etmektir.²⁰⁴ Buna göre; mal sahibi mübadilin gözü önünde götürebildiği ve götüremediği mal varlığı belirlenerek; “*zabit varakası*” olarak bir nüshası kendisine verilmiştir. Bu belge, mübadillerin Türkiye'ye getirmeleri gereken en önemli belge niteliğini taşımaktadır.²⁰⁵

Hükümet, 17 Temmuz 1923 tarihinde yayımladığı kararname ile mübadil olarak gelecek halkın iskân bölgelerine nasıl gidecekleri, muhtaç olanların işlerinin

²⁰⁰ Richard Clogg, “*The Greek Millet in the Ottoman Empire, Christians and Jews in the Ottoman Empire*” içinde, der. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, cilt I, Londra: Holmes and Meier Publishers, Inc., 1982. Akt. Nesim Şeker, “*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Bir Kent: Bursa*”, [http://www.lozannubadilleri.org.tr/arastirma_nesimseker.htm, 12.07.2013]

²⁰¹ İlhan Tekeli, “*Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu*,” Toplum ve Bilim, S.50, 1990, s. 60.

²⁰² **Hürriyet Gazetesi**, 26.07.2013, Taha Akyol “*Gizli Maddeler*” köşe yazısı.

²⁰³ Küçükçavuş, **a.g.e.**, s.27.

²⁰⁴ Ercan Çelebi, “*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri*”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 2006, s. 107–120.

²⁰⁵ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 27, İstanbul, 2003, s.72.

nasıl karşılanacağı konuları üzerinde çalışmalar yapmıştır; iskan uygulamasında ülkeyi ilk planda sekiz, daha sonra da on iskân bölgesine ayırmıştır.²⁰⁶

1923 öncesi, mübadillerin iskânı “*Göçmen Yerleştirme Yönetmeliği*” ne göre yapılmıştır. 13 Ekim 1923 tarihli ve 352 sayılı Kanun ile “*Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti*”nin kurulmasıyla mübadillerin her türlü iaşe, ulaşım, barınma vazifesi bu vekalet eliyle yerine getirilmiştir.²⁰⁷ Bu dönemde çıkarılan önemli yönetmeliklerle muhacirlerin ev, arazi ve iskân problemleri çözülmeye çalışılmıştır.²⁰⁸

Halktan topladığı yardımlar ve devlet bütçesi ile Hilal-i Ahmer (Kızılay)’ın yemek ve iaşe yardımında bulunduğu muhacirler, Bursa, Balıkesir, Samsun, Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, İzmir, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Manisa, Niğde olmak üzere bazı şehirlere; geldikleri iklim ve kırsal/kentsel yaşam tarzları gözetilerek yerleştirilmişlerdir.²⁰⁹ 1923-1925 yılları arasında kademeli olarak gerçekleşen nüfus mübadelesinde sayı, mübadeleyi beklemeden sığınmacı statüsünde gelen 50 bin kişiyle beraber toplam 500 bini bulmuştur.²¹⁰

2.2.5 Nazizm’den Kaçanlar

Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye yeni bir sığınma profili ile karşılaşmıştır: Nazi mağduru entelektüel Yahudi bilim adamları.. 1933 yılında Hitler’in iktidara gelmesi ile Almanya’da “*Kamu Hizmetleri Yasası*” yeniden tesis edilmiştir. Bu, Yahudi soyundan gelen profesörlerin ve diğer “*siyasi kuşkulu*” tüm görevlilerin hızla üniversitelerden ve mevkilerinden tasfiyesi demektir. Neticede, Yahudi bilim adamlarından çoğu Almanya’yı terk etmek zorunda kalmışlardır.²¹¹

²⁰⁶ Ramazan Tosun, *Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri’deki Rumlar*, Niğde, 1998, s.75.

²⁰⁷ Bkz. 1. Bölüm, “*Cumhuriyet Dönemi’nde Kurulan Kurum ve Komisyonlar*”

²⁰⁸ Çıkarılan Yönetmelikler: 1- Yangında Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkında Yönetmelik, 2- Savaş Dolayısıyla Yakılan ve Tahrip Olan Evlerin Tamiri Ve Yeniden İnşası Hakkında Yönetmelik, 3- Mübadeleye tabi Kişilerin İskan Edileceği Bölgelerdeki Emval-i Metruke Yapılacak Tamiratlar Hakkında Yönetmelik. Daha geniş bilgi için bkz; Küçükçavuş, **a.g.e.**, s.35.

²⁰⁹ Arı, **a.g.e.**, s.110.

²¹⁰ **a.g.e.**, s.92.

²¹¹ Reisman, **Nazizm’den..** s.14.

Aralarında dünyaca ünlü Paul Hindemith, Ernst Practorius, Carl Ebert, Rudolph Belling, Margerete Schütte, Andreas Tietze, Leopold Levy, Philipp Schwartz gibi akademisyen ve sanatçıların da bulunduğu Yahudi entelektüelin ilk duraklarından biri Türkiye olmuştur.

Sözü edilen Yahudi bilim ve sanat adamlarının Türkiye'ye kabul edilmesinde Profesör Albert Einstein'ın Atatürk'e yazdığı mektubunda etkili olduğu düşünülebilir. Einstein, 17 Eylül 1933 tarihinde Paris'ten yazdığı mektubunda şunları dile getirmektedir:

“Efendim Hazretleri, Cihanşümul OSE Musevi sıhhiye cemiyetinin fahri reisi sıfatıyla Almanya'dan çıkmış olan kırk profesör ve doktorun fenni ve tıbbi meşguliyetlerini Türkiye'de devam ettirmelerine müsaade buyurulması için zati şahanelerine müracaat ve rica ediyorum.

Arzettiğim doktorlar halen orada cari olan kanunlardan dolayı bundan böyle Almanya'da çalışmayacaklardır. Bu zevatin kısmı azamı geniş tecrübe ve malumat sahibi ve ilmi meziyetleri haiz buldukları cihetle yeni bir memlekete yerleştikleri takdirde pek büyük faideler temin edebileceklerdir.

Cemiyetimiz, müracaat eden bir çokları arasında kırk kadar tecrübeli mütehassıs ve pek yüksek alimleri tefrik etmiş ve bu istimadımızla bunların memleketinizde yerleşerek icrayı sanat etmelerine müsaade buyurulması için müracaat etmekte bulunmuştur. Bu ilm-ü fen adamları hükümetinizin emirlerine tevfikân her hangi bir müessesenizde hiçbir ücret talep etmeksizin bir sene müddetle çalışmak arzusunda bulunmaktadırlar. Bendeniz bu müracaatı terviç suretiyle bu talep ve istidayı hükümetinize takdim etmekle yalnız pek yüksek insani bir iş gördüğümü değil, aynı zamanda memleketinize de bir menfaat temin etmiş olacağımı ümit eylediğimi kemali serbestiyle arz ve ifadeye mücaseret eder ve bilvesile ubudiyetkarane tazimlerimi takdim eylerim efendim hazretleri.”²¹²

Toplamda aileleri ile birlikte bin civarında olduğu tahmin edilen; üç yüz akademisyen, elli teknisyen Türkiye'ye gelmişlerdir. Adı geçen bilim ve sanat adamları, Türkiye'nin akademik yaşamına olağanüstü katkı sağlamışlar; üniversitelerde değişik branşlarda (tıp, hukuk, iktisat, sanat dalları) ders vermişlerdir.

²¹² CA.01008035-2 (Prof.Albert Einstein İmzasıyla Gönderilen Mektubun Tercümesi)

Schwartz gibi eğitimciler, ekipleri ile beraber sözleşmeli olarak çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini izleyen yıllarda görev süreleri sona erenlerden bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. Reisman'in aktardığına göre, göçmen iktisatçılardan biri olan Fritz Neumark, hatıratında, “1933’ü izleyen yıllarda diğer ülkelerdeki mültecilerin sayısı Türkiye’den çok fazla olmasına karşın başka hiçbir yerde Alman mültecilerin rolü Türkiye’deki önemine ulaşamadı ve başka hiçbir yerde çalışmaları bu kadar kalıcı bir etkiye sahip olamadı” gözleminde bulunur.²¹³

Nazi Almanya’sından Türkiye’ye sığınan Yahudi bilim adamlarından başka, 100.000 Yahudi’nin de, İsrail Devleti’nin kurulması aşamasında Türkiye üzerinden Filistin topraklarına geçtiği ifade edilmektedir.²¹⁴

2.2.6 Balkan Göçleri

Osmanlının, Balkanlardaki topraklarını koruyamaması ve ardından kaybetmesi üzerine, buralardan Anadolu topraklarına doğru göçler yaşanmıştır. Bu göçleri tetikleyen olaylar, yaşanan etnik çatışmalar, ulusçuluk akımlarından dolayı bölgesel isyanlar ve Balkan Savaşları’nda yaşanan büyük toprak kayıpları olarak ifade edilebilir.

Savaş, zulüm, asimilasyon, tecrit gibi sebeplerden dolayı Yugoslavya-Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan gibi Balkan ülkelerinden Türkiye’ye göçler, ilk defa en yoğun Balkan Savaşları ile yaşanmıştır. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında, çoğunluğu Türk, yüzbinlerce kişinin kitlesel göçü, Birinci Dünya Savaşı’nda, İstiklal Harbi’nde, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde de şartlar oluştukça devam etmiştir. Makedonya ve Yugoslavya’dan Anadolu’ya ilk göçler 1877 ile 1878 arasında olmuş, daha sonraları 1912-1913 yıllarında, 1923-51 yıllarında ve en son 1952-67 döneminde gerçekleşmiştir²¹⁵ Yugoslavya’dan

²¹³ Reisman, **Nazizm’dan..** s.14.

²¹⁴ Acer vd., **a.g.e.**, s. 64.

²¹⁵ Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, bilig Dergisi, S.41, Bahar – 2007 s.123.

1.100.000 civarında, Romanya'dan ise 1.200.000 civarında muhacir, Türkiye'ye sığınmıştır.²¹⁶

Sadece Atatürk döneminde Balkan ülkelerinden Türkiye'ye 410 bin civarında Türk göçmen geldiği belirtilmiştir; bunlar, iskân programı dahilinde nüfusu düşük yoğunluklu bölgelere yerleştirilmişlerdir.²¹⁷

Balkan ülkelerinden Türkiye'ye önemli göç dalgalarından biri de 1950 yılında Bulgaristan Türklerinin göçüdür. Göç süreci, 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgar Hükümeti, verdiği notayla 250 bin Bulgaristan Türkü'nün 3 ay içerisinde Türkiye'ye kabulünü istemesiyle başlamıştır. İki devlet arasında yaşanan soğuk savaşın etkisi ve verilen karşılıklı notalarla yaklaşık olarak 15 ay içerisinde 140 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göç dalgası, 1951 yılı sonlarında, Türk Hükümeti, Bulgarların, göçmenler arasına sahte vizeli “Çingene” soyundan kimseleri soktuğunu anlayıp sınırı kapatmasıyla sona ermiştir. Bu sürede Türkiye'ye 154.393 göçmen gelmiştir.²¹⁸

Soya Dönüş politikası ve uygulamaları²¹⁹ sonucu 1989 göçlerinde ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye 350.000 civarında göçmen gelmiştir.²²⁰ Günde 8-10 bin göçmenin sınırlara akın ettiği günler yaşanmış, gelen göçmenler, geçici olarak Edirne, Kırklareli, Bursa gibi illerde okul bahçeleri, pansiyon ve sosyal tesislerde iskan edilmişlerdir. Bunlar Türkiye'nin 51 ilinde kalıcı iskana tabi tutulmuşlardır. 120 binin üzerinde göçmene iş temin edilmiş; adaptasyon kursları verilmiş ve

²¹⁶ **Göçmen Aileleri ve Göç Olayı Paneli**, Hayati Doğanay'ın Sunumu, No:24, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10 Mayıs 1991, s.9.

²¹⁷ Önder Duman, “*Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 43, Bahar 2009, s. 473.

²¹⁸ Ulvi Özgür, **Bulgaristan Türkleri' nin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul, 2007, s.İV.

²¹⁹ 1989 göçünün en önemli sebebi “Soya Dönüş” olarak adlandırılan politik uygulamalardır. Azınlıkların isimlerini değiştiren, kültür, din, dil alanlarında yasaklamalar ve zorlamalar getiren bu asimilasyon maksatlı uygulamadan Bulgaristan'daki Türkler çok etkilenmişlerdir. Todor Jivkov hükümetinin takip ettiği bu asimilasyon politikası ile Müslüman Türklerin, sistemli bir şekilde isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmeye çalışılmış, toplum içinde Türkçe konuşmaları ve dini faaliyetleri yasaklanmış ve kültürlerini temsil eden geleneksel giyinmeleri engellenmiştir. Tutuklamalar, işkenceler ve sürgünlerle sonuçlanan gösteri ve direnmeler olmuştur. Bulgaristan'ın pasaport yasasında yaptığı değişiklik ve Türkiye'nin sınır kapılarını açması ile 1989 göçleri patlak vermiştir. Daha geniş bilgi için bkz., Savaş Çağlayan, **Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından Günümüze**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s.25-32.

²²⁰ a.g.e., s.36.

göçmenlerin Türkçeleri geliştirilmiştir. Vatandaşlık Kanunu'nda değişiklik yapılarak bu göçmenler Türk vatandaşlığına da alınmıştır. 1989 Eylül ayında vize uygulaması ile parçalanmış aileleri birleştirme hedefi ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç devam ettirilmiş; vizeli olarak 48 bin göçmen daha getirilmiştir. Bu göçler yaşanırken BM Gıda Fonu Türkiye'ye 3 milyon dolarlık bir maddi destek sağlamıştır.²²¹

Bulgaristan'dan getirilen Türk soylu göçmenlerden birçoğu, totaliter rejimde yaşamaya alışmış olduğundan demokratik, serbest pazar şartlarına uyum gösterememe; Bulgaristan'da yeni yönetimin sağladığı kolaylıklardan yararlanmak isteme; kırsal kesimden gelip de kentsel alanlara yerleştirme gibi yanlış iskan politikalar dolayısıyla geri dönmek zorunda kalmıştır.²²² Kaynaklara göre geri dönenlerin sayısı 150 bin civarındadır.²²³

2.2.7 Özel Kanun Mültecileri

Türkiye, Avrupa dışından gelenleri “mülteci” statüsünde kabul etmediği için, tarihi bağlarından veya soydaş dayanışmasından mütevellit, özel kanun çıkararak mülteci hakkı verdiği gruplar da olmuştur. Bunlardan bilinenleri, Türk Soylu Afgan göçmenleri ve Ahıska göçmenleridir.

1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Afganistan'dan birçok mülteci Pakistan'a sığınmış, Türk kökenli bu Kırgız, Kazak, Türkmen ve Özbek gruplar 1982 yılında çıkarılan 2641 sayılı kanun ile Türkiye'nin değişik illerine iskân ettirilmiştir. Yine Stalin döneminde Türk sınırına yakın Gürcistan topraklarında yaşarken Sibiryaya ve Orta Asya'nın değişik yerlerine sürgün edilen, dağınık halde

²²¹ **Göçmen Aileleri ve Göç Olayı Paneli**, Ercüment Konukman'ın Sunumu, No:24, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10 Mayıs 1991, s.20.

²²² **Göçmen Aileleri ve Göç Olayı Paneli**, Mümin Gençoğlu'nun Sunumu, No:24, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10 Mayıs 1991, s.34.

²²³ Belkıs Kümbetoğlu, “*Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar*”, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Bağlam Yayınları, İstanbul.1997, 229, akt. Çağlayan, a.g.e., s.36.

yaşayan Ahıska Türkeri de 1992 yılında çıkarılan 3835 sayılı yasayla, nihayetinde 500 aile olarak Türkiye'ye yerleştirilmişlerdir.²²⁴

2.2.8 Orta-Doğu Göçleri

Türkiye, Joe-politik konumu itibari ile her dönem Asya, Afrika ve özellikle Orta-Doğu mülteci ve sığınmacıların geçiş güzergahı olmuştur. Bu göçler, ekseriyeti itibariyle transit geçiş niyeti ile yapılırken, bir kısmı da iltica maksatlıdır. Özellikle yakın zamanda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, İran Devrimi'nin olması, İran-Irak Savaşı, Irak- Kuveyt Savaşı, Suriye, Irak, İran'ın baskıcı rejimleri bu göç dalgalarını tetikleyen faktörlerdir.²²⁵

Türkiye'ye Orta-Doğu bölgesinden ilk kitlesel sığınmacı grubunun gelişi 1979 İran Devrimi'nin ardından yaşanmıştır. Bundan sonra da yerel yeni rejime muhalif kalan veya mağdur olanların ilk durağı yine Türkiye olmuştur. Bir tahmine göre 1980-1991 yılları arasında Türkiye'ye sığınan ve üçüncü ülkelere geçen İranlı sığınmacı sayısı 1,5 milyon civarındadır.²²⁶

1988 yılında biten İran-Irak Savaşı ve 1990-1991 Irak Savaşı, Türkiye'ye gelen sığınmacı dalgası açısından önemli dönüm noktalarıdır. Irak Baas rejiminden kaçan 50,000 Iraklı Peşmerge Türkiye'ye sığınmıştır. İleriki yıllarda Saddam kuvvetlerinin bombalaması ile Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtlerin sayısı artınca

²²⁴ SSCB döneminde sürgüne maruz kalan ve Orta-Asya'da dağınık olarak yaşayan Ahıska Türkeri'nden istekli olanlar 3835 sayılı özel yasa ile Bakanlar Kurulunun belirlediği yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla 2510 sayılı İskan yasası hükümlerince Türkiye'ye serbest ve iskanlı olarak kabulü kararlaştırılmıştır. Söz konusu göçmenlere 3835 sayılı yasanın 6 ncı maddesine göre ve Bakanlar Kurulunun tespit ettiklerine çifte vatandaşlık statüsü sağlanmıştır. Kanununun kabulü ile 200 aile İğdır iline; bunun dışında gelenleri Bursa, İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir ve Antalya gibi şehirlere yerleştirilmiştir. Özellikler 1992 sonrası gelenlerin çoğu Bursa Yıldırım, Gürsu ve İnegöl ilçelerine iskan edilmiştir. Bkz. Ali Yılmaz, Rüstem Mustafa, "1992 Sonrası Türkiye'ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân Ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği" *Studies of the Ottoman Domain*, C.1, S.6, Şubat 2014, s.6; **Resmi Gazete**, 11.07.1992-21281

²²⁵ Deniz, **a.g.e.**, s.134.

²²⁶ [<http://seyitorhanbaydar.wordpress.com/2012/06/08/dunyada-ve-turkiyede-multeciler-siginmacilar-yasadisi-gocmenler-ve-ulke-ekonomisine-etkileri-2/>, 17.09.2013]

Birleşmiş Milletler tarafından Irak kuvvetlerinin 36. Paralelin kuzeyine çıkması yasaklanmış ve sığınmacılar da topraklarına geri dönme imkânı bulmuşlardır.²²⁷

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında kurulan ulus-devlet yapısının Türk nüfusuna olan ihtiyacı ve toprağın işlenmesi için üretken nüfusa olan gereksinim ancak yurt dışından gelecek ve getirilecek göçmenlerle giderilebilmiştir. Milli nüfus politikasıyla Türk Hükümeti, sınırlarının dışında komşu bölgelerde kalan Türk nüfusun ülkeye göçünü desteklemiştir. Osmanlı'nın çöküşünden itibaren geçen süreçte yaklaşık 2 milyon kadar Türk nüfusun Anadolu'ya kazandırılması bu sayede olmuştur.²²⁸

Göçmen nüfusun Türk ekonomisine yük olduğu düşünülse de katkıları da yadsınamaz. Mesela Ege Bölgesi'nin tütün ve zeytin tarımında gelişmesi, Türk ticaretinde uzun yıllar “*şark tipi tütün*” diye alıcı bulmasında Batı Trakya ve Makedonya'dan gelen göçmen Türk nüfusunun etkisi büyüktür. Anadolu'da ayçiçek tarımının başlaması ve yağ sanayiinde gelişmelerde Bulgaristan'dan göçen Türk ailelerinin payı göz ardı edilemez. Yine Anadolu'da önceden var olan “*gül tarımı*”nın sonradan tekrar faaliyete geçip gelişmesi yine Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'ye bir armağanıdır.²²⁹

²²⁷ Acer vd., **a.g.e.** s.67.

²²⁸ Ahmet İçduygu, Deniz Sert, Ayşem Biriz Karaçay, “*Türkiye'den Yurtdışına Yönelen Göç Hareketleri Üzerine Brifing*”, No:2, MiReKoc, 2009.
[<http://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/Policy%20Brief%202%20TR.pdf>,
01.06.2013]

²²⁹ **Göçmen Aileleri ve Göç Olayı Paneli**, Hayati Doğanay'ın Sunumu, No:24, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10 Mayıs 1991, s.10.

3. BÖLÜM

12 EYLÜL DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASININ AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNE YANSIMASI

3.1 12 EYLÜL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

12 Eylül 1980 sabahı saat 4:00'te radyo yayını ile Türkiye'de askeri müdahale olmuştur.²³⁰ Askeri müdahaleden sonra ülke yönetimini, Kenan Evren'in başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üstlenmiştir. Yeni hükümetin kurulması için Deniz Kuvvetleri eski Komutanı Bülent Ulusu görevlendirilmiştir.²³¹ Ulusu, 1983 seçimlerine kadar 12 Eylül Dönemi'nin (geçiş dönemi) Başbakanı olmuştur.²³²

Türkiye'deki 12 Eylül askeri müdahalesi, dünyada hayretle değil, ilgiyle karşılanmıştır.²³³ Başta ABD olmak üzere, uluslararası toplum ve kuruluşlardan, Türkiye'ye karşı sert bir tavır gelmemiştir. Hatta ABD tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir.²³⁴ Bunda büyük olasılıkla, NATO, ABD, AET ve Avrupa Konseyi ile işbirliğinin süreceğinin vurgulanması etkili olmuştur.²³⁵

Bununla birlikte bazı uluslararası kuruluş ve devletlerin gösterdiği tepki de müdahale karşısında cılız kalmıştır: İskandinav ülkeleri Türkiye'ye verdikleri yardımları kesmiş, Avrupa Topluluğu (AT) müdahaleye eleştirel yaklaşmış, Avrupa Konseyi de Parlamenterler Meclisi'nden Türk delegasyonunu çıkararak Türkiye'nin Konsey'de temsil yetkisini sınırlandırmıştır.²³⁶ Uluslararası Af Örgütü ise tepkisini,

²³⁰ Bülent Tanör, "12 Eylül Rejimi: 1980-1983", Sina Akşin (yay.), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye (1980-1995)**, Cem Yayınları, İstanbul, 2000, s.26.

²³¹ Kadri Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", Temuçin Faik Ertan (ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012,s.283.

²³² Tanör, *a.g.m.*, s.30.

²³³ Tanör, *a.g.m.*, s.29.

²³⁴ Unat, *a.g.m.*, s.293.

²³⁵ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar (1980-2001)**, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 83.

²³⁶ *a.g.e.*, s. 85-87.

12 Eylül döneminde vuku bulan insan hakları ihlallerinin üzerine gitmesiyle göstermiştir.²³⁷

Türkiye, askerin yönetime el koyduğu dönemlerde, dış politikada hiçbir zaman içe kapanmacı olmamıştır. Askeri yönetimler, kendisini gidici gördüğü için dış politika ilkelerine müdahale etmemiş, yapılmış olan uluslararası anlaşmalara sadık kalmış ve uluslararası kuruluşlara olan üyelikleri geri çekmemiştir.²³⁸ Bu süreçte Türkiye, Batı ile ilişkilerinde yara almamaya özen göstermiştir.²³⁹

Devlet Başkanı Evren, müdahalenin gerçekleştiği gün, yaptığı radyo ve televizyon konuşmasında; NATO dahil tüm ittifak ve antlaşmalara bağlı kalınacağını, başta Türkiye'nin komşuları olmak üzere bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararında olunacağını, uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümlenmesinden yana bir dış politika izleneceğini açıklamıştır.²⁴⁰ Evren, 16 Eylül tarihinde yaptığı basın toplantısında, dünya ve bölge barışına katkıda bulunma yolunda geleneksel siyasetten sapmayacağını ve uluslararası koşulların gereği olan yumuşama sürecini destekleyeceğini belirtmiştir.²⁴¹ Bu konuşma aynı zamanda, Bülent Ulusu hükümetinin de dış politikasının esasını oluşturmuştur. Ulusu, hükümet programında takip edeceği dış politikayı şöyle açıklamıştır:

“ Yeni yönetim, Atatürk ilkeleri uyarınca, Türk milletinin temel özlemleri doğrultusunda ve ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ deyiminde ifadesini bulan, barışçı bir dış politika izleyecektir.

Türkiye'nin güvenlik, politik ve ekonomik alanlarda taraf olduğu ikili ve çok taraflı bütün antlaşmalar geçerliliğini koruyacak ve Türkiye bunlardan doğan yükümlülüklerini karşılıklılık ilkesi uyarınca yerine getirmeye devam edecektir.

²³⁷ Hasan Cemal, **12 Eylül Günlüğü, Tank Sesiyle Uyanmak**, Everest Yayınları, İstanbul, 2012, s.23.

²³⁸ Kerim Balcı, “*Mülakatlarla Türk Dış Politikası*”, Cilt:2, Editörler; Habibe Özdal, Osman Dinçer, Mehmet Yeğin, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s.28.

²³⁹ Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996, s.227.

²⁴⁰ Kenan Evren, **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1980-12 Eylül 1981)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981.s.25.

²⁴¹ a.g.e., s.26.

AET, Avrupa Konseyi ve demokrasiye bağılı ülkelerin üyesi bulunduğı diğerkuruluşlarla ilişkilerimiz devam edecektir. Bu çok taraflı ilişkilere muvazi olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Dokuzlar ve Batılı ülkelerle ikili düzeydeki ilişkilerimizi geliştirme yolunda çabalarımız sürdürülecektir.

Kendileriyle tarihi ve geleneksel bağlarımız olan İslam ülkeleri ile ilişkilerimiz her alanda dostluk ve kardeşlik anlayışı içinde geliştirilip güçlenmesine özen gösterilecektir. Bütün komşularımızla iyi ilişkiler ve verimli bir işbirliğı geliştirmek en samimi arzumuzdur. Sovyetler Birliğı, dünyada barış ve güvenliğın muhafazasında ve güçlendirilmesinde büyük sorumluluğı bulunan bir devlet olarak komşularımız arasında özel bir yere sahiptir.

Yunanistan ile aramızda süregelen bütün sorunların, iyi niyetli ve yapıcı bir yaklaşım içinde, ikili müzakereler yoluyla adil çözümlere kavuşturulacağı görüşündeyiz.

Kıbrıs sorununa gelince, bu anlaşmazlığın Ada'daki iki toplum liderleri arasında varılmış mutabakatlar çerçevesinde ve toplumlararası görüşmeler yöntemiyle sonuca ulaşmasını temenni ediyoruz.”²⁴²

12 Eylül, Türkiye'yi, içteki uygulamalar yüzünden Batı Avrupa'dan uzaklaştırırken, ABD'ye daha fazla yakınlaştırdığı iddia edilmiştir.²⁴³ Müdahaleden sonra kurulan Ulusu Hükümeti'nin, 18 Kasım 1980'de ABD ile beş yıllığına üslerle ilgili savunma, ekonomik ve askeri yardım konularını içeren Savunma ve Ekonomik İşbirliğı Antlaşması'nı (SEİA) imzalaması, iki ülke ilişkileri açısından anlamlıdır.²⁴⁴

12 Eylül sonrası geçiş döneminde ABD'ye yakınlaşan Türkiye, Avrupa topluluklarının Türkiye'ye askerin yönetime el koymasından kaynaklanan mesafeli duruşuna engel olamamıştır. Avrupa Konseyi'nden çıkarılmasa da Konsey ile ilişkileri 1983 seçimleri yapıncaya kadar olumsuz seyretmiştir.²⁴⁵ Söz konusu olumsuzluk, AET'de de etkisini göstermiş, üyelik konusunda Türkiye en durgun

²⁴² Kemal Girgin, **TC Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (75 Yılın Panoraması 1923-1998)**, Ankara, 1998, s.90; Evren, **a.g.e.**, s.35-36;

²⁴³ Oran, **a.g.e.**, s.39.

²⁴⁴ Aynı yer.

²⁴⁵ Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1983)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları: 558, Ankara, 1987, s.603

dönemi yaşamıştır. Hatta Yunanistan'ın bu dönemde AET'ye üyeliğinin gerçekleşmesi, bu komşu ülkeyi birçok alanda Türkiye'ye nazaran avantajlı konuma getirmiştir.²⁴⁶

Koalisyonlar döneminde Türkiye, ilişkilerinde kopukluklar yaşadığı Yunanistan'ın, NATO'nun askeri kanadına dönmesine sessiz onay vermiştir. Ancak bu olumlu yaklaşıma rağmen, Yunanistan'la ilişkilerin düzelmesinde beklenen etki yaratılamamıştır. Kıbrıs sorunu, Ege kıta sahanlığı, FIR hattı, adaların silahsızlandırılması ve Batı Trakya Türkleri konuları gelecek hükümetlerin sorunu olmaya devam etmiştir. 1980'li yıllarda Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen gelişmeler karşısında ara rejim, ABD politikası ile paralel hareket etmiştir.²⁴⁷ Orta Doğu'da SSCB etkisinin artması, İran yanlısı rejimlerin kurulması, İran-İrak savaşının yayılması gibi gelişmeler Türkiye'yi endişelendiren gelişmelerdir. ABD'nin de kaygı duyduğu ve Orta-Doğu ile ilgili, bu zamana kadar izlediği Nixon Doktrini konusunda değişikliğe gitmesine neden olan gelişmeler, Türkiye'yi, önemli bir konuma sahip ülke haline getirmiştir aslında. Nitekim ABD'nin geliştirdiği birçok politikada Türkiye, merkezi konuma sahip olmuştur.²⁴⁸

Türkiye, ABD ile ilişkilerini güçlendirirken, SSCB'ye sırtını tamamen çevirmemiştir. 1979 yılında Türk kamuoyunda büyük yaralar açan Afganistan işgali karşısında dahi, takip ettiği çok yönlü dış politikanın etkisiyle SSCB ile ilişkilerinde gerçekçi politika yolunu tercih etmiştir.²⁴⁹

²⁴⁶ a.g.e., s.605

²⁴⁷ Oran, a.g.e., s.43.

²⁴⁸ a.g.e., s.45.

²⁴⁹ Gönlübol, a.g.e., s.606.

3.2 SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN AFGANİSTAN'I İŞGAL ETMESİ

1970'li yılların sonunda meydana gelen önemli hadiselerden biri, Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesidir. Aynı zamanda Sovyetleri, biraz daha Basra Körfezine, Orta-Doğu petrollerine ve en önemlisi Hind Okyanusuna yakınlaştıran bu gelişme, bütün dünyada tepkiyle karşılanmıştır.²⁵⁰ SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi Türkiye'de de nefretle karşılanmış, kamuoyu ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) işgali mitinglerle protesto etmiştir. Türk kamuoyunun tepkisinin ve Türkiye hükümetinin kınamasının anlaşılabilmesi için Türkiye-Afganistan ilişkilerinin tarihi arka planının bilinmesi gerekir; bu bilinmeden ilişkilerin duygusallığını ve mantığını kavramak mümkün değildir. Afganistan, Türkler için ayrı bir önemi olan coğrafyadır.

3.2.1 Afganistan Coğrafyası ve Afganistan Türkleri

Türklerin tarih boyunca yaşadığı ve devlet kurduğu coğrafyalardan biridir Afganistan. Siyasi ve içtimai yapısıyla Türk gelenek ve kültüründen izler taşıyan bu coğrafyada Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Özbekler hâkimiyet kurmuşlardır; toplumun demografik yapısında bu izler, çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda, Afganistan tarihinde gelişen olaylar, bir şekilde Türk tarihi ile etkileşim içinde olmuştur.²⁵¹

Afganistan'da ki Türk etnik yapısının varlığı, yakın tarihteki Türk göçleri ile daha da artmıştır. Afganistan'a gelen söz konusu Türk göçlerinin değişik mücbir sebepleri vardır. Özellikle 1880'lerin başlarında Orta Asya'nın Rus orduları tarafından işgal edilmesi, 'Basmacı İsyanı'²⁵² olarak da bilinen ayaklanmalar sürecinde, Rus yönetiminin, ayaklanmaları bastırarak tekrar buralara hakim olması gibi sebeplerden birçok Türk soylu gruplar (Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen)

²⁵⁰ Fahri Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul,2000, s. 762.

²⁵¹ Erdoğan Merçil, "*Afganistan Türkleri*", Türk Kültürü, Sayı 205, İstanbul, Kasım 1979, s.7.

²⁵² Basmacı isyanı, 1. Dünya Savaşı'nda batı cephelerinde yenilmeye başlayan Sovyet yönetiminin orduya Orta Asya Türklerini de almak istemesi ve baskı uygulaması üzerine Orta Asya'da 1917'de başlayan ve aralıklı olarak 1931'e değin süren bağımsızlık hareketidir. Ruslar basmak ve baskın kelimesinden yola çıkarak ayaklanmaları Basmacı Ayaklanması olarak nitelendirmiştir. Daha geniş bilgi için bkz; "*Basmacı" ve 1916-1924 Türkistan Bağımsızlık Savaşı*[1], [http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-3/turk12.html, 17.01.2014]

Afganistan'a göç etmişlerdir.²⁵³ Göç edip gelen ve sonradan geldikleri için "göçmen" olarak nitelenen bu gruplar, genellikle Afganistan'ın dağlık kuzey bölgelerine yerleşmişlerdir. Özbekler; Kaysar, Herat, Bala, Murgab, Meymene, Endhuy, Sibirgan, Seripal, Akça, Belh, Mezar- i Serif, Taşkurgan, Semengan, Puli Humri, Baglan, Kunduz, Tahar, Bedehsan şehirlerinde hayat sürmüştür. Türkmenler, Türkmenistan sınırına yakın Andhuy, Murgab arasındaki bölgede, Meymene, Belh, Devletabad, Taşkurgan, Herat, Cevizcan ve Kunduz şehirlerinde; Kırgızlar, Doğu Türkistan'la Güney Türkistan arasındaki dağ eteklerinde bulunan Küçük Pamir, Büyük Pamir vadileri, Sugnan ve Bozay Gumbed şehirlerinde; Kazaklar ise Hanabad ve Baglan bölgelerinde yaşamışlardır.²⁵⁴

Afganistan Türklerinin nüfusu -hakkında resmi nüfus sayımı mevcut olmadığından tam rakamlar verilemese de- Afganistan nüfusunun neredeyse beşte birini oluşturduğu ifade edilmiştir.²⁵⁵ MGK Genel Sekreterliği, hazırladığı "Afganistan'daki Siyasi Durum" adlı raporda Afganistan nüfusunu 14,5 milyon, Türk nüfusunu ise 3 ile 3,5 milyon olarak belirtmektedir.²⁵⁶ Afganistan'daki Türklerin en kalabalık grubunu Özbekler oluşturmaktadır; bu grubun bir buçuk milyon civarında olduğu sanılmaktadır.²⁵⁷ Özbeklerden sonra ise en kalabalık, tahmini 900 bin nüfus ile Türkmenlerdir. Kırgızlar 20 bin, Kazaklar ise 100 bin civarında olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir.²⁵⁸ Afganistan'daki Türkler daha çok halıcılık, dericilik gibi geleneksel el sanatlarıyla, hayvancılıkla, çiftçilikle ve ticaretle uğraşmışlardır. Kazaklar tüccarlık ve işçilik yapmakla, Kırgızlar konar-göçer hayat tarzında at ve keçi sütünün ürünlerine dayanarak; göçebe sığırtmaçlar olarak yaşayan

²⁵³ CA.06001387 (Afganistan'daki Siyasi Durum)

²⁵⁴ Naciba Ziyayi, **Afganistan Türklerinin Dini, İnanç Ve Yasayıları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Isparta, 2004, s.35.

²⁵⁵ Ahad Andican, **Cedidizim'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi**, Emre Yayınları, İstanbul, 2003, s.716.

²⁵⁶ CA.06001387 (Afganistan'daki Siyasi Durum)

²⁵⁷ Ziyayi, **a.g.e.**, s.41.

²⁵⁸ Kiyamüddin Barlas, "*Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü*", Türk Kültürü Dergisi, TKAE Yayınları, 25(290), Haziran 1987, s.6.; Ziyayi, **a.g.e.**, s.13.

Türkmenler halıcılık ve el sanatlarıyla, Özbekler ziraat, hayvan besleyiciliği, ticaret ve el sanatlarıyla iştilal etmişlerdir.²⁵⁹

3.2.2 Türkiye-Afganistan İlişkileri

Türkiye ile Afganistan ilişkilerinin temelinde, Atatürk döneminden beri geliştirilen münasebetler yumağı vardır. 20 nci yüzyılın başından beri sanki kader birliğı yapan bu iki devlet, bugün farklı konum ve kulvarlarda olsa da Türk-Afgan ilişkilerinin temelini oluşturmuştur.

Döneminde üç ayrı Afgan kralı²⁶⁰ ile iyi ilişkiler kuran Atatürk, geride sağlam temelleri atılmış ve kökleşmiş bir Türk-Afgan dostluğu bırakmıştır. Atatürk'ün 20 Mayıs 1928 günü Ankara Palas'ta Afgan Kralı Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya şerefine verdiği ziyafette yaptığı şu konuşma söz konusu ilişkiyi gözler önüne sermektedir; *“Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadimdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıralarıyla doludur. İki kadim ve kahraman milletin bugünkü evlatları bizler, medarı intibah olan o sahifeleri, büyük alaka ile mütalaa etmeliyiz. Orada Afgan milleti ile Türk milletinin bir safta, yan yana, aynı gayeye yürüdüğü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir... Bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içine hatıralar ve ananeler salan büyük milletlerin evlatlarıdır... Samimen arz edeyim ki, Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve tealisi yolundaki teşebbüslerinizin az zamanda husulpezir olduğunu görmek, bizim ehassı amalimizdir.”*²⁶¹

Milli Mücadele döneminde Afganistan ile Türkiye arasında ilk dostluk ittifakı, 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmıştır.²⁶² Ardından Kral Emanullah Han, Sultan Ahmet Han'ı elçi olarak Ankara'ya göndermiştir. 10 Haziran 1921

²⁵⁹ Nergis Biray, **Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 13.

²⁶⁰ Emanullah Han 1919-1929 arası, Muhammet Nadir Şah 1929-1933 arası, Muhammet Zahir Şah ise 1933- 1973 arası Afganistan emirliğı yapmışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, 3. Baskı, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

²⁶¹ **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1928.

²⁶² Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, İstanbul, 1955, s.151.

tarihinde Ankara’da Afgan Elçiliğinin açılış töreni yapılmış, Paşa ve bir çok mebus burada hazır bulunmuştur.²⁶³ Mustafa Kemal Paşa, bayrak keşide merasiminde irat ettiği nutukta bu beraberliğin önemini şöyle dile getirmiştir; “*Türkiye asırlardan beri İslamiyet için yalnız mücadele ediyordu. Bundan sonra yanında Afganistan gibi bir refikle beraber çalışacaktır. Alem-i İslam’ın istediği şey, istiklalinden ibarettir.. Her İslam hükümetinin Afganistan gibi müstakil ve hür olduğunu görmekle müftechir olacağız.. Afganistan devletinin timsal-i istiklali olarak bugün keşide edilecek bayrak; burada Afganistan ve Türkiye dostluğu için temevvüç edecektir.*”²⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa tarafından eski Medine muhafızı Fahrettin (Türkkan) Paşa, Kabil’e ilk Türk Sefiri olarak atanmış; böylece iki dost ülkenin münasebetleri yeni bir ivme kazanmıştır.²⁶⁵ Her iki ülkenin İngiliz emperyalizmine karşı istiklallerini koruma mücadelesi bu münasebetlerin kuvvetlenmesinde etkili olmuştur.²⁶⁶

Ülkesini İngiliz egemenliğinden kurtaran Emanullah Han, döneminde, Atatürk’ü örnek alarak ülkesinde benzer reform hareketlerine girişmiş ancak başarılı olamayarak bir ayaklanma ile tahttan indirilmiştir.²⁶⁷ Emanullah Han(1919-1929) döneminde imzalanan 1928 tarihli “*Muahedenname*” uyarınca bir çok askeri ve sivil öğrenci Türkiye’de eğitim görmüş; bu gençler idari yönden yeni Afganistan’ın çekirdeğini oluşturmuşlardır.²⁶⁸ Ne yazık ki bu iyi ilişkiler İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra korunamamış; gelişmeler sonucunda Afganistan idaresi adım adım Sovyet blokuna aborda olmuştur.²⁶⁹

Afganistan tarihinde en uzun hükümdarlık yapan Zahir Şah (1933-1973) döneminde, General Davut Han darbe ile başbakanlığa gelmiştir (1953).²⁷⁰ Davut Han, Kral ile amca çocuklarıdır ve aynı zamanda kralın kız kardeşi ile evlidir. Davut

²⁶³ Bilal Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.66.

²⁶⁴ **Hakimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1921, No:207, s.1.

²⁶⁵ Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, 3. Baskı, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.118.

²⁶⁶ **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s.45.

²⁶⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s.2.

²⁶⁸ Aynı yer.

²⁶⁹ **Geçmişten Günümüze....**,s.82.

²⁷⁰ Fahri Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul,2000, s. 763.

Han dönemi Sovyet nüfuzunun Afganistan’da hissedildiği bir dönemdir; ancak onun müfrit bir solcu olduğunu söylemek mümkün değildir. 1960’lı yıllardan itibaren kendisini hissettiren komünist gruplar, General Davut’u desteklemişlerdir.²⁷¹ Sovyet politikasını tam uygulamayan Davut Han, 1968 yılında başlayan ve Rusların kışkırttığı talebe hareketlerine dayanamamış, 1972’de istifa etmiştir.²⁷²

Sovyetlerin, gençlik kitlelerinin ve Marksist subayların desteğini tekrar almayı başaran Davut Han, 1973 yılında ikinci bir darbe ile iktidarı ele geçirmiş ve monarşiyi lağvederek cumhuriyeti ilan etmiş, Afganistan’ın ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. İlk zamanlar Marksist askerler ve Sovyet yanlısı gençlik grupları ile yola devam eden Davut Han’ın yolları sonradan ayrılmıştır.²⁷³ Bunda Amerika’nın giriştiği faaliyetler ve yaptığı yardımlar etkili olmalıdır. Amerika ile Sovyetlerin rekabetinden istifade eden Davut Han, önceki iktidarının aksine bu dönemde tarafsız bir siyaset takip etmiştir. Bu duruma karşı çıkan Nur Muhammet Taraki, Hafizullah Amin, Babrak Karmal ve General Abdulkerim gibi Marksist liderleri sürgünlerle, göz hapisleriyle pasifize ederek saf dışı bırakmayı başarmıştır.²⁷⁴

Eksenini değiştiren ve Amerika’nın teşviki ile Pakistan, İran ve Hindistan ile ilişkilerini düzelteren Davut Han’a karşı Sovyetler Birliği, kendilerine tabi olacak siyasi kadroları Afganistan yönetimine getirmek için çalışmalarına ağırlık vermiştir. SSCB, bizzat yetiştirdiği Marksist grupları organize ederek General Abdulkadir desteğindeki gruplarla birlikte 27 Nisan 1978 sabahı bir darbe daha yaptırmıştır. Binbaşı ve daha aşağı rütbedeki havacı subaylardan²⁷⁵ oluşan darbeciler, sürgündeki Nur Muhammet Taraki’yi Devlet Başkanı, Afganistan’ı da Demokratik Cumhuriyet

²⁷¹ Andican, **a.g.e.**, s.694.

²⁷² Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, AÜSBF Yayınları:531, Ankara, 1983, s. 332.

²⁷³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 764.

²⁷⁴ Saray, **a.g.e.**, s.185.

²⁷⁵ Darbeye fiilen katılarak büyük rol oynayan bu genç subaylar, Sovyet Rusya’nın vermiş olduğu burslardan faydalanarak Rusya’da eğitim görmüş komünist eğilimli kişilerdir. Kaynak,CA.06001387.

olarak ilan etmişlerdir.²⁷⁶ Taraki yönetimi, kendini ilk tanıyan SSCB ile “Dostluk Antlaşması” imzalamayı ihmal etmemiştir (5 Aralık 1978).²⁷⁷

Sovyetler ile çok yakın bir işbirliğine girişen Taraki, sayıları 5 bini bulan Sovyet uzmanını Afganistan’a kabul ederken, pek çok Afganlıyı da Moskova’ya göndermiştir.²⁷⁸ Kurulan Sovyet yanlısı “ateist” eğilimli diktatörlük, halk arasında tepkilere yol açmış ve binlerce muhalifin dağlara çıkıp silahlı iç mücadele başlatmasına sebep olmuştur.²⁷⁹ Bu dönemde, her bölgede, kendilerini “muhafazakâr milliyetçi” gruplar olarak ifade eden, direniş grupları ortaya çıkmıştır. Direniş gruplarıyla, hükümet kuvvetleri arasındaki iç çatışmalar kısa zamanda başkent Kabil’e kadar ulaşmıştır. Moskova’daki Brejnev yönetimi, hızlı bir askeri hareketle Afganistan’daki bu direnişi kırabileceğini planlamış; bununla Afganistan’ı, Moskova’nın bir uydusu haline getirmeyi düşünmüştür. Bunun anlamı ise Rusya’nın en büyük hayali olan Hind Okyanusuna açılma hedefine yaklaşmasıdır.²⁸⁰

Dini grup liderlerine ve halka karşı sert tedbirler alan Taraki, birçok insanın kaçıp Pakistan ve İran’a sığınmasına neden olmuştur. Göç eden dini liderler, “*Stalinist dictatorship*” olarak nitelendirdikleri iktidara karşı mücahitlerin silahlandırılmasını ve rejim karşıtı mücadelesini, mülteci kamplarından daha rahat yönetme fırsatı bulmuşlardır.²⁸¹ Müşterek bir deklarasyon yayımlayan liderler, Afganistan’da bütün dağlık bölgelerin kontrolünün kendilerinde olduğunu, sayısı 150 bini aşan Sovyet askeri gücü ve de facto hükümetin sadece belli şehirlerde iktidar olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁸²

Amerika, İngilizlerden boşalan bu siyasi alana, gerek CENTO (Bağdat Paketi)’nin varlığından, gerekse burasını stratejik yönden kapalı alan olarak görmesinden dolayı, gelişmelere ilk zamanlar gerekli ehemmiyeti vermediği; daha metotlu bir yaklaşım izleyen Sovyet siyasetini dengeleyemediği eleştirilerini almıştır.

²⁷⁶CA.06001387.

²⁷⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 765.

²⁷⁸ Aynı yer.

²⁷⁹Saray, **a.g.e.**, s.188.

²⁸⁰ Andican, **a.g.e.**, s.715.

²⁸¹ CA.06001387 (Afganistan’da Siyasi Durum)

²⁸² Aynı Belge.

Amerika'nın gözünü ancak, Afganistan'da Sovyet yanlısı yeni rejimin oluşması ve İran Devrimi'nin gerçekleşmesi gibi gelişmeler açmıştır. Gerçeği fark eden Amerika, bu bölgeye yoğunlaşmış, nükleer reaktörlerle atom bombasına yöneldiği gerekçesi ile Pakistan'a sürdürdüğü silah ambargosunu kaldırarak, Pakistan aracılığıyla mülteci kamplarında örgütlenen Afgan gerillalara lojistik destek sağlamıştır. Bu gelişmeler karşısında mücahit gruplarını bastıramayan Taraki, baskı altında, Dışişleri Bakanı Hafızullah Amin'i 1979'da Başbakan ve Savunma Bakanı yapmıştır. Yapılan bu atamadaki amaç Sovyet yanlısı Silahlı Kuvvetlerin hükümete bağlılığını güçlendirmektir.²⁸³ Fakat bundan sonra iki lider arasındaki siyasi rekabet ve çekişme görünür olmuş; bir saray kavgasında Taraki'nin öldürülmesiyle, Amin, iktidarı ele geçirmiştir (29 Mart 1979).²⁸⁴

Hafızullah Amin, ülkenin normalleşmesi için hükümet karşıtı gruplara karşı taviz politikası uygulamış ve genel af ilan etmiştir. Ancak bu, Sovyetleri rahatsız etmiştir. Amin ile amacına ulaşamayacağını anlayan Moskova, elinde bulundurduğu Babrak Karmal kartını devreye sokmuştur. 24 Aralık 1979'da Kabil'e uçaklarla asker indirerek üç gün içinde bütün hükümet binalarını ele geçirmiştir. 27 Aralık 1979 günü Kabil radyosu, Amin'in devrildiğini ve yerine Babrak Karmal'ın geçtiğini duyurmuş; Karmal'ın, 5 Aralık 1978 tarihli "Dostluk Antlaşması"na dayanarak, Sovyetlerden askeri yardım talebinde bulunduğunu açıklamıştır.²⁸⁵ Bu açıklama, Sovyet işgaline yasal bir nitelik kazandırma teşebbüsü olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin Afganistan Büyükelçisi Gürün, "*yardım istemiş gibi görünen Babrak Karmal'ın Rus Müdahalesinden önce ülke dışında olduğu ve Afganistan'a Rus Askerleri ile birlikte girdiği*" ni iddia etmiştir.²⁸⁶

Amin'in, 28 Aralık 1979'da öldürülmesi ve İhtilal Konseyi'nin kurulmasıyla Karmal dönemi başlamıştır.²⁸⁷ Babrak Karmal'a karşı direnişi kırmak isteyen Sovyet

²⁸³ Aynı Belge.

²⁸⁴ Saray, **a.g.e.**, 189.

²⁸⁵ CA.07006863-4 (Afganistan Hakkında Genel Bilgi Notu)

²⁸⁶ Gürün, **a.g.e.** s. 352.

²⁸⁷ Saray, **a.g.e.**, s.190.

Ordusu, bazı kaynaklara göre 85 bin asker,²⁸⁸ Afganistan'ın şehirlerini birer birer fiili olarak işgal etmiştir. Bu gelişme, bütün dünyada heyecan ve tepki ile karşılanmıştır.

3.2.3 Afganistan İşgaline Karşı Gösterilen Uluslararası Tepki

1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi karşısında uluslararası kuruluşlar ve birçok devlet tepki göstermiştir. Özellikle İslam ülkeleri ve Üçüncü Dünya devletleri Afganistan'ın işgalini tepki ile karşılamıştır.²⁸⁹

İran Devrimi sonrası İran'ın son derece zayıf olduğu bir dönemde Sovyetlerin Afganistan'a müdahale etmesi, dünya kamuoyunda, Sovyetlerin Orta-Doğu petrolü ve Hint Okyanusuna inme imkânının önünün açıldığına dair algı oluşturmuştur.²⁹⁰ İran'da Şah'ın devrilmesinden sonra Afganistan'ın da işgali, ABD, Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinde olduğu kadar Türkiye'de de endişe verici bulunmuştur.²⁹¹ Zira Afganistan'ın stratejik pozisyonu itibarıyla Basra Körfezi ve Hint Okyanusu ile Asya arasında geçiş noktasında yer alması ve burada mevzi kaybının olması bütün dengeleri bozabilirdi. Bu durum, ülkelerin dış politikalarında bir takım değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Afganistan'ın komşularından biri olan İran, müdahaleyi sert bir nota ile kınamıştır. Pakistan ise görüşünü "barış içinde birlikte yaşamın ciddi bir ihlali" olarak açıklamış ve konunun BM nezdinde en hararetli takipçisi olmuştur. Müdahaleyi açıkça kınayan diğer devletler şunlardır: Suudi Arabistan, Tunus, Mısır, Sudan, Somali. Müdahaleyi dolaylı veya dolaysız destekleyenler ise; Güney Yemen, Suriye, Cezayir gibi sosyalist ülkelerdir. Hindistan, Irak, Kuveyt, Ürdün, Fas gibi ülkeler kınayanlara daha yakın olmakla beraber ihtiyatlı bir tutum takınmışlardır; Libya, Lübnan, FKÖ ise hiçbir tepki göstermemiştir.²⁹²

²⁸⁸ CA.06001392-4 (Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün BBC'den aktardığı haber)

²⁸⁹ Gürün, **a.g.e.** 332.

²⁹⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 761.

²⁹¹ CA.07006167-70 (Türkiye'nin Afganistan Sorununa İlişkin Tutumu)

²⁹² CA.06001388-3 (Afganistan'daki Sovyet Müdahalesine Tepkiler adlı Rapor)

İşgalden sonra Afganistan'ın İslam Konferansı üyeliği askıya alınmıştır.²⁹³

ABD Başkanı Carter 28 Aralık günü yaptığı televizyon konuşmasında bir işgal olarak nitelendirdiği olayı şiddetle kınamış, Brejnev'e gönderdiği özel bir mesajla askerlerin geri çekilmemesi halinde ciddi sonuçlar doğurabileceğini açıklamıştır. Daha sonra Beyaz Saray tarafından kararlaştırılan tedbirler açıklanmış ve Sovyetler Birliği ile yapılması öngörülen "Salt-II Antlaşması"²⁹⁴ onayı ertelenmiştir.²⁹⁵ Yine aynı şekilde, İngiltere ve Çin Halk Cumhuriyeti sert tepki göstermiş, Federal Almanya ise kınama yayımlamıştır. Fransa, ihtiyatlı davranmayı tercih etmiştir.²⁹⁶

BBC'nin haberine göre; ABD Başkanı Jimmy Carter, Sovyetlerin bir ay içinde askerlerini Afganistan'dan çekmemesi durumunda, Moskova'da yapılacak 1980 Yaz Olimpiyatları'nın boykot edileceğini bildirmiştir.²⁹⁷

3.2.4 Türkiye'nin Afganistan İşgaline Yaklaşımı

Dış politikada komşuları ve diğer ülkelerle ilişkilerinde, toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı ilkelerine göre hareket eden Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesini güven sarsıcı bulmuştur. Önceleri "*Dostluk Antlaşmaları*" ile Afganistan'ı nüfuz alanı içinde tutmaya çalışan Sovyetlerin bu müdahale şeklini, düşündürücü ve beklenmeyen bir olay olarak ifade etmiştir.²⁹⁸ Türk hükümeti, 29 Aralık 1979 tarihli Bakanlar Kurulu açıklamasında, Afganistan'a yapılan

²⁹³ CA.07006167-62.

²⁹⁴ Sovyetler Birliği ile Amerika arasında stratejik silahların sınırlandırılması için yapılan antlaşmalara verilen isim. SALT-I Antlaşması, 26 Mayıs 1972'de Moskova'da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında imzalandı.[<http://www.e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=897897.881126.2541042.0.0.php&SALT-1%20Anla%FEmas%FD>, 04.10.2013]

²⁹⁵ CA. 06001392-2 (Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün France Presse ajansından aktardığı haber); Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 770.

²⁹⁶ Aynı Belge.

²⁹⁷ Bu boykot etkili olmuş; Moskova Yaz Olimpiyatı, ABD, Japonya, Batı Almanya dahil bir çok ülke katılmayarak tarihin en düşük katılımlı olimpiyatı olmuştur. CA. 06001391-264; [http://tr.wikipedia.org/wiki/1980_Yaz_Olimpiyatlar%C4%B1, 03.12.2013].

²⁹⁸ CA.07006167-70

müdahalenin hiçbir şekilde tecviz edilemeyeceğini; bu hareketin bölgede ve dünyada yapacağı olumsuz etkilerden dolayı kaygılı olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁹

Türkiye, Afganistan'ın statüsünün düzeltilmesi için Birleşmiş Milletler Örgütü, İslam Konferansı Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunmuş, sorunun çözümü için tüm siyasi desteğini vermiş ve mültecilere insani yardımlardan geri kalmamıştır. Sorunun barışçı görüşmelerle çözülebileceğine inanan Türkiye, bunun için Afganistan'ın bağımsızlık ve bağlantısızlık statüsüne riayet edilmesini, Afgan halkına kendi kaderini belirleme fırsatı verilmesini, Afgan mültecilerinin ülkelerine dönüş koşullarının sağlanmasını desteklemiştir.³⁰⁰

Türkiye, bu minval üzerine yapılan Cenevre görüşmelerine de olumlu katkı sağlamıştır. Nitekim bu sorun, Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve 35 üye devletin talebi üzerine 1980'de, BM'nin 35. Genel Kurul gündemine dahil edilmiştir.³⁰¹ “*Afganistan'daki Durum*” başlığı altında yapılan kurul çalışmalarında; yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi, Afgan halkına kendi geleceğini kendi tayin etme hakkının tanınması (self-determination), Afganistan'ın bağımsız ve bağlantısız statüsünün ihdası, Afgan mültecilerinin ülkelerine geri dönmelerine imkan verecek şartların yaratılması gibi unsurları ihtiva eden bir karar tasarısı kabul edilmiş; Türkiye bu çalışmalarda aktif rol oynamıştır.³⁰²

Türkiye, NATO ülkelerinin, Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan geri çekilmesini ikna amacıyla Sovyetler Birliği'ne yönelik saptadıkları ticari ve ekonomik ambargolara katılmasa da ABD'nin ön ayak olduğu Moskova olimpiyatlarını boykotuna destek vermiştir. Diğer taraftan Afgan halkıyla temasların devamı için Kabil Büyükelçiliği'ni görevde tutmaya devam etmiş ancak, Karmal Yönetiminin işbaşına geliş biçiminin tartışmalı oluşundan dolayı bu hükümetle ilişkilerini asgari seviyede ve sınırlı tutmuştur.³⁰³

²⁹⁹ CA.07006167-70

³⁰⁰ CA.07006167-70

³⁰¹ CA.07002051-133 (Afganistan Sorunu)

³⁰² CA.07002119-81

³⁰³ CA.07006863-12 (Afganistan Hakkında Genel Bilgi Notu)

Sovyetlerin Hind Okyanusuna inme arzusu ile Afganistan'ı işgal etmesi, İran olayları, İran-İrak savaşı gibi gelişmeler, Türkiye ile Pakistan'ı stratejik ortaklığını güçlendirmiştir. Söz konusu işgal, Sovyetleri sıcak denizlere çıkarmamak için Türkiye'nin asırlardır oynadığı rolün bir benzerini Pakistan'ın sırtına yüklemiştir. İki ülkenin jeopolitik konumları itibariyle yüklendikleri sorumluluklar, ortak politikalar geliştirmesine sebep olmuştur. İran ve Afgan faktörleri Türkiye'yi Hint Okyanusundaki kuvvet dengesi ile de ilgilenmeye zorlamıştır.³⁰⁴

3.2.5 Afgan Mülteci Kampları

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi büyük kitle göçlerine sebep olmuştur. Sovyet işgalinden kaçan sivil Afganlılar ve Türkler, kitleler halinde Pakistan'ın Peşaver bölgesine sığınmışlardır. Davut Han'ın iktidara gelmesiyle başlayan göçler, Sovyet işgaline denk gelen Karmal döneminde yoğunluk kazanmıştır.³⁰⁵ Söz konusu göçte Peştular, Tacikler ve Türkler daha çok Pakistan'a, Şii olan Hazaralar ise İran'a yönelmişlerdir.³⁰⁶ Pakistan, Afganistan'a sınır kuzey bölgelerinde, gelen göçmenler için mülteci kampları oluşturmuştur. 1982 Şubat rakamlarına göre Pakistan'a sığınan mülteci sayısı, 3 milyonun üzerindedir.³⁰⁷

Pakistan ve İran'a mülteci akımında, çoğunluğu Peştular oluşturmuştur. Türkler, Afganistan nüfusunun neredeyse beşte birini oluşturmasına rağmen, mülteciler arasındaki Türk grupların(Özbek, Türkmen, Kırgız, Kazak) oranı çok düşük olmuştur. Sliwinski'nin yaptığı "*Afghanistan 1978-87: Savaş, Demografi ve Toplum*" başlıklı bir çalışmaya göre Pakistan'a geçen dört milyona yakın mültecinin %85'ini Peştular, %6'sını Tacikler, %3,6'sını Beluciler, %1,5'ini Nuristanlılar oluşturmuştur. Türkmen ve Özbeklerin oranı ise %1,5 civarındadır.³⁰⁸ Bu sayının mülteci oranına göre düşük olmasında, Kuzey Afganistan'ın Pakistan'a uzaklığı,

³⁰⁴ Naci Ceylan, **Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s.46-50.

³⁰⁵ CA.07002046 (Pakistan Gezisi Öncesi Hazırlanan Bilgi Notu)

³⁰⁶ Andican, **a.g.e.**, s.716.

³⁰⁷ Khalilullah Rasuli, **1991 Yılından Günümüze Kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara, 2008, s.13.

³⁰⁸ Marek Sliwinski, **Afghanistan 1978-87: War, Demography and Society**, 1988, Akt. Andican, **a.g.e.**, s.717.

yolların coğrafi zorlukları ve Türklerin işgale karşı verdikleri özgürlük savaşının önemi, etkili olmuştur.³⁰⁹

Pakistan'ın Kuzey Batı Sınır Eyaleti ile Belacistan Eyaletinde, 200'e yakın çadırkent kurulmuştur.³¹⁰ Bu mülteci kamplarına gerekli yardımı, merkezi yönetimin oluşturduğu yardım fonu, BM Mültecileri Yardım Kuruluşu, Dünya Gıda Programı, Arap ülkelerinin yardım fonları, İKÖ, Kızıllaç, Kızılay ve diğer uluslararası yardım fonları yapmışlardır. Buna rağmen mültecilerin bakımı, Pakistan ekonomisini ciddi zorlamıştır. Diğer taraftan mültecilerin külfetinden dolayı ekonomilerinin gittikçe zayıflaması, mültecilerin hayvanlarının etrafa zarar vermesi yerli fakir Pakistan halkını ciddi rahatsız etmiştir.³¹¹ Pakistan, mültecilerin bir an önce yurtlarına geri dönmeleri için uluslararası arenada uzun süren diplomatik mücadeleler vermiştir.³¹²

İran, Mısır, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD ve bazı dini örgütler, daha çok mülteci kamplarındaki direniş güçleri ile ilgilenmişler, onlara silah ve para yardımı yapmışlardır.³¹³ Pakistan'da, özellikle Peşaver bölgesinde, Türk gruplarında içinde bulunduğu değişik partiler kurulmuştur. Bu siyasi partiler, mücadelelerini sürdürebilmek için Pakistan aracılığı ile ABD ve dış kaynaklı yardımlardan yararlanmışlardır.³¹⁴

Türkiye, mülteci sorununa kalıcı bir çözüm bulunması yaklaşımını benimsemiştir. Mültecilerin güvenlik içinde ülkelerine dönmelerinin gerçekleşmesini sağlayacak uluslararası girişimleri desteklemiştir. Türk Kızılay'ı, mülteci kamplarında imkanlarını seferber etmiştir. Kızılay 1980 yılında, Afgan mültecilerine çadır, battaniye, gıda maddesi, giyecek, ilaç ve temizlik malzemesi göndermiştir.³¹⁵

³⁰⁹ Yüzde 60'ı yaşlı erkek ve çocuktan oluşan mülteciler, savaş içinde çaresizlikten, Afganistan ile Pakistan arasındaki 2.500 km'lik alanı; Süleyman ve Karakorum bölgelerinde dağlık araziye aşarak ve bazıları 2 bin kilometre yol kat ederek Pakistan'ın gelmişlerdir; bu, o günkü şartlarda imkansızın başarılması demektir. Bkz; Andican, **a.g.e.**, s.717.

³¹⁰ CA.07002046 (Pakistan Gezisi Öncesi Hazırlanan Bilgi Notu)

³¹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.769.

³¹² [<http://www.e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=1093092.1106611.3161529.0.0.php&Afganistan'in%20Isgali%20ve%20Devletler>, 10.10.2013]

³¹³ Andican, **a.g.e.**, s. 724.

³¹⁴ **a.g.e.**, s.702.

³¹⁵ CA.07002046 (Pakistan Gezisi Öncesi Hazırlanan Bilgi Notu)

Pakistan ve İnan'daki Afgan mültecilerinin durumu, uluslararası bir sorun olarak görölmüştür. Değişik ölkelere sığınma için taleplerde bulunduğu anlaşılan mültecilerin, iltica konusunda Türkiye'den de beklentileri olmuştur. Birçok mülteci, İslamabad ve Tahran Türk misyonlarına toplu ve ferdi müracaatlarda bulunmuşlar, ikamet ve iltica hakkı istemişlerdir. Fakat bu taleplere, başka mülteci akımlarına dönüşebileceği endişesi ile sıcak bakılmamıştır. Menfi tavra rağmen bir kısım Afgan mültecinin, değişik yollarla (öğrenci olarak, akraba olarak, daha önceden vizesinin olması, vs.), Türkiye'ye geçebildiği görölmüştür. 1981 yılında 1200 civarında Afganlının Türkiye'ye geldiği tespit edilmiştir.³¹⁶ 80 civarında Kazak mültecinin ise Pakistan üzerinden İnan'a geçtiği, buradan Türkiye'ye kaçıp Van'ın Esendere ve Yüksekova ilçelerine geldiği; ancak kaçak geldiği için bunların tekrar İnan'a gönderildiği rivayet edilmiştir.³¹⁷

Pakistan'daki mülteci kamplarında Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazaklardan oluşan Türk gruplarının varlığı ve sıkıntıları ancak, Devlet Başkanı Kenan Evren'in Pakistan Ziyareti sırasında bir mülteci kampını gezmesi ile dikkate alınabilmiştir.³¹⁸

³¹⁶ Aynı Belge.

³¹⁷ Biray, **a.g.e.**, s.14.

³¹⁸ CA.07006863 (Afganistan Hakkında Genel Bilgi Notu)

3.3 TÜRK ASILLI AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNİN İLTİCA TALEPLERİ

Bütün uluslararası baskılara, ambargolara rağmen SSCB'nin Afganistan'ı işgalini sonlandırmaması, Pakistan mülteci kamplarındaki mültecileri yeni yurtlar bulma arayışına sevk etmiştir. Mülteci kamplarındaki nüfusun yüzde bir buçukunu oluşturan³¹⁹ Türk soylu mülteciler, başta Türkiye olmak üzere bazı devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan iltica ve sığınma talebinde bulunmuşlardır.³²⁰ Grup lideri Abdulkerim Mahdum,³²¹ Türkiye'de İçişleri, Ticaret ve Dışişleri Bakanlıkları yetkilileri ile görüşmeler yapmış; 1981 yılının Mart ayında Türkiye'nin İslamabad Büyükelçiliği'ne toplu göç için başvuruda bulunmuştur.³²² Aynı zamanda Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam İttihadı adındaki Türk partisinin başkanı olan Mahdum, Pakistan ziyareti sırasında Evren ile görüşmüş ve *“Türkiye'ye iltica etmek istediklerini”* birinci ağızdan söyleme fırsatı bulmuştur.³²³ Mahdum, bir gazeteciye verdiği mülakatta; *“Pakistan'a geçince, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne mektupla başvuruda buldum. Daha sonra Evren Paşa ile Pakistan ziyareti sırasında görüştük. Bizim sefil yaşantımızı gördükten sonra Türkiye'ye getireceğine söz verdi.”*³²⁴ Evren, gazetelere verdiği beyanatta; *“Türk halıcılığına yeni bir eğitim getireceğine inandığım mülteci Afganların, Türkiye'ye ilticalarının Ankara'da görüşüleceğini”* belirtmiştir.³²⁵

³¹⁹ Sliwinski, **Afganistan...**, Akt. Andican, **a.g.e.**, s.717.

³²⁰ CA.07002046 (Pakistan Gezisi Öncesi Hazırlanan Bilgi Notu)

³²¹ Afgan Türklerinin lideri Abdulkerim Mahdum 1942 yılında Afganistan'ın Şıbrgan Eyaletinin Kızılayak köyünde doğdu ve 1968 yılında genç yaşta Cüzcan eyaletinden milletvekili seçildi. Afgan Kral Zahir Şah devrinde iki dönem milletvekilliği yapan Mahdum, Kuzey bölgesinde yaşayan Türk halkına yönelik çalışmalar yaptı. 'Erkin Türkistan' partisinin kurulmasında etkin rol aldı. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali üzerine Davut Han döneminde siyasi faaliyetlerinden dolayı tutuklandı. Babrak Karmal döneminde genel aften yararlandı, aile fertleri ile Pakistan'a sığındı. Burada da siyasi ve bağımsızlık faaliyetlerine devam etti, tüm mülteci Afgan Türklerinin bir araya geldiği 'Türk Partisini' kurdu. Afganistan'daki mücahit gruplarını destekledi. Türk yetkililer nezdinde girişimlerde bulunarak Tüm Türk mültecilerin Türkiye'ye kabulü için çalıştı. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından dilekçesi kabul edildi. Halen Türkmen mülteci grubunun 1982'de yerleştirildiği Tokat'ın Yeşilyurt ilçesinde yaşamaktadır. Bkz: Andican, **a.g.e.**, s.718.

³²² **Geçmişten Günümüze ...**, s.87.

³²³ Andican, **a.g.e.**, s.721.

³²⁴ Abdulkerim Mahdum ile Adana'da yapılan söyleşi, **Hürriyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1982

³²⁵ **Milliyet Gazetesi**, 25 Kasım 1981, s.3.

Afganlı Mültecilerin iltica talebine Dışişleri Bakanlığı ve Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı olumlu yaklaşmıştır. Ancak İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşü, “*Türkiye'nin hâlihazırda içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullarının, dışarıdan toplu göçlerin kabulüne müsait olmadığı*” gerekçesiyle olumsuz yönde olmuştur.³²⁶ Belirtilen çekincenin haklılık payı vardır; zira Afgan mültecilerinin Türkiye’de kolaylıkla melce bulabildiği kanaatinin Afgan mültecileri arasında yayılmasının ileride üstesinden gelinemeyecek göç dalgalarına dönüşmesi ihtimali Türk ekonomisi için endişe verici olabilirdi.³²⁷

Prensip olarak Türkiye, çözüm adına daha çok, mültecilerin uygun şartlarda ülkelerine dönebilecekleri ortamın oluşturulmasına yönelik çalışmalara vurgu yapmıştır. Türkiye’ye göçü ancak, üçüncü bir ülkeye iltica etmeye imkan bulamayanlara -Türk mevzuatına ve uluslararası yükümlülüklerle göre- yardım yapılması gerektiğini savunmuştur. Uygulamada, Afgan mültecilerin çocuklarına eğitim bursu imkanı sağlamış, mültecilere, yerinde insani yardımlarda bulunması için Kızılay seferber edilmiştir.³²⁸

Bu tez kapsamında yapılan araştırmanın sonucunda da görüleceği gibi, ilk başta Afganlı mültecilere olumlu yaklaşmadığı belirtilen Devlet Başkanı Evren’in, mülteci kampını ziyaret etmesi ve orada mültecilerin hazin durumuna şahit olması üzerine, olumsuz düşüncesinde değişiklik olmuştur. Evren, daha önce bir grup Türk asıllı mültecinin Türkiye’ye kabul başvurusuna olumsuz yaklaşan Türk makamlarının aksine, “*soydaşlara bağrımızı açacağız*” mülahazası ile bu kişilerin mülteci statüsünde kabulü için, çalışma yapılmasını istemiştir. Bu çalışmanın başlatılmasında, mülteciler konusunda zor durumda olan Pakistan’a bir jest yapma düşüncesinin olduğu ileri sürülmüştür.

³²⁶ CA.07002046 (Pakistan Gezisi Öncesi Hazırlanan Bilgi Notu)

³²⁷ Aynı Belge.

³²⁸ **Tercüman Gazetesi**, 30 Kasım 1981, s.14.

3.3.1 Devlet Başkanı Kenan Evren'in Pakistan Ziyareti

12 Eylül Dönemi'nde Türkiye-Pakistan ilişkileri, Türk dış politikasına ayrı bir ivme kazandırmıştır. Askeri müdahale ile yönetime gelen her iki ülkenin devlet başkanları, benzer yol haritası ile stratejik yakınlıklarını ülke yönetiminde sürdürmüşlerdir. Devlet Başkanı olduktan sonra Evren'in ilk resmi konuğunun Pakistan Devlet Başkanı Ziya'ül Hak olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Yine aynı şekilde, Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren, ilk yurt dışı gezisini Pakistan'a gerçekleştirmiştir. Bu karşılıklı ziyaretler o dönemin siyasi konjonktüründeki gelişmelerden ayrı düşünülemez. Nitekim bu gezinin hemen akabinde ABD Savunma Bakanı Casper Weinberger Ankara'yı ziyaret etmiştir.³²⁹ Söz konusu ziyaret trafiğine bakıldığında, bundan Türkiye'nin kazançlı çıktığı, Pakistan politikası sayesinde, ABD-Türkiye ilişkilerinin olumlu yönde ivme kazandığı görülür.³³⁰

Evren'in, yıllarca Batı'ya küsmüş, kırılmış ve CENTO'nun da çökmesiyle Batı'dan tamamen kopmuş olan Pakistan'a ziyareti, Ortadoğu ve Güneybatı Asya'da önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı bir dönemde yapılmıştır. Zira bu sırada ABD, Afganistan işgalinden sonra Pakistan'a karşı yaklaşımını değiştirerek silah ambargosunu kaldırmış, 4 milyar dolarlık askeri yardımı onaylayıp 40 adet F-16 savaş uçağını Pakistan'a satmıştır.³³¹

Evren'in, altı günlük Pakistan gezisi, Dışişleri Bakanı, Adalet Bakanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve refakatindeki gazeteciler ve kızının da katılımı ile 22-27 Kasım 1981 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.³³²

Resmi ziyarette, Pakistan makamlarının hazırladığı gezi programı uygulanmıştır. Programda, resmi görüşmeler, Devlet Başkanı onuruna verilen yemek, Peşaver'de Afgan mülteci kampına ziyaret, tarihi yerlerin gezilmesi ve Peşaver Valisinin onura verdiği yemek yer almıştır. Burada dikkat çekici nokta, bir

³²⁹ **Yankı Dergisi**, 30 Kasım-6 Aralık 1981, sh.2.

³³⁰ Aynı yer.

³³¹ **Biray, a.g.e.**, s.18

³³² **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Kasım 1981, s.9.

Afgan mülteci kampının ziyaretidir.³³³ Pakistan, gelen devlet konuklarına, Sovyet işgalinin sebep olduğu insanlık dramını ve bunun ekonomik külfetini gösterebilmek; nihayetinde, dış yardımların gerçekleşmesini ve mülteci sorununun uluslararası kamuoyunda gerektiği ölçüde duyurulması için özellikle bu kampları gezdiriyordu. Burasını gezenlerden birisi de İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher olmuştur.³³⁴

Gezi, iki liderin Ravalpindi’de görüşmesi ile başlamıştır (Ek 18). Ardından teknik heyetler arasında adli, ticarî ve kültürel üç anlaşmanın imzalanmasıyla devam etmiştir.³³⁵ Aynı Tarihi’nde söz konusu gezi şöyle geçmektedir; *“Traktör fabrikasının Pakistan’da bir traktör fabrikası kurması önerisi de ele alındı. Bu arada Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’e, Pakistan Devlet Başkanı General Ziya Ül Hak tarafından «Nişan-ı Pakistan» takıldı. Görüşmelerden sonra basına bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, «Görüşmelerde Doğu-Batı ilişkileri, Avrupa’daki durum, Polonya ile ilgili gelişmeler, Atlantik ittifakının dayanışma ve gücünün artırılmasına verdiğimiz önem, NATO üyelerinin Avrupa’da barış ve güvenliğin kuvvetlendirilmesi için son atılımların» anlatıldığını, «Orta Doğu’daki sorunların ele alınarak, özellikle Fahd Planı’nı desteklediğimizi belirttiğini» söyledi.”*³³⁶

Taraflar arasında yapılan resmi görüşmelerde, Doğu-Batı ilişkileri ve Avrupa’nın kuvvet dengesi, Polonya’daki gelişmeler, Enver Sedat’ın öldürülmesi ile başlayan siyasi olaylar ve Mısır’ın geleceği, Ortadoğu sorunu ve Fahd Planı,³³⁷ İran’ın iç durumu ve İran-İrak savaşı, Bangladeş’in iç durumu, Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu görüşülmüştür.³³⁸ Görüşmelerde; Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ile beliren sorunun, BM ve İslam Konferansı kararları ile çözülmesine katkı sağlanması gerektiğinin ve Afgan mülteci sorununun çözümü adına, mültecilerin vatanlarına

³³³ CA.070002046-186

³³⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Kasım 1981, s.1.

³³⁵ **Aynı Tarihi**, 23 Kasım 1981, [<http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi2-detay.aspx?y=1982&a=8>], 18.09.2013

³³⁶ Aynı yer.

³³⁷ Suudi Arabistan Veliahdı Prens Fahd’ın, Ortadoğu barışının tesisi yönünde geliştirdiği sekiz maddelik bir plandır. Bu planda, İsrail’in 1967 savaşında işgal ettiği yerlerden çekilmesi, buna karşı İsrail Devletinin resmen tanınması, Kutsal yerlerde tüm dinlere ibadet özgürlüğü tanınması, başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması gibi konular ele alınmaktadır. [<http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8>, 20.01.2014]

³³⁸ CA.07002046-372

haysiyetli ve güvenli bir şekilde dönmesi için uluslararası çabaların desteklemesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.³³⁹

Pakistan gezisinin ikinci günü (24 Kasım 1981 Salı), Peşaver yakınlarında, çocuk ve kadınlardan oluşan 7 bin kişilik “Nasır Bagh” mülteci kampı ziyaret edilmiştir.³⁴⁰ Bu kamp, Afgan sınırı boyunca Belucistan ve Kuzeybatı sınır eyaletindeki, her biri 5-6 bin mültecinin barındığı 300 kamptan sadece biridir.³⁴¹ Afganlı mültecilere hitaben bir konuşma yapan Orgeneral Evren şunları söylemiştir; *“BM'nin yardımının fazlalaşmasını arzu ediyorum. Türkiye olarak Kızılay vasıtasıyla mümkün olan yardımı yapmaya gayret ettik. Bu yardım devam edecektir.”*³⁴² Kampta, sembolik bir yardım olarak 3,5 ton battaniye ve sağlık malzemeleri Kızılay eliyle mültecilere dağıtılmıştır. Ardından tarihi öneme sahip Hayber Geçidi ve Afganistan sınırında askeri bir birlik ziyaret edilmiştir. Bu ziyaret sırasında, Devlet Başkanı Orgeneral Evren, Pakistan Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların gerçek mermilerle yaptığı tatbikatı izlemiş; ardından kendisine, tatbikatın sembolü olan “Gümüş Panter” amblemi ile Pakistan Kara Kuvvetleri'nin şilti armağan edilmiştir.³⁴³ Program çerçevesinde ayrıca çevredeki Pathan (Peştun olarak da ifade edilir) kabile reisleri ile de görüşmeler yapılmıştır.³⁴⁴ Evren'in bu sınır ziyareti Afganistan işgaline karşı bir mesaj niteliğini taşımaktadır. Sovyetlerin işgalini her vesile ile kınayan Türkiye, bu tutumunu Evren'in bu ziyareti ile değişik bir çerçeveden tekrar duyurmuştur.³⁴⁵

³³⁹ CA.07002046

³⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, 24 Kasım 1981, s.9.

³⁴¹ Aynı yer

³⁴² **Ayın Tarihi**, 24 Kasım 1981

³⁴³ Aynı yer.

³⁴⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Kasım 1981, s.9.

³⁴⁵ Aynı yer.

3.3.2 2641 Sayılı “Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskâna Dair Kanun”

Türk mevzuatı, 2510 sayılı iskan yasasında, zaman içinde yapılan değişikliklerden dolayı -serbest göçmene müsaade etmesine rağmen- iskânlı toplu göçe müsaade etmemekteydi. Diplomatik hassasiyeti de olan bu konuda, siyasi ve insani mülhazalarla Pakistan’dan getirilmesi planlanan mültecilerin iskanlı olarak getirilebilmesi için 2641 sayılı yasa çıkarılmıştır.³⁴⁶

Sınırlı sayıda Türk asıllı mülteciyi ilgilendiren ve bir kereye mahsus çıkarılan 2641 sayılı yasa, işin gerçeğinde Pakistan’a yardım amacıyla çıkarılmış bir yasadır. Zira sözü edilen yasayla getirilen mülteciler hem sayıca çok azdır, hem de devam eden ve yaşanan mağduriyetler karşısında tekrarı olmayan bir uygulamadır. Dolayısıyla tezin araştırma evresinde çıkan sonuçlardan da anlaşılacağı gibi bu uygulama, Afganlı mültecilerin sorununa kalıcı çözüm getirmekten ziyade; o günkü siyasi konjonktürde, Pakistan’a sembolik olarak “*sizin yanınızdayız..!*” şeklinde verilen bir mesajdır. Danışma Meclisi tutanaklarından, Afganistan Hükümeti ile herhangi bir görüşme yapılmadığı; bunun yerine, Pakistan ile yapılan görüşmeler sonucunda Afganlı mültecilerin kabulünün kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁷

Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren’in 22-27 Kasım 1981 tarihleri arasında Pakistan’a yaptığı ziyarette, Türk kökenli ailelerin Türkiye’ye kabulüne ilişkin belgeyi imzalaması ile Türk soylu Afgan mültecilerinin Türkiye’ye kabulü süreci başlamıştır.³⁴⁸

Yasa ile ilgili çalışmalar, mültecilerin getirilmesi yanında, mültecilerin iskân edilmesini, üretici hale getirilmesini, eğitimlerini ve Türk vatandaşlığına alınmalarını da kapsamalıydı. İlk olarak Genelkurmay Başkanlığı’nda ve Başbakanlıkta başlatılan çalışmalar, 12 Bakanlık ve Kızılay Temsilcileri ile Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nden iki Öğretim Görevlisi katılımıyla “Üst Komisyon”, iskan yapılması

³⁴⁶ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 10 Mart 1982, 65. Birleşim.

³⁴⁷ Aynı yer.

³⁴⁸ [http://t24.com.tr/haber/afgan-turklerinin-turkiyeye-gocu-ankara-aa/162444, 13.09.2013]

düşünülen illerde de “Alt Komisyonlar” kurulmuştur.³⁴⁹ Merkezde hukuki düzenlemeler devam ederken, ayrıntılı bir planlamanın yapılabilmesi için İçişleri, Dışişleri, Tarım ve Orman, Sağlık ve Sosyal Yardım, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları ve Kızılay Temsilcileri ile Ziraat Fakültesi öğretim görevlilerinden oluşan “Ön Heyet” 1982 yılının Mart ayında Pakistan’da ön araştırma yapmıştır.³⁵⁰

Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu kararı ile meclise sevk edilen “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun Tasarısı*”, oluşturulan Geçici Komisyonun raporu ile beraber Danışma Meclisi’nde 10 Mart 1982 tarihli 65 nci Birleşiminde görüşülmüş; yapılan bazı değişikliklerden sonra işaret oyu ile söz konusu tasarı kabul edilmiştir. Bir sonraki aşamada, Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonunda incelenen taslak, bir raporla beraber 17 Mart 1982 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi gündemine getirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi gündeminin 99 ncu birleşiminde, 2641 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu kanun, 19 Mart 1982 yılında 17638 sayılı Resmi gazetede yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.³⁵¹ İçeriği ve kapsamı itibariyle “*nev-i şahsına münhasır*” bu kanun, uygulamada devamlılığı olmayan ve bir defaya mahsus olarak çıkarılmış bir kanundur.³⁵²

3.3.2.1 Amacı, Gerekçesi ve Kapsamı

10 Mart 1982 tarihli 65 nci Birleşiminde görüşülerek işaret oyu ile kabul edilen ve 17 Mart 1982 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi gündemine getirilen “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun Tasarısı*”nın gerekçesi şöyle dile getirilmektedir:

³⁴⁹ CA, İçişleri Bakanlığı “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye’ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*” adlı Kitapçık, s.2.

³⁵⁰ Aynı Belge.

³⁵¹ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, 10 Mart 1982, 65. Birleşim.

³⁵² 2641 sayılı kanun, 25 yıl sonra, 2007 yılında kabul edilen 5637 sayılı “*Uygulama İmkani Kalmamış Bazı Kanunların Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun*” ile yürürlükten kaldırılmıştır. **Resmi Gazete**, 02.05.2007 – 26510.

“1979 yılı Aralık ayında Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sonucunda, Afganistan’ı terk edip Pakistan’a sığınan resmi rakamlara göre iki milyona ulaşmıştı. Pakistan’a sığınan mülteciler arasında Afganistan’ın Kuzey Bölgesinden gelmiş Türk soylular da bulunmaktadır. Pakistan’daki kamplarda zor şartlar altında yaşayan Türk soylu mültecilerin Türkiye’ye getirilmeleri, yurt dışındaki Türkler üzerindeki moral etkisi ve Türkiye’nin uluslararası itibarı ve tanıtılması yönünden, büyük faydaları bulunmaktadır.

Bu göçü gerçekleştirmek için yürürlükteki mevzuat yetersizdir.

Getirilecek mültecilere taşınmaz mal verilmek suretiyle iskanlı olarak yerleşmelerinin sağlanması en kısa zamanda üretici duruma getirilmelerini temin edecek koordinasyon imkanı verilmesi, mali kaynak yaratılması, göçün bir defaya mahsus olarak yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yasal bir düzenlemenin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.”³⁵³

Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu, söz konusu Kanun gerekçesinde, daha önce Türkiye’ye sığınmış Türk soylu Afgan aileleri ile Türkiye’de öğrenim gören Türk soylu öğrencilerin kanun kapsamına alınmasına ilişkin teklifleri amacın dışında mütalaa etmiştir. Kanun kapsamına, sadece 1979 yılında Afganistan’daki olaylar nedeniyle Pakistan’a sığınan ve halen Pakistan’da bulunan ve ön heyete Türkiye’ye yerleşmek istediklerini bildiren ve heyet tarafından tespiti yapılan Türk soylu (Kırgız, Kazak, Türkmen ve Uygurlar) mülteciler girmektedir. 1 nci maddeye göre, gelecekte benzer uygulamalara zemin hazırlayıp, kazanılmış hak sorunu oluşturmaması için göçmenlerin kabulünü “*bir defaya mahsus*” olarak sınırlandırılmıştır. Getirilecek mülteci sayısı için 4500 rakamı tavan olarak belirlenmiştir.³⁵⁴ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 14 Haziran 1983 tarihli bir müracaatı değerlendiren yazısında, “*üst komisyon çalışmalarında; Afganistan’dan Pakistan’a sığınan ve yurdumuzda ana, baba, karı-koca ve çocukları gibi yakınları bulunan mültecilerden 31/12/1982 tarihine kadar İslamabad Büyükelçiliği’ne ve yetkili mercilere başvuranların*” ancak kabul ve iskanlarının kararlaştırıldığını belirtmiştir.³⁵⁵ Buradan da, yeni hak sahiplerinin oluşmaması

³⁵³ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 17 Mart 1982, 99. Birleşim.

³⁵⁴ CA.07006947-352, 22 Aralık 1982 tarihli Dışişleri Bakanlığı Görüşü

³⁵⁵ CA.07006947-325

için 1982 yılının son günü üst sınır olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra yapılan toplu iltica taleplerine olumlu cevap verilmemiştir. Mesela 1983 yılının Mayıs ayında Fazıl Kampı Türkmen mültecilerinin Hürriyet Gazetesi yazarı Engin Bilginer aracılığı ile yaptıkları 7 bin kişiyi kapsayan iltica talebi “*ön heyete (Geçici Komisyon) müracaatları, zamanında olmadıkları*” için, kanun kapsamına girmedikleri gerekçesiyle Türkiye’ye kabul ve iskanları mümkün görülmemiştir.³⁵⁶ Ayrıca ön heyet raporunda, kendi istekleri üzerine beyannameye tabi tutulan 212 kişilik 49 Uygur ailesinden 189 kişilik 45 ailenin, 10 ile 30 yıldan beri Pakistan vatandaşı olarak Pakistan’da buldukları, geri kalan 23 kişilik 4 ailenin Çin’den yeni geldikleri ve “*2641 sayılı yasanın 1 nci maddesinde belirtilen nitelikleri taşımadıkları*” gerekçesiyle kabul ve iskanları reddedilmiştir.³⁵⁷

Yasanın çıkmasından önce Türkiye’ye göç edip gelmiş olan Afganlı göçmenler de bu yasadan faydalanamamıştır. 1979 yılı olaylarından sonra ilk önce Pakistan’a, ardından Türkiye’ye göç eden Türk asıllı Afgan göçmeni A. Nazar Güneş, kanun kapsamında getirilecek mültecilere tanınan haklardan faydalanmak ve iskanlı göçmen sayılmak için müracaatta bulunmuş, ancak olumsuz cevap almıştır.³⁵⁸ Kendisine, “*1979’dan önce veya doğrudan doğruya Afganistan’dan gelerek halen Türkiye’de olan veya başka ülkelerde bulunan Türk soylu Afgan mültecilerinin bu kanun kapsamına alınmasının ülkemiz için büyük sorunlar yaratabileceği*” mülahazasıyla verilen cevabi yazıda; “*yasanın amacından sapmasını ve sonucunda büyük sorunlar yaratmasını önlemek amacıyla halen Pakistan’da bulunan Türk asıllı Afgan Mültecileri için bir defaya mahsus uygulaması ve uygulama alanının genişletilmemesi Sayın devlet Başkanımız tarafından uygun görülmüştür.*” şeklinde izahatta bulunulduğu görülmektedir.³⁵⁹ Bir defaya mahsus olarak sınırlandırılan söz konusu kanun kapsamında, gelecekte aynı hakların doğmaması için tarih tahdidine önem verilmiştir. Mesela kanun kapsamında getirilen ve Gaziantep Sümerbank konutlarına iskanı sağlanan Özbek asıllı Abdulkhakim Dinçer, halen Pakistan’da

³⁵⁶ CA.07006947-322

³⁵⁷ CA, İçişleri Bakanlığı “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye’ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*” adlı Kitapçık, s.3.

³⁵⁸ CA.07006947-369

³⁵⁹ CA.07006947-351

bulunan kardeşi Abdunazar ile kendi ailesine mensup 28 ailenin Türkiye'ye getirilmesini istemiştir.³⁶⁰ Ancak bu istek, sözü edilen 28 ailenin, ön heyetçe tespit edilen listede olmadığı gerekçesiyle kanun kapsamının dışında mütalaa edilmiş ve dilekçeleri reddedilmiştir.³⁶¹

Ancak bununla birlikte, yukarıda belirtilenlerin dışında kalan, Afganistan'dan Pakistan'a, Türkiye'ye ve diğer ülkelere sığınmış Türk soylu Afgan ailelerinin 2510 Sayılı İskan Kanununa göre serbest göçmen olarak kabulleri ve 403 Sayılı Vatandaşlık Kanunu hükümlerine göre Türk Vatandaşlığına alınmalarının yolu açık tutulmuştur.³⁶²

2641 sayılı yasa 9 maddeden oluşmaktadır:

Madde 1:

“Afganistan'daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye'ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskânları, bu Kanun ile 2510 sayılı «İskân Kanunu» ve 1306 sayılı «2510 sayılı İskân Kanununa Ek Kanun» hükümlerine göre yapılır.

Gayrimenkul verilerek yapılacak iskânda vali veya kaymakamlar temlike yetkilidir. Temlik cetvelinde ailenin bütün fertleri eşit hisselerle belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.”

Bu maddeye göre; Türkiye'ye getirilecek mülteci ailelerden mali durumu zayıf olanlarının, taşınmaz mal verilmek sureti ile iskânlı göçmen olarak kabulüne imkân sağlanıyor; mali durumu iyi olanlar ise serbest göçmen olarak kabul ediliyor. Buna göre göçmenlerin kabul ve iskânı, 2510 sayılı kanun ve 1306 sayılı ek kanun hükümlerine göre uygulanacağı belirtiliyor. Ayrıca daha önceki uygulamalardan farklı olarak taşınmazlar aile reisine değil, gelecek ailelerin “her ferdine eşit hisselerle” vali ve kaymakamların yetkisinde temlik edileceği beyan ediliyor.

³⁶⁰ CA.07006947-382

³⁶¹ CA.07006947-379

³⁶² Aynı Belge.

Madde 2:

“3ncü maddede belirtilen görevleri yapmak üzere; İçişleri Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, İmar ve İskân, Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı yetkililerinden oluşan bir Üst Komisyon kurulur.

Üst Komisyona bağlı olarak, İçişleri Bakanlığınca belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o ildeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur.”

Madde 3:

“Üst Komisyonun görevleri şunlardır:

- a) Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Türk Soylu Afganlıların kabul şartlarını, sayılarını, geçici ve katî iskân yerlerini belirlemek,*
- b) Yerleştirme ve iskân programlarını hazırlamak,*
- c) Göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirleri almak,*
- d) Ön heyetin Pakistan'da yapacağı her türlü giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin ilgili bakanlıklar ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığına aktarılacak miktarını belirlemek,*
- e) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak.”*

Madde 4:

“İllerdeki alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.”

Göçmenlerin “kalıcı” iskânlarından önce “geçici” iskânlarına da ihtiyaç duyulacağından bu görev üst komisyon görevleri arasına alınmıştır.

Mevcut 2510 sayılı iskân kanununa göre, göçmenlerin nakil masrafları “sınırdan iskân bölgelerine kadar” olan kısmı kapsamaktadır. Ancak söz konusu yeni yasada “buldukları yerlerden” ibaresi özellikle dikkat çekmektedir.

Uygulamaya baktığımızda, göçmenlerin taşınması için Pakistan'a askeri ve sivil uçakların gönderildiğini görmekteyiz.³⁶³

Madde 5:

“Üst Komisyonun aldığı kararlar İçişleri Bakanının onayı ile kesinleşir. Üst ve alt komisyonların çalışma şekil ve şartları ile bu kanunun uygulanmasına ilişkin konular ikinci maddede yer alan Genelkurmay Başkanlığı, bakanlıklar ve kuruluşların görüşleri alınarak, İçişleri Bakanlığınca çıkartılacak bir yönetmelikle düzenlenir.”

Üst komisyonun değişik bakanlıklardan oluşması ve 1 milyar 45 milyon lira³⁶⁴ gibi büyük bir ödeneğin tevzi ve kullanıma ayrılmasından ötürü Üst Komisyonun aldığı kararların onay yetkisi ilk planda Başbakana verilmek istenmiş, ancak görev verilen bakanlık ve kuruluşların kendilerine düşen görevleri yerine getirmeleri tabii görüldüğünden yetki daha sonra İçişleri Bakanlığı onayında bırakılmıştır.³⁶⁵

Madde 6:

“Bu göçmenlerin Türkiye'ye getirecekleri kendilerine ait zatî ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu, Üst Komisyonca belirlenecek şekilde belgelenen, her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada getirilmek koşuluyla gümrük vergi ve resimlerinden (damga vergisi dahil) muaftır.

Yukarıda sözü edilen hükmün uygulanmasında, kambiyo ve Dış Ticaret Rejimi tahdit ve takyitleri aranmaz.”

Madde 7:

“Bu göçmenlerin nakil ve iskân masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için; ilgili bakanlık ve kuruluş bütçeleri içinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma veya Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemler yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

³⁶³ **Tercüman Gazetesi**, 4 Ağustos 1982; **Hürriyet Gazetesi**,4 Ağustos 1982

³⁶⁴ Meclis tutanaklarında 1 milyar 45 milyon lira olarak geçen bu rakam; günün gazetelerinde 6 milyar 500 milyon, üst komisyon raporlarında ise 3.5 milyar olarak geçmektedir.

³⁶⁵ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, 10 Mart 1982, 65. Birleşim.

Madde 8:

“Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.”

Madde 9:

“Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”

2510 sayılı İskân Kanununun 15 nci maddesi iskânlı göçü, yani, taşınır mal getirmek suretiyle mülteci kabulünü, düzenlemekteydi. Ancak İskân yasasının bu maddesi 29.06.1970 tarihli 1306 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştı. Ayrıca 31 nci maddeye göre göçmenlerin beraberinde getirecekleri eşyalardan ancak belirli bir kısmının gümrük vergisinden muaf tutulması söz konusuydu. Yürürlükteki mevzuatın iskânlı göçe imkân vermemesi ve getirilecek göçmenlerin mali olarak güçsüzlükleri; bir an önce üretici konuma gelmelerini sağlamak gibi sebeplerle bunların iskânlı olarak kabulü amaçlanmıştır. Pakistan’dan gelecek göçmenlerin *“ekonomik durumlarının bir an önce düzeltilmesi amacıyla”* Üst Komisyonun gidip yerinde tespit ettiği tüm eşyaların gümrük vergisinden muaf tutulması, kabul edilen söz konusu yasanın 6 ncı maddesine dayanılarak aşılmaya çalışılmıştır. Özellikle Türkmenlere ait ve astragan kürk yapımında kullanılan *“Karakul Koyunları”* nın getirilmesine önem verilmiştir. Hatta özellikleri ve hassasiyeti göz önünde bulundurularak deniz yolu sıcaklığına dayanamazlar düşüncesi ile iki uçak ile tahmini 1200 civarında koyun bir seferde taşınmıştır.³⁶⁶

3.3.2.2 Oluşturulan Komisyonlar

Pakistan’daki mülteci kamplarından Türkiye’ye getirilmesi planlanan mültecilerin tespiti ve Türkiye’ye getirilmesi için ilk aşamada *“Geçici Komisyon”* kurulmuştur. Bu komisyon; Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskân, Turizm ve Tanıtma, Mali İşler, Adalet, Tarım ve Orman, Köy İşleri ve Kooperatifler Komisyonlarından ikişer üye, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Komisyonundan üç üye alınmak sureti ile oluşturulmuştur.³⁶⁷

³⁶⁶ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 17 Mart 1982, 99. Birleşim, s.438.

³⁶⁷ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 10 Mart 1982, 65. Birleşim.

İlerleyen aşamada, mültecilerin kabulü, nakli, iskânı, eğitimi, sağlık sorunları, çevreye intibakı gibi meseleler; Bakanlıklar ve kamu kuruluşları arasında koordinasyonu gerektirdiğinden, bunu sağlamak “*Türk Soylu Afganlıların kabul şartlarını, sayılarını, geçici ve katî iskân yerlerini belirlemek, Yerleştirme ve iskân programlarını hazırlamak; göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirleri almak, ön heyetin Pakistan’da yapacağı her türlü giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin ilgili bakanlıklar ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığına aktarılacak miktarını belirlemek, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak*” için İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde “*Üst Komisyon*” kurulmuştur.³⁶⁸ Üst Komisyonunda, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, İmar ve İskan, Köy İşleri ve kooperatifler Bakanlıkları, DPT Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı ve Kızılay temsilcileri yer almıştır. Üst komisyonun altında ise ilgili illerde çalışmayı yürütmek ve “*üst komisyonun vereceği görevleri yapmak*” için “*Alt Komisyonlar*” oluşturulmuştur. Bu komisyonlar, illerdeki vali başkanlığında, bakanlıkların ve kuruluşların illerdeki şube ve kurum başkanları katılımı ile oluşmuştur. Söz konusu yasanın 3 ve 4 ncü maddeleri üst ve alt komisyonların görevlerini içermektedir.

3.3.3 Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin Getirilmesi

Afganistan’daki olaylar sonucu Pakistan’a sığınan Türk asıllı Afgan mültecilerin Türkiye’ye kabul ve iskânları 2510 ve eki 1306 ile yeni çıkarılan 2641 sayılı yasalar kapsamında gerçekleştirilmiştir.³⁶⁹ 2641 sayılı yasanın öngörmesi üzerine, İçişleri Bakanlığı koordinatörlüğündeki Üst Komisyon’un aldığı kararlar ile iskan ve istihdam çalışmaları yapılmıştır.

³⁶⁸ CA.07006947-207

³⁶⁹ CA.07006947

Üst Komisyon, getirilecek mültecileri tespit etmek amacıyla 10 Mart 1982 tarihinde Pakistan'a gitmiştir.³⁷⁰ Yaptığı çalışmalarda, bu zamana kadar Türkiye'ye iltica talebinde bulunan ve gelmek isteyen 1090 aileden oluşan 4 bin 342 kişiyi tespit etmiştir.³⁷¹ 2510 sayılı İskân yasası Türk soyundan olmayanların mülteci statüsüne alınmasına izin vermediğinden, tespit edilen Afganlı mülteciler sadece Türk soyundan olan Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmen gruplarından oluşmuştur. Tespit çalışmaları sırasında 2641 sayılı yasaya göre, mültecilerin beraberinde getirecekleri taşınabilir eşya ve mülkleri de tutanaklarla kayıt altına alınmıştır.

Üst komisyonun 10.9.1982 tarih ve 65 sayılı kararıyla ön heyet tarafından tespiti yapılan ve 2641 sayılı kanuna göre Türkiye'ye kabul ve iskânı kararlaştırılan mültecilerden nakil sırasında gelemeyenlerin, 31.12.1982 tarihine kadar müracaat etmeleri istenmiştir. Daha sonra Üst komisyonun 11.11.1982 tarih ve 79 sayılı kararıyla Türkiye'ye getirilen mültecilerin ana, baba, kardeş, karı-koca ve çocuklarından ön heyetçe tespiti yapılamayan ancak sonradan gelmek isteyenler için belirlenen son üst tarih 31.12.1982 olarak tespit edilmiştir. Artık bu tarihten sonra müracaat edenlerin istekleri kabul edilmemiştir.³⁷²

Mültecilerin Türkiye'de yasal işlemlerinin yapılabilmesi ve karışıklıklara sebep olmaması için, iskan yapılacak illerin valilikleri kontrolünde Eşya Beyannamesi, Gümrük Muafiyet Belgesi, Uyrukluk ve Aile Kütüğüne Kayıt Bildirgesi, Muhacir Kâğıdı, Sayım Cetveli ve Esas Defteri düzenlenmiştir.³⁷³

Üst komisyonun tespitine göre Türkiye'ye iskân ettirilecek olan mültecilerin aile reisleri arasında 538 çiftçi, 289 çoban, 65 tüccar, 49 halıcı, 27 terzi, 21 din adamı, 17 küçük el sanatkarı, 13 şoför, 17 memur, 2 mühendis, 1 doktor, 3 işçi ve 47 mesleksiz kişi olduğu belirtilmiştir.³⁷⁴

³⁷⁰ CA.07002910-9

³⁷¹ **Hürriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982, O günün basınında bu rakamlar üst kurulun yaptığı ön tespit rakamları olsa gerek. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan adı geçen kitapçıkta, ön heyet tarafından 1097 ailede 4415 kişi için 970 beyanname doldurulduğu, bunlardan 64 kişilik 7 ailenin serbest göçmen, geri kalan 4351 kişilik 1090 ailenin iskanlı göçmen olarak müracaatta bulunduğu belirtilmiştir. Ancak getirilmesi gerçekleşen mülteci sayısı 1006 aile ve 4163 kişidir.

³⁷² CA.07006947-378

³⁷³ CA.07006947-1

³⁷⁴ **Tercüman Gazetesi**, 2 Ağustos 1982, s.7

3.3.3.1 Ulaşım Planlaması

Mültecilerin tamamının nakilleri, Türkiye ve Pakistan'a ait askeri ve sivil uçaklarla yapılmıştır. Karaçi ve İslamabad Havaalanları ile Adana Havaalanı arasında nakiller için yol güzergahı ve ulaşım planlaması yapılmıştır (Ek 14). Bu planlama; THY'nin uçuş programı, mültecilerin Pakistan'daki buldukları yerler, havaalanları ve toplanma yerleri dikkate alınarak mültecilerden hangi ailelerin ne zaman buldukları kamplardan toplanma yerlerine getirileceği, hangi uçağa bindirileceği hususlarını kapsamıştır. THY uçaklarının inişlerinin mümkün olmadığı Quetta Havaalanından 1720 kişinin Pakistan Hava Yolları tarafından Karaçi Havaalanına ve Türkiye'ye taşındığı belirtilmiştir.³⁷⁵ Mültecilerin Türkiye'ye getirilme işlemlerinde 6'sı Türk Hava Yolları'na, 7'si Pakistan Hava Yolları'na ait olmak üzere 13 uçak görev yapmıştır.³⁷⁶

Mültecilerin, 1982 yılının Haziran'ında getirilmesi planlanmıştır. Ancak, *“orucumuzu tutup, dini görevimizi yerine getirdikten sonra gelelim”* dedikleri için nakilleri Ağustos ayında gerçekleşmiştir.³⁷⁷

Afganlı mülteciler, Türkiye'ye değişik zamanlarda üç grup halinde getirilmiştir: I. Grup, 3- 24 Ağustos 1982 tarihleri arasında 21 gün içinde 13 katile halinde gelmiştir; bunlar toplam 876 ailenin oluşturduğu 3803 kişiden ibarettir.³⁷⁸ II. Grubun gelişi, 17 Ağustos 1983 tarihinde 69 aile de 329 kişi (2 kişi ölmüş, 7 kişi yakınlarının yanına iskan edilmiştir) olarak gerçekleşmiştir. Bu kişiler, istekleri, meslekleri, akrabalık durumları göz önünde bulundurularak, I. Grupta getirilen yakınlarının iskân edildikleri yerlere yerleştirilmiştir. III. Grupta getirilen mültecilerin kesin rakamları verilmemekle birlikte, ilk iki grubu gösterir belgeler arasında yapılan analizin sonucu, son grupta, 51 nüfuslu 9 ailenin getirildiği anlaşılmaktadır (Ek 1, 2 ve 3). Bunlardan 2 aile Türkmen olup Tokat'a, 7 aile ise Özbek olup Urfa'da, akrabalarının yanına yerleştirilmiştir.

³⁷⁵ CA, İçişleri Bakanlığı *“Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar”* adlı Kitapçık, s.7.

³⁷⁶ **Tercüman Gazetesi**, 1 Ağustos 1982

³⁷⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1982

³⁷⁸ CA.07006947-3

366 kişilik ilk Afgan mülteci kafilesinin 3 Ağustos 1982 tarihinde Pakistan Revalpindi Havaalanından kalkan Türk Hava Yolları'na ait uçakla, saat 15.15 sularında Adana Havaalanına getirilmesi ile Afganlı mültecilerin Türkiye'ye nakilleri başlamıştır.³⁷⁹

Adana'da bir günlük istirahatten sonra mülteciler, soy ve akrabalık durumlarına göre farklı şehirlere taşınmışlardır. İlk kafilede gelen 161 kişilik Özbek grubu Gaziantep'e; aralarında Türkmen lider ve Afganistan milletvekili Abdulkerim Mahdum'un da bulunduğu 205 kişilik Türkmen grubu ise Tokat'a sevk edilmiştir.³⁸⁰ Adana'ya getirilen mülteci grupların iskan edildiği diğer geçici iskan bölgeleri ise şöyledir: Kırşehir-Çiçekdağ, Hatay-Serinyol köyü, Van, Malatya, Sivas-Ulaş Devlet Üretme Çiftliği, Kayseri, Diyarbakır, Urfa-Ceylanpınar ve Birecik ilçeleri.

Dönemin gazeteleri Afganlı mültecilerin Türkiye'ye getirilmesine ilişkin haberlere önem vermiş, bu çalışmaları ilk sayfadan haberleştirmişlerdir. Araştırma evreninde ele alınıp incelenen bazı gazetelerin konuyu, okurlarına günler öncesinden duyurmaya başladığı görülmektedir. Bazı gazetelerin konuyla ilgili manşetleri şöyledir:

“Afganlı göçmenlerden 103 ailenin geçici olarak Malatya'ya yerleştirilecekleri açıklandı”³⁸¹ “Afgan mülteciler ağustosta geliyor. 4.351 Türk soylu mülteci için yapılacak konutlar 20 yıl vadeli ve faizsiz (ilk yılı ödemesiz) dağıtılacak”³⁸² “Afganistan göçmenleri Salı günü geliyor”³⁸³ “Afganistan'dan Rus zulmünden kaçan soydaşlarımızın çilesi bitiyor. 366 kişilik ilk mülteci kafilesini yarın geliyor”³⁸⁴ “Afganlı soydaşlarımızın yuvası hazır”³⁸⁵

İlk günkü ve sonrası günlerin manşetleri ise şöyle devam etmektedir:

³⁷⁹ **Tercüman Gazetesi**, 4 Ağustos 1982

³⁸⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Ağustos 1982

³⁸¹ **Hürriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 1982

³⁸² **Hürriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 1982

³⁸³ **Tercüman Gazetesi**, 1 Ağustos 1982

³⁸⁴ **Tercüman Gazetesi**, 2 Ağustos 1982

³⁸⁵ **Hürriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982

*“Yeni vatanlarının toprağını öptüler. Hoş geldiniz Kardeşlerimiz...”³⁸⁶
“Afganlı mülteciler için 6 milyar lira harcanacak. 366 kişilik ilk kafile bugün Adana’da”³⁸⁷ “Anayurt toprağını günde 7 defa öpüyorlar”³⁸⁸ “Afganlı mültecilerin çoğu hasta çıktı”³⁸⁹, “Bu insanlar yıllardır doktor yüzü görmedi”³⁹⁰*

Cumhuriyet Gazetesi Afganlı mültecilerin getirilmesi haberini şöyle vermiştir:

“Türkiye’de iskan edilmeleri kararlaştırılan Afganlı mültecilerin ilk kafilesini, bugün Pakistan’dan uçak ile Adana’ya geliyor. Tokat ile Gaziantep’e geçici olarak iskan edilecek 366 kişilik ilk kafile İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner’in de katılacağı bir törenle karşılanacak. Afganlı göçmenlerin Adana’ya taşınma işlemi, 25 Ağustos gününe kadar sürecek. THY, her Afganlının Pakistan’dan Adana’ya taşınması için BM Muhaceret Teşkilatı’ndan 350 ABD doları ücret alacak. Afgan mültecileri Koordinasyon Kurulu Başkanı Merkez Valisi Kemal Yalçın, Türkmen, Özbek, Kazak ve Kırgız boylarına mensup 1090 ailenin, boy, aile ve akrabalık bütünlüklerinin bozulmaması, Afganistan’da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, bölgeye uyumları ve yararları dikkate alınarak kesin olarak iskan edilmelerinin planlandığını söyledi. İlgililer, Afgan mültecilerinin Türkiye’ye getirilmesinden üretici hale gelmelerine kadar yapılacak harcamalar toplamının 6 milyar 500 milyon lirayı bulacağını bildiriyorlar.”³⁹¹

Ayin Tarihi’nde ise olay şu şekilde verilmektedir:

“Türkiye’de iskan edilecek Türk asıllı Afganlı mültecilerin 366 kişiden oluşan ilk kafilesini, THY uçağı ile Adana Havaalanı’na geldi ve törenle karşılandı. Törende bir konuşma yapan içişleri Bakanı Selahattin Çetiner, «Afganlı mülteci kardeşlerimizin bundan sonra kendilerini öz vatanlarında hissedeceklerine ve milletimizin ayrılmaz bir parçası olacaklarına inanıyorum.» dedi.”³⁹²

³⁸⁶ Tercüman Gazetesi, 4 Ağustos 1982

³⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ağustos 1982

³⁸⁸ Tercüman Gazetesi, 17 Ağustos 1982

³⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ağustos 1982

³⁹⁰ Tercüman Gazetesi, 18 Ağustos 1982

³⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ağustos 1982

³⁹² Ayın Tarihi, 3 Ağustos 1982, [http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx, 18.09.2013]

Afgan mülteciler, 5 Ağustos günü ikinci kafilede 313 kişi olarak, Pakistan Hava Yolları'na ait bir uçakla Adana'ya getirilmiştir.³⁹³ Tespit edilen diğer kafilelerin getirilmesi işi 24 Ağustos'a kadar devam etmiştir. Mültecilerin Türkiye'ye taşınması 335 kişilik son kafilenin Adana'ya getirilmesi ile son bulmuştur.³⁹⁴

Adana'ya getirilen mülteciler ilk gün, dinlenmeleri ve ihtiyaçları için 24 saat transit toplanma yeri olarak planlanan İmam-Hatip Lisesi Yurdu, Teknik Talebe Yurdu ve Kız Talebe Yurdu'nda konaklatılmıştır. “*beraberinde yalnızca 50 kilo tutan kişisel eşyalarını getiren*” mülteciler, Kızılay'ın hazırladığı elbise, havlu, üç öğün yemek ve yol kumanyası ve diğer yardımları ile ihtiyaçlarını karşılamışlardır.³⁹⁵ Kızılay bu hizmetleri için 30 Kızılay görevlisi ile 30 gönüllüyü seferber etmiştir.³⁹⁶ Ayrıca her aileye birer radyo ve televizyon verildiği de günün basınında yazılmaktadır.³⁹⁷

Türkiye'de ilgi ve şefkatle karşılanan mülteciler insani olarak her türlü imkana kavuştuklarını belirtmişlerdir. Bu durum Cumhuriyet Gazetesine şöyle yansımıştır: “*Afganlı bir soydaşımız, Türkiye'de umduklarından da çok fazla bir ilgiyle karşılandıklarını anlatırken, Adana'da son iki yılın en rahat gecesini geçirdiklerini söylediler. Özbeklerden Abdülmecit Yıldırım Aktuna, iki yıldır ilk kez rahat bir uyku uyuduğunu ve temiz bir yemek yediğini belirtti.*”³⁹⁸ Söz konusu gazetenin haberine göre mültecilerin aile reislerine konaklama merkezlerinde, Milli Eğitim Müdürlüğü'nce konferans verilmiş; konferansta, Türkiye'nin idari, siyasi, ekonomik, ticari ve coğrafi durumu ile ilgili ve yerleştirilecekleri yörelerin gelenek ve görenekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Göçmenlerin hiçbir zorlukla karşılaşmaması için yurtlarda, ayrıca tercüman ve din adamı görevlendirildiği de ifade edilmektedir.³⁹⁹

³⁹³ **Aydın Tarihi**, 5 Ağustos 1982

³⁹⁴ **Aydın Tarihi**, 24 Ağustos 1982

³⁹⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1982

³⁹⁶ **Hürriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982

³⁹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1982

³⁹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Ağustos 1982

³⁹⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982

İçişleri Bakanlığının hazırladığı bir kitapçıkta, ulaşım planlaması kapsamında mültecilerin Pakistan'dan Türkiye'ye taşınması için 263.206.000 TL, yurt içi nakillerinde ise 4.146.190 TL, toplamda 267.352.190 TL masraf öngörüldüğü belirtilmektedir. Bu meblağın BM Muhaceret Teşkilatından sağlanması için Dışişleri Bakanlığı nezdinde çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ CA, İçişleri Bakanlığı “*Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*” adlı Kitapçık, s.7.

3.4 TÜRK ASILLI AFGANİSTAN MÜLTECİLERİNİN İSKÂNİ

Mültecilerin iskanı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı bünyesinde olan İskan Daire Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Söz konusu Bakanlığın raporlarına göre iskân masraflarının karşılanması için 1982 yılı programına “*Afganistan Göçmenlerinin İskanı*” adı altında ek bir bütçe tertibi ilave edildiği belirtilmektedir. Afganlı mültecilerin iskânı ve masrafları için 3,5 milyar lira tahsis edildiği, 900 milyonun, 1982 yılı bütçesine girdiği görülmüştür.⁴⁰¹ Ayrıca, dönemin basınında, mültecilerin üretici duruma gelene kadar yapılacak yardım ve yatırımlar için 6 milyar lira bütçe öngörüldüğü açıklanmıştır.⁴⁰²

2641 sayılı yasa ile getirilen Afganlı Türk mültecilere, iskanlı olarak kabul edildikleri için her türlü imkan ve yardım yapılmıştır. Söz konusu kişilerin kesin iskanları yürürlükte olan 2510 ve eki 1306 sayılı iskan yasalarına dayanılarak yapılmıştır. Ancak bu kapsam dışında olan ve iskansız gelen göçmenler de olmuştur. O günün basınına göre kendine güvenen 64 kişilik 7 “serbest göçmen” aile, kendi imkanları ile gelmiştir.⁴⁰³ Bunlardan 45 kişilik 6 aile, Özbek, 19 kişilik 1 aile ise Türkmen’dir.⁴⁰⁴ Serbest göçmen statüsünde gelen kişilere 2510 sayılı yasaya göre hükümetçe herhangi bir yardım yapılmamıştır.

3.4.1 Geçici İskân Bölgeleri

Türkiye’ye getirilen mülteciler Adana’da karşılandıktan ve bir günlük konaklamadan sonra “Geçici İskan” yerlerine nakilleri yapılmıştır. İçişleri Bakanlığının hazırladığı raporda, mültecilerin nakilleri, mefruşat ihtiyaçları, ısınmaları, iaşeleri ve iskan yerlerinin iskana açılması çalışmaları için Toprak-İskan

⁴⁰¹ CA.07006947-14

⁴⁰² **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982

⁴⁰³ **Hürriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 1982

⁴⁰⁴ CA, İçişleri Bakanlığı “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye’ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*” adlı Kitapçık, s.4.

Genel Müdürlüğü “*Özel Fon*”undan ilgili valiliklere 205.285 bin lira ödenek gönderildiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁵

Üst Komisyon toplantı raporlarında, mülteciler için Sivas, Tokat, Kırşehir, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Van, Malatya ve Kayseri’de geçici iskan bölgeleri oluşturulduğu belirtilmektedir. Geçici iskan yerleri olarak tespit edilen bu illerde, Toprak-İskan Genel Müdürlüğü gerekli etüt çalışmaları yapmış; tespit edilen eksiklikler, mahalli kuruluşlar tarafından tamamlamıştır.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi’ndeki belgelerde, Üst komisyonun 15 günde bir toplantı yapıp gelişmeleri Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine rapor ettiği görülmektedir. Söz konusu toplantılarda, mültecilerin yerleştirileceği geçici iskan yerlerinin alt yapı eksikliklerinin tamamlanması, iskana açılması, kalıcı iskan arazilerinin temini, göçmen konutlarının inşası ve mültecilere verilecek kurslar ele alınmıştır.⁴⁰⁶

Sözü edilen raporlarda geçici iskan yerlerinin hazırlığı ile ilgili aşağıdaki gelişmeler geçmektedir;

“Üst Komisyon’ca tespit edilen geçici iskan yerlerinden, alt yapı hizmetlerinin eksik olduğu yerlerin iskana açılabilmesi ve hazır hale getirilebilmesi ve gerekli alt yapı hizmetlerinin ikmali için;

- *MALATYA ilindeki Boztepe Afet konutlarının 5 km’lik yolunun açılması, 3 km’lik kısmının stabilize kaplanması, 2 km’lik kanal dolgusu, 4 km’lik asfalt altı malzeme çekimi, 4 adet çeşme ve 5000 lt’lik 2 adet su deposu yapımı ile 1360 dekar alanın düzeltilmesi,*

- *KAYSERİ ilinde tefrik edilen 71 konuttan 10 tanesinin her türlü tamirata, sıhhi tesisat eksikliklerinin giderilmesi, banyo termosifon ve sobalarının taktırılması, 61 konutun da su sorunu için 6 adet hidrofor takılması,*

- *HATAY ili Serinyol kasabasındaki 175 konutun tamirata, köy içi yollarının yapımı, içme suyu ve elektrik temini,*

⁴⁰⁵ CA.07006947-55

⁴⁰⁶ CA-07006947

- VAN ili Karagündüz köyünde tefrik edilen afet konutlarının tamiri, içme suyu ihtiyacının karşılanması için 10,5 km'lik mesafeden su getirilmesi ve 3 adet çeşme yapılması,

- TOKAT ili Artova MKEK Tesislerinde yapılan iskan için ana ve tali yolların yapımı, içme suyunun şehir şebekesine bağlanması, elektrik temini ve kanalizasyon inşası için YSE, TOPRAKSU ve Toprak-İskan Kuruluşlarınca sağlanmıştır.⁴⁰⁷

Yukarıda da görüldüğü üzere, mülteciler için tespiti yapılan konutlar, herhangi bir afet zamanı devreye sokulmak üzere hazırda tutulan afet konutları ve kuruluş tesislerinden oluşmaktadır. Ancak uzun süredir kullanılmayan veya yapıldığından beri kullanılma ihtiyacı görülmeyen bu mekanların eksikleri vardır ve bunların giderilmesi gerekmektedir. Nitekim yolların açılması, sıhhi tesisat ve kanalizasyon yapımı, elektrik temini gibi eksikliklerin giderilmesi, Üst Komisyonun koordinatörlüğünde YSE, TOPRAKSU, TEK ve Toprak-İskan kuruluşlarınca sağlanmıştır.

Neticede, mülteciler, eksikleri tespit edilen ve mahalli idarelerce yerleşime hazır hale getirilen Sivas, Tokat, Kırşehir, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Van, Malatya ve Kayseri illerindeki geçici iskan konutlarına, gruplar halinde peyderpey taşınmışlardır (Tablo 1).

Tablo 1- Türk Asıllı Afgan Mültecilerin Yerleştirildikleri Geçici İskan Bölgeleri

GRUP	GEÇİCİ İSKAN YERİ	I. GRUPTA GELEN		II. GRUPTA GELEN		III. GRUPTA GELEN	
		AİLE	NÜFUS	AİLE	NÜFUS	AİLE	NÜFUS
TÜRKMEN	SİVAS	30	151	2	5		
TÜRKMEN	TOKAT	93	452	9	39	2	25
TÜRKMEN	KİRŞEHİR	44	194	4	21		
ÖZBEK	GAZİANTEP	40	225	35	176		
ÖZBEK	HATAY	145	582	11	43		
ÖZBEK	URFA	66	318	4	19	7	26
ÖZBEK	DİYARBAKIR	119	482				
KIRGIZ	VAN	198	776				
KIRGIZ	MALATYA	89	353				
KAZAK	KAYSERİ	66	275	4	17		
TOPLAM		890	3808	69	320	9	51

Kaynak: CA-07006947-270

⁴⁰⁷ CA-07006947-24

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi geçici iskan bölgelerine yerleştirilen mülteciler üç ayrı zaman diliminde (3 grup halinde) getirilmişlerdir: İlk grupta, 890 aile ve bunların oluşturduğu 3808 kişi vardır. Türkmen, Özbek, Kırgız ve Kazaklardan oluşan bu grup 3 Ağustos- 24 Ağustos 1982 tarihleri arasında getirilmiştir.⁴⁰⁸

Söz konusu mülteciler, geçici kalacakları bölgelere boy-soy, akrabalık farkı gözetilerek yerleştirilmişlerdir. Bunlar;

Türkmenler, 167 aile ve bunların oluşturduğu 797 kişiden ibarettir; geçici iskan yerleri olarak Sivas, Tokat ve Kırşehir illerinde belirlenen konutlara yerleştirilmişlerdir. Akrabalık bağlarına göre 30 aile Sivas Ulaş Devlet Üretim Çiftliğine, 93 aile Tokat Artova MKEK tesislerine ve 44 aile de Kırşehir Çiçekdağı Devlet Üretim Çiftliğine iskan ettirilmişlerdir.

Özbekler en kalabalık grubu oluşturmaktadır. 370 haneden oluşan 1607 kişilik bu grup için Gaziantep, Hatay, Urfa ve Diyarbakır illeri belirlenmiştir. Gaziantep'te Sümerbank SİT konutlarına 40 aile, Hatay Serinyol Kasabası'ndaki İmar ve İskan Bakanlığı'na ait afet konutlarına 145 aile, Diyarbakır'da sosyal konutlara 119 aile ve Urfa Ceylanpınar'da DÜÇ'e ve Birecik Bölge Yatılı okuluna muvakkaten 66 Özbek aile yerleştirilmiştir.

Gelen Kırgız aileler ise iki ayrı şehirde geçici olarak ikamete alınmışlardır. Bunlardan 353 kişiden oluşan 89 aile, Malatya Boztepe Afet Evlerine, 776 kişilik 198 aile Van merkeze bağlı Karagündüz köyündeki Afet Evlerine yerleştirilmişlerdir.

Kazak mülteciler en az grubu oluşturmaktadırlar; bu grup, 275 kişiden oluşan 66 ailedir. Kazakların geçici ikamet adresi -daha sonra burada kalıcı iskana tabi tutulmuşlardır- Kayseri'dir. 14 Ağustos'ta Kayseri'ye getirilen Kazak mülteciler, İmar ve İskan Bakanlığı'nın Beşparmak Mahallesi'ndeki binalarına yerleştirilmişlerdir.⁴⁰⁹

I. Grupta hastalık, zamanında tespit edilememesi gibi sebeplerden dolayı gelemeyen mülteciler; 1983 yılının Ağustos ayında II. Grupta getirilmiştir. Bu grupta 320 kişiden oluşan 69 Türkmen, Kazak ve Özbek mülteci ailesi vardır.

⁴⁰⁸ CA.07006947-3

⁴⁰⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1982

Bunlardan 15 Türkmen ailesi, Sivas'ın Ulaş kasabasına, Tokat ve Kırşehir illerinde akraba yanlarına; 50 Özbek ailesi Gaziantep, Hatay Kömürçukur köyüne⁴¹⁰ ve Urfa Ceylanpınar'ına; 17 kişilik 4 Kazak ailesi ise Kayseri'de akraba yanlarında geçici iskana alınmıştır.⁴¹¹

Mültecilere, Kızılay tarafından eşya ve iaşe yardımı yapılmıştır; bunun dışında “*gerekli eşyanın da satın alınması ve su, elektrik, kuzine, kömür, odun, gaz ihtiyaçlarının karşılanması için 149.285.000 TL; Kızılay tarafından sağlanan iaşenin kesilmesinden sonra beslenmelerini temin amacıyla 5 aylık iaşe karşılığı 60.190.000 TL*” tahsis edilmiştir.⁴¹² Ayrıca Adana ilinden geçici iskan yerlerine nakilleri ve masrafları için yukarıda belirtildiği gibi, Toprak İskan Genel Müdürlüğü Özel İskan Fonu'ndan 205.285 bin lira bütçe ilgili valiliklere gönderilmiştir.⁴¹³ Geçici iskan için kullanılan bu bütçenin, 52 bini mefruşat, 97 bini ısınma, 51 bini iaşe, 5 bini nakil ve yol masrafına aittir.

Raporlarda, göçmenlerin üretici hale getirilmesi için 2641 sayılı yasaya göre, bir komisyonun kurulduğu ve bu komisyon tarafından bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir. Komisyon, aldığı tedbirler çerçevesinde; “*Halı dokuyucularına tezgah ve iplik temin edilmesi, el sanatları ve çeşitli eğitim kurslarının açılması, meslek gruplarına bakılmaksızın her aileden en az bir kişinin Kamu sektöründe ve özel sektörde istihdam edilmesinin sağlanması*” çalışmaları yapmıştır.⁴¹⁴

Geçici iskanlarında mültecilere, kredi ihtiyaçlarının karşılanması için belli kolaylıklar sağlandığı da görülmektedir. Buna göre; “*zirai iskana tabi tutulacak mültecilerin ayrıca, tarım arazisi, ev aletleri, makineleri, hayvan, tohum gibi ihtiyaçları temin edilecek. Şehirlerde iskan edileceklerine ise kendi işyerlerini*

⁴¹⁰ Kömürçukur köyü afet evleri, 271 konut olarak 1969 yılında yapımı başlanıp 1980 yılında afetzede köylülere verilmiştir. Ancak bu kişiler yayla hayatına alışık oldukları için bir çok afet konutu boş kalmıştır. Boş kalan evlere 1982 yılında getirilen Özbek mülteciler yerleştirilmiştir. Bkz. Ensar Göçmez, **Afganistan'dan Gelen Göçmen Özbeklerin Sosyo-Kültürel ve Dini Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Hatay İli Ovakent Beldesi Örneği)**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Konya, 2008, s.33.

⁴¹¹ CA-07006947-270

⁴¹² CA-07006947-1

⁴¹³ CA.07006947-55

⁴¹⁴ CA.07006947-6

*açabilmeleri için küçük işletme kredileri” sağlanmıştır.*⁴¹⁵ Mültecilerin, illerdeki Esnaf ve Sanatkarlar Kooperatiflerine üye olması ve kredi şartlarına havi dokümanların hazırlanması için Halk Bankası Genel Müdürlüğü tarafından da destek verilmiştir.⁴¹⁶

3.4.2 Kesin İskân Bölgeleri ve Mültecilerin Nüfus Bilgileri

Kesin iskan yerlerinin tespitinde; Afganistan’da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, iş imkanları, bölgeye uyumları ve iktisadi yararları dikkate alınmıştır. Hazine arazilerinin tespitinde, yasal veya yasal olmayan yollardan vatandaşların kullanımında olup olmadığı da dikkate alınmış olmalı. Bu hususta en az anlaşmazlığa neden olacak yerlerin seçimi önemli. İleride de bahsedileceği üzere Van Erciş Altındere Harasının bulunduğu arazi buna bir örnektir.

Kesin iskan bölgelerinde, arazilerin devrinin tamamlanması, kalacakları konutların inşaatının peyderpey bitmesi ve tapularının hazırlanmasının ardından mülteciler kesin iskana geçirilmişlerdir. Kalıcı iskan bölgelerine geçişler en son 1984 yılına kadar sürmüştür. Kalıcı konutların ilkinin Tokat merkezde kentsel iskana tabi tutulan Türkmenlere teslim edildiği, en son ise konutların yapımı üç kısımda ve iklim koşulları nedeniyle ancak 1984’te tamamlanan Van Erciş’e iskan ettirilen Kırgızların olduğu anlaşılmaktadır (Ek 8). Bu durumda mülteci grupların geçici konutlarda barındığı süre bir ile iki yıl arasındadır.

Geçici iskanda dağınık şehirlerde bulunan mülteci gruplarının kesin iskan bölgelerine taşınırken boy ve akrabalık durumuna göre birleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Mesela Sivas, Tokat ve Kırşehir’de bulunan Türkmen mülteciler Tokat iline; Diyarbakır’daki Özbek mültecilerin Urfa’ya; Malatya’da bulunan Kırgızların ise Van’a nakledilmişlerdir.⁴¹⁷

⁴¹⁵ **Tercüman Gazetesi**, 2 Ağustos 1982

⁴¹⁶ CA.07006947-6

⁴¹⁷ CA.07006947-270

Kesin iskan bölgelerinin tespitinde, Türkiye'nin genel olarak doğu ve güneydoğu bölgelerinin seçilmesi, göçmenlerin Afganistan'da yaşarken ülkenin kuzeyinde bulunan dağlık yerlerde yaşıyor olması ve genelde hayvancılıkla uğraşmaları etkili olmalıdır. Türkmenler, Özbekler ve Kazakların Afganistan'da yaşadıkları bölgeler sert kara ikliminin hüküm sürdüğü; Kunduz, Bağlan, Belh, Faryab, Bağdaşan, Tahar ve Pamir Eyaletleri, 36-38 paralelleri arasında bulunan, kışları -10, -20, yazları 32,38 derece olan yerlerdir. Buralarda, buğday, mısır, arpa, şekerpancarı, pamuk, pirinç ve baklagiller gibi tarım ürünleri, meyvecilik ve koyun, sığır ve keçi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kırgızlar ise 5 bin ile 7 bin metre yükseklikteki Karakurum Dağları arasında soğuk iklimin sürdüğü, Vagan yaylalarında yaşamışlardı ve sadece hayvancılıkla uğraşmışlardı.⁴¹⁸

Bununla birlikte iskan yerlerinin tespitine iskan kanunu da etki etmiş olmalı. Zira iskan yasasının 2 nci maddesi, "**3 Numaralı Bölgeler**" olarak adlandırılan bölgeler, yurt dışından gelen Türk muhacirlerin yerleştirilmesini öngörmektedir.⁴¹⁹

Geçici iskanları 2641 sayılı yasa ile yapılan Afganlı mültecilerin, kesin iskan çalışmaları, 2510 ve eki 1306 sayılı iskan yasaları çerçevesinde gerçekleştirilmiş, kesin iskana tabi tutulan hak sahibi mülteci ailelerin tespiti ise 2510 sayılı kanunun 16 ncı maddesine göre karara bağlanmıştır. İlgili maddeye göre:

"A) Karı ve koca bir aile olarak iskân edilir. B) Evlenmemiş çocuklar, çocuksuz erkek ve kadın dullar, ana ve baba ile veya bunlardan sağ olanı ile birlikte iskân görürler. C) Anasız ve babasız torunlar dede ve büyük anaları ile veya bunlardan sağ olanları ile birlikte iskân edilirler. Ancak torunların hisseleri tapuda kendi adlarına yazılır. Ç) Anasız ve babasız çocuklar birlikte bulunduğu ve yaşadığı kan, civar ve sihrî hısımları ile birlikte yerleştirilirler. Bunların da hisseleri tapuda kendi adlarına yazılır. D) Anasız ve babasız çocuklar, kan ve civar veya sihrî hısımlarından biri, yoksa kendi başlarına iskân görürler. Bunların küçüklerine ayrıca vasi tayin ettirilir. E) Evli çocuklar ve evli torunlar, başlı başına bir aile olarak iskân görürler. F) (C) fıkrasındaki torunların, (Ç) ve (D) fıkralarındaki

⁴¹⁸ CA, İçişleri Bakanlığı "*Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*" adlı Kitapçık, s.4.

⁴¹⁹ **Resmi Gazete** 14.06.1934 Tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*, (madde-2)

çocukların, üvey çocukların ve evlâtlıkların hisseleri evleninceye kadar hiç bir suretle satılamaz, bağışlanamaz ve haciz olunamaz. G) Türk muhacir ve mülteciler hısımları ve akrabalarının buldukları yerde iskân olunurlar."⁴²⁰

Ancak daha sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine gelen mülteci mektuplarından, bu hususta bazı aksamaların olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu yasaya göre mülteci ailelerden kimlerin hak sahibi olduğunun tespiti için çalışma yapılmıştır. Yapılan tespit çalışmalarına göre; "Sivas ilindeki Türkmen grubunda 34, Tokat Türkmen grubunda 107, Kırşehir Türkmen bunda 45, Gaziantep Özbek grubunda 47, Hatay Özbek grubunda 139, Urfa Özbek grubunda 73, Diyarbakır Özbek grubunda 128, Van Kırgız grubunda 202, Malatya Kırgız grubunda 96, Kayseri Kazak grubunda 64, toplamda 935" aile kesin hak sahibi olduğu belirlenmiştir.⁴²¹

Üst Komisyon 2641 sayılı yasa ve 12.07.1982 tarihli Başbakanlığın yazısındaki uygulama planına göre Tokat, Gaziantep, Hatay, Urfa, Van ve Kayseri'de olmak üzere toplam altı ilde Kesin iskan alanı hazırlanmıştır. Mültecilerin tarımsal ve kentsel iskan şekli, uğraşları ve bölge özellikleri dikkate alınarak, konut olarak "3 oda 1 salon 86.70 m²'lik Deprem-3 Tipi Konut, 49.84 m²'lik Deprem - B Tipi İşletme Binası, 180m² A tipi Köy Konağı, 160 m² A Tipi Cami, 59.85 m² Çamaşırhane, 100 m² Değirmen yapılması için 3.313.400.000 TL" planlanmıştır (Ek 15).⁴²²

İskan için belirlenen yerlerin altyapı çalışmalarının Üst komisyonca takip edildiğini yukarıda belirtilmişti. Buna göre tespit edilen illerdeki iskana hazırlık ve alt yapı çalışmaları şöyle geçmektedir;

- "GAZİANTEP il merkezinde şehirsiz iskan kararlaştırılan 83 aile için, Gaziantep Belediyesi Gökent Toplu Konut Yerleşim Alanından ihtiyaç duyulan genişlikte arsanın (12.970 m²'lik alan)⁴²³ hazineye teslimi ve Bakanlığa (Köy İşleri

⁴²⁰ Resmi Gazete, 21 Haziran 1934-2733

⁴²¹ CA. 07006947-27

⁴²² CA, İçişleri Bakanlığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar" adlı Kitapçık, s.8.

⁴²³ CA.07006947-56

ve Kooperatifler Bakanlığı) tahsisi çalışmaları yapılmıştır.”⁴²⁴ Ancak bu bölge Gecekondu önleme bölgesi olarak kamulaştırılan sahanın ortasında bulunduğu, bu sahanın altyapı proje ve keşiflerinin yapılmamış olduğu ve bu çalışmaların ancak uzun bir sürede sonuçlanabileceği gibi sebeplerden dolayı daha sonra, mülkiyeti belediyeye ait başka bir yer arayışına gidilmiştir.⁴²⁵ Neticede, 5.269 m²'lik bir alan il belediyesi tarafından tefrik edilmiştir. Üst Komisyon'un 82 nolu kararında “mültecilere konut yapımı için gerekli olan Güllüce mevkiindeki 5 nolu gecekondu önleme gölgesinde 126-177 nolu adaların alt yapı hizmetlerinin yapılması için” Gaziantep Belediyesi'ne, 2641 sayılı yasa gereğince özel iskan fonundan ödeme yapıldığı belirtilmektedir. O zaman için, Gaziantep merkeze uzak olan ve mülkiyeti Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'na devredilen bu yerde 45 aile için blok halinde konutlar inşa edilmiştir.⁴²⁶

- “KAYSERİ il merkezinde şehirsiz iskan edilecek 71(daha sonra 82 aile olmuştur) aile için tefrik edilen (arsa) 12621 m² olup, 2510 ve 1306 sayılı yasa amaçlarında kullanılmak üzere Bakanlığa tahsislidir.”⁴²⁷ Bu yer, Mesken Genel Müdürlüğü'ne aittir ve 60 adet 6 bloktan ibarettir. Bu konutlar aynı zamanda, geçici olarak iskana tabi oldukları konutlardır. İlgili bakanlık, İmar ve İskan Bakanlığı'ndan bu konutları, kesin iskanda kullanmak üzere talep etmiştir.⁴²⁸ Ancak bunun 775 sayılı “Gecekondu Kanunu” na göre mümkün olmadığı belirtilmiş, bu konutların göçmen ailelere devrinin olabilmesi için; “Türk vatandaşı ve dar gelirli olmaları, herhangi bir Belediye hududu içinde bir ev veya ev yapmağa müsait arsaya sahip olmamaları, Konut bedellerini 2 nolu Gecekondu Fonu'na yatırmaları ve ödeme güçleri olmadığı takdirde konut bedellerinin bakanlıkça ilgili fona yatırılması” şartıyla söz konusu yasanın uygulama yönetmeliğinin 7nci maddesi⁴²⁹ uyarınca

⁴²⁴ CA.07006947-1

⁴²⁵ CA.07006947-28

⁴²⁶ CA.07006947-160

⁴²⁷ CA.07006947-2

⁴²⁸ CA.07006947-47

⁴²⁹ Madde 7 – Belediyelerin mülkiyetinde bulunan ve bundan sonra bu kanuna göre mülkiyetine geçecek olan arazi ve arsalardan, belediye meclisi kararı ile belli edilip, Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca uygun görülenler, bu kanun hükümleri dairesinde konut yapımına ayrılır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, belediye meclislerince tespit edilen yerleri redde, aynen veya değiştirerek onaylamaya veya değiştirilmek üzere geri göndermeye yetkili olduğu gibi, teklif edilenler dışında

mülkiyet devrinin göçmenlere yapılabileceği belirtilmiştir.⁴³⁰ İçişleri Bakanlığı, hazırladığı raporda 1971 yılında yapımı tamamlanan söz konusu konutların değerini konut başına 645.860 olduğunu belirtmiştir.⁴³¹ Bu konutlar, ancak Maliye Bakanlığı'nın konut bedelini "2 nolu Gecekondu Fonu"na yatırmasından sonra borçlandırma usulü ile göçmenlere devredilmiştir.

- "HATAY ilinde tarımsal olarak iskan edilecek 178 mülteci ailesi için, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü kullanımında olan Hatay-Reyhanlı- Horlak köyü mevkiindeki 193 dekarlık arazinin tefriki hususunda adı geçen Genel Müdürlükle 23-8-1982 tarihli protokol yapılmıştır."⁴³² Bu mevkiden, Reyhanlı enerji nakil hattının geçmesinden dolayı imar planında değişiklik yapılmış ve ardından tahsis işlemleri gerçekleşmiştir.⁴³³ Tarımsal iskana tabi tutulan Hatay ilindeki mülteci aileler için ayrıca, 10 km. mesafedeki Reyhanlı Devlet Üretme Çiftliği'nde 4.300 dekar tarım arazisi tefrik edilmiştir.

Reyhanlı ilçesi Sıçanlı köyü Horlak mevkiinde kesin iskanları düşünülüp mültecilere verilmesi düşünülen arazinin bir kısmının (1. ve 2. Parseller) mülkiyeti Suriye uyruklu İbrahim Bermed'in varislerine ait olduğu ortaya çıkmıştı. Daha sonra tapu kayıtları üzerinde yapılan incelemede bu arazi kayıtları üzerinde "1062 sayılı kanun uyarınca el konulmuştur"⁴³⁴ ibaresinin olduğu anlaşılmıştır.⁴³⁵ Arazi kaydı üzerindeki söz konusu el koyma kaydının iskana mani olmadığı anlaşıldıktan sonra

lüzumlu gördüğü yerlerin de bu maksada ayrılmasını belediyelerden isteyebilir. **Resmi Gazete**, 30.07.1966-12362

⁴³⁰ CA.07006947-57

⁴³¹ CA.07006947-58

⁴³² CA.07006947-2

⁴³³ CA.07006947-47

⁴³⁴ 1927 yılında kabul edilen 1062 sayılı "Hudûdları Dâhilinde Teb'amızın Emlâkına Vaz'-ı yed Eden Devletlerin Türkiye'deki Teb'aları Emlâkına Karşı Mukâbele-i Bi'l-Misil Tedâbîri İttihâz Hakkında Kânûn", başka ülkelerde Türk vatandaşlarının mallarına el konulmasına karşılık Türkiye'nin de o devletlerin Türkiye'deki tebaasının elinde bulunan mallarına el koyabileceğine dair bir yasadır. Nitekim Suriye Devletinin Türk asıllı kişilerin mallarına el koyması üzerine Türkiye de aynıyle buna karşılık vermiş, 1966 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan "Suriye Uyrukluların Mallarının Tespiti Ve Bu Mallara El Konulması Hakkında Yönetmelik" uyarınca Suriye asıllı kişilerin taşınmazlarını Bakanlar Kurulu uhdesinde Hazineye devretmiştir. **Resmi Ceride**, 15 Haziran 1927 – 608; **Resmi Gazete**, 17.10.1966 - 12428

⁴³⁵ **Resmi Ceride**, 15 Haziran 1927 – 608; **Resmi Gazete**, 17.10.1966 - 12428

göçmen konutları inşa edilmiş ve bu konut ve tarımsal yapılar 171 mülteci aileye teslim edilmiştir.

- “*TOKAT ili Artova ilçesine bağlı Arabacımusa (Yeşilyurt) kasabasında tarımsal iskanları kararlaştırılan 148 ailenin iskanı için, adı geçen kasaba Belediyesine ait 350 dekarlık alanın hazine adına tescili yapılmıştır. İl merkezinde şehirsiz olarak iskan edilecek 69 aile için, mülkiyeti Vakıflara ait 18221 m²'lik alanın jeolojik, mimari ve zirai etütleri yaptırılmış, Belediye imar planında otogar yeri olarak ayrılan bu sahanın, imar planı tadili için Tokat Belediye Encümen kararıyla imar planı değişikliği yapılmıştır.*”⁴³⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Tokat il merkezindeki 1166 ada 2 parselde kayıtlı 18.221 m²'lik arsa bedeli, özel iskan fonundan ödenerek Toprak İskan Genel Müdürlüğüne devri sağlandıktan sonra iskan konutları inşası yapılmıştır. Böylece, 82 Türkmen ailenin kentsel iskanı sağlanmıştır. Diğer taraftan 96 Türkmen ailenin tarımsal iskanı ise Yeşilyurt kasabasına yapılmıştır.⁴³⁷

- “*VAN ili Erciş ilçesinde tarımsal iskanı kararlaştırılan 310 ailenin kesin iskanını sağlamak üzere, Veteriner işleri Genel Müdürlüğü'nün Erciş- Altındere Harasından mülkiyeti hazineye ait araziden 34387 dekarlık alanın tefriki için adı geçen Genel Müdürlük ile protokol imzalanmıştır.*”⁴³⁸ Değişen aile ve nüfus sayıları doğrultusunda, gerçekte 298 ailenin I, II ve III ncü kısım konut ve tarımsal yapılarının devri gerçekleşmiş, 270 dekar arazi ise köy yerleşim yeri olarak ayrılmıştır.

- “*URFA ilinde tarımsal iskanı kararlaştırılan 231 aile için, Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliğinden yeteri miktarda arazi tefrikinin sağlanabilmesi amacıyla tescil işleri yapılmıştır.*”⁴³⁹ Yerleşim yeri ve bahçe tesisi için ayrılan bu yer 503 dekarlıdır.⁴⁴⁰ Söz konusu yerleşim alanında iskan edilen ailelerin içme ve kullanma suyu ihtiyaçları için yaklaşık 200 m. derinlikte 2 adet su kuyusu sondajı yapılmıştır. Tarımsal işletmelere kavuşmaları amacıyla Ceylanpınar DÜÇ'ten 7916 dekar tarım

⁴³⁶ CA.07006947-2

⁴³⁷ CA.07006947-2; CA.07006947-290

⁴³⁸ CA.07006947-2

⁴³⁹ CA.07006947-2

⁴⁴⁰ CA.07006947-47

arazisinin sulanabilmesi için sondaj kuyuları açılmıştır. Daha sonraki değişen nüfus sayıları bağlamında 181 aile, hak sahibi olarak tarımsal yapılarına kavuşmuştur.⁴⁴¹

- “Tespit edilen konut ve tarımsal yapı tip projeleri dikkate alınarak 1982 yılı birim fiyatlarına göre hesaplanan konut ve tarımsal yapı maliyetleri tutarı olan 3.500.000.000 TL ödenek teklif edilmiştir.”⁴⁴²

Yukarıdaki raporlardan da anlaşılacağı üzere, mülteciler geçici iskânlarında iken, Üst komisyonun tespit ettiği Tokat, Gaziantep, Hatay, Urfa, Van ve Kayseri illerinde kesin iskan bölgelerinde çalışmalar hızla devam etmiş, tefrik edilen arazilerde mülteciler için kentsel bloklar ve tarımsal yapılar inşa edilmiştir. Bu sözü edilen iskan bölgelerine, toplamda 4163 kişiden oluşan 1006 Özbek, Türkmen, Kırgız ve Kazak aile, geldikleri bölgelerdeki iskan yerleri boy, aile ve akrabalık bütünlüklerinin bozulmaması, Afganistan’da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, bölgeye uyumları ve yararları dikkate alınarak şehirselleşen ve tarımsal olmak üzere iki grupta iskan ettirilmişlerdir.⁴⁴³

Türk Asıllı Afgan Mültecilerin Yerleştirildikleri Kesin İskan Bölgeleri şöyledir;⁴⁴⁴

Grup	İl	Yer	Aile	Nüfus
Türkmen	Tokat	Merkez	82	353
Türkmen	Tokat	Yeşilyurt	113	505
Özbek	Gaziantep	Merkez	68	349
Özbek	Hatay	Horlak	171	716
Özbek	Urfa	Ceylanpınar	210	840
Kırgız	Van	Erciş	298	1130
Kazak	Kayseri	Merkez	64	270
Toplam			1006	4163

Yukarıda da görüldüğü gibi, geçici iskanda daha dağınık ve farklı şehirlerde olan gruplar, kesin iskana geçirilirken boy ve akrabalık bağlarına göre belli merkezlerde toplanmıştır. Mülteciler, 1306 sayılı ek iskan yasasına dayanılarak,

⁴⁴¹ CA.07006947-273

⁴⁴² CA.07006947-2

⁴⁴³ Mültecilerin geçici iskan bölgelerinden kesin iskan bölgelerine taşınmaları arasında üç yıla varan bir zaman kaybı vardır. Bu dönem içinde vuku bulan ölüm ve doğumlardan dolayı bazı mülteci gruplarının sayılarında farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca bazı mülteci aileler devlet eliyle iskan istemedikleri için bu sayılara dahil edilmemiştir.

⁴⁴⁴ CA.07006947-270

borçlanma usulü ve 20 yıl vadeli faizsiz kredilerle tapusunu aldıkları konutlara taşınmışlardır.

Meslekleri dericilik olanlara, deri hazır giyim sahasında faaliyet gösterebilmeleri için projeler hazırlanmış; dikiş makinesi olan ailelere yıllık işletme kredisi, dikiş makinesi olmayan ailelere yıllık işletme ve donatım (cansız demirbaş) kredisi verilmiştir.⁴⁴⁵

Söz konusu tabloya göre kesin iskana alınan mülteciler boylarına ve geldikleri bölgelere göre Türkmen, Özbek, Kırgız ve Kazak grupları olarak ayrı ayrı mekanlara iskan ettirilmişlerdir:

3.4.2.1 Türkmenler

Geldikleri yerde, daha çok halıcılık ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenler, Tokat iline yerleştirilmişlerdir. 858 kişiden oluşan 195 aile, mesleki özellikleri ve kendi isteklerine bağlı olarak tarımsal ve kentsel olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmışlardır. Bunlardan 82 aile olan 353 kişi, kentsel amaçlı Tokat Merkez ilçeye, 113 aile ve bunların oluşturduğu 505 kişi ise tarımsal amaçlı Tokat Artova ilçesine bağlı Yeşilyurt (Arabacımus) kasabasına iskan ettirilmiştir. Tarımsal iskana tabi tutulan aileler için 350 dekar alan; yine, kentsel iskanlı aileler için mülkiyeti vakıflara ait olan ve otogar yeri olarak ayrılan 18221 m² lik alan Hazine adına tahsis edilmiştir.

Türkmenlerden tarımsal iskan isteyenlere, konut ve işletme binası, şehirsiz iskan isteyenlere konut ve üretici duruma gelmeleri yönünde yardımlar yapılmıştır. Halıcılık yanında süt hayvancılığı ve besicilik yapmaları için beraberlerinde Karakul koyunlarının Tokat'a getirilmesi özellikle sağlanmıştır. Bu yönden, Türkmenlerin Tokat iline yerleştirilmelerinde, ön heyetin sözü edilen koyunlara en uygun iklim şartlarının burada olabileceği tespiti etkili olmuştur.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ CA.07006947-273

⁴⁴⁶ CA, İçişleri Bakanlığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar" adlı Kitapçık, s.5.

3.4.2.2 Özbekler

Özbek mülteci grupların kesin iskanı, Gaziantep, Hatay ve Urfa olmak üzere üç ayrı şehirde gerçekleşmiştir. 349 kişiden oluşan 68 aile, kentsel iskan için Gaziantep merkeze, 716 kişiden oluşan 171 aile, tarımsal iskan için Hatay'a bağlı Reyhanlı Horlak köyüne, 840 kişilik 210 Özbek aile ise Urfa Ceylanpınar ilçesine bağlı Muratlı köyü civarına iskan ettirilmiştir. Gaziantep Belediyesi, kentsel iskanı planlanan Özbek mültecileri için -gecekondu önleme bölgesinde yer alan- Gökent Toplu Konut Yerleşim alanında 12960 m²'lik arsa tahsis etmiştir. Ön heyet raporunda, özellikle 83 Özbek ailenin büyük şehirde oturması gerektiği vurgulanmış ve bu kapsamda getirilmesi kesinleşen 68 hanelik varlıklı ve ticaretle mahir olan bu Özbek grup, Gaziantep'e yerleştirilmiştir.⁴⁴⁷ Gaziantep ilinin seçiminde, sanayisi ve ticaretinden başka, Hatay ve Urfa'ya yakınlığı da önemli rol oynamış olmalıdır.

Hatay'da tarımsal iskan isteyen 171 Özbek aile için Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü kullanımında olan Reyhanlı Horlak köyünde 4300 dekar tarım arazisi; Urfa Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nde ise 210 aile için yine tarım arazisi tefriki yapılmıştır.⁴⁴⁸ Sözü edilenlere konut ve işletme binası verilmek suretiyle üretici konuma gelmeleri hedeflenmiştir. Mültecilere, Reyhanlı ilçesi Sıçanlı ve Horlak köylerindeki hazine arazilerinden kesin dağıtım yapıncaya kadar, bölge halkına verilen ölçüde, arazi kiralama imkanı ve sözü edilen DÜÇ' te iş bulma olanağı sağlanmıştır.⁴⁴⁹

Ancak Özbek mülteciler tarımla uğraşmadıkları ve ticaret yapmak istedikleri için kendileri için Horlak (Konuk) köyünde yapılan göçmen konutlarına geçmek istememişlerdir. Çünkü mülteciler, geçici olarak iskan edildikleri Kömürçukur köyü,⁴⁵⁰ Reyhanlı'ya göre şehir merkezine daha yakın olduğu için burada dericilik ve ticaretle uğraşmaya imkan bulmuşlardı. Kendileri için seçilen ve konutları yapılan

⁴⁴⁷ Aynı yer

⁴⁴⁸ CA.07006947-2-3

⁴⁴⁹ CA, İçişleri Bakanlığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soyulu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar" adlı Kitapçık, s.5.

⁴⁵⁰ Kömürçukur köyü daha sonra Maraşboğazı köyüne bağlanarak İskan Evleri Mahallesi adını almış, 1990'da Mücahitler köyü adını almış, 1996 yılında ise burasının adı Ovakent Beldesi olarak değişmiştir. Bkz; Göçmez, a.g.e., s.40.

mekan ise tarımsal iskana uygun olup ticaret yapmalarına elverişli olmadığı yönünde eleştirilmiş ve buraya gitmek istememişlerdir. Yetkililer, mültecilerin bu isteklerine olumlu cevap vermiş ve barındıkları geçici iskan bölgesi daha sonra genişletilerek kesin iskanları için hazırlanmıştır. Tip proje ve plan esaslı 88m²'lik yeni konutlar 1988 yılında bitirilerek tapuları düşük faizler karşılığında mültecilere teslim edilmiştir.⁴⁵¹ Böylece bütün mülteciler tapulu konutlara yerleştirilmişlerdir.

3.4.2.3 Kırgızlar

Kırgızistan'da, Tanrı Dağlarında yaşayan bir grup Kırgız mülteci liderleri Rahmankul önderliğinde, siyasi sebeplerden dolayı ülkesini terk edip Afganistan'da Ulu Pamir yaylalarına sığınmışlardır.⁴⁵² Ancak Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile diğer gruplarla beraber Kırgızlardan da bir grup Pakistan'a iltica etmiştir. Kırgız mülteciler, dağlık alanlarda yaşayıp hayvancılıkla geçimlerini sağlayan bir gruptur.

Türkiye'ye mülteci olarak kabul edilen Kırgızlar, sözü edilen özellikleri, kendi istekleri ve Başbakanlığın 29.01.1982 tarihli emirleri doğrultusunda “çoban olarak istihdam edilmek” sureti ile tamamı tarımsal iskana tabi tutulmuştur.⁴⁵³ İskan ve istihdam için Türkiye'nin 9 DÜÇ. ve 18 Hara ve “İnekhane”si göz önünde bulundurularak planlama yapılmıştır. Ancak 5 bin-7 bin metre civarı yükseklikte ve soğuk iklimde yaşadıkları dikkate alınarak; tamamının sadece hayvancılıkla uğraştıkları, birbirlerinden ayrılmama ve DÜÇ'te çalışmama istekleri doğrultusunda bunlar için Doğu Anadolu'da hayvancılık yapmaları mümkün olan yöreler araştırılmıştır. İlk planda Erzurum, Kars, Ağrı ve Van illeri düşünülmüştür. Erzurum ve Ağrı illerinde hazineye ait yerleşim yeri bulunmaması üzerine Kars ilinde İsaçayırı Yaylası, Borluk Çiftliği ve Van ili Gürpınar İlçesinde Kırkgeçit ve Kuşdağı hudutları dahilindeki kırsal alan, iskanları için planlanmıştır. Üst Komisyonun son değerlendirmesi sonucu Kars ilindeki alanın yetersiz olduğu; Van ili Gürpınar İlçesi

⁴⁵¹ Göçmez, a.g.e., s.34.

⁴⁵² [http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/101751.aspx, 04.12.2013]

⁴⁵³ CA, İçişleri Bakanlığı “Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar” adlı Kitapçık, s.5.

Kırkgeçit Köyünde bulunan 101.368 dekar sahanın “içme suyu ve güvenlik sorununun” sağlanması koşulu ile tarımsal iskana uygun olacağı belirtilmiştir. Ancak “içme suyu ve güvenlik sağlama” yönünden bazı tereddütlerin oluşması bu girişimi de akim bırakmıştır. En son, Van Erciş ilçesinde bulunan Altındere Harası arazisinde karar kılındığı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁴

Hayvancılıkla uğraşan ve at besiciliği yapan 1130 kişiden oluşan 298 hanelik Kırgız mülteci grubu için, Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nün Altındere Harasındaki tarımsal alanda 34387 dekarlık alan, iskan amacına yönelik tefriki yapılmıştır.⁴⁵⁵

Van Erciş Altındere Harasının bulunduğu arazi, 36 adet köy halkının yaşadığı bir yer iken, 1930'lu yıllarda vuku bulan Kürt ayaklanmaları ve ayrılıkçı olaylarından ötürü başka yerlere mecburi iskan ettirilmiş, bu bölge, asker kontrolünde yasak bölge ilan edilmişti.⁴⁵⁶ İlerleyen tarihlerde 23 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5623 sayılı kanunla bu arazi, Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiştir. Ancak 1950 yılından sonra 2510 sayılı yasada yapılan değişikliklerden ve devletin iskan konusunda eski sertliğini terk etmesinden sonra, sözü edilen zorunlu iç göçmenlerden 24 adet köy halkı topraklarına tekrar geri dönme imkanı bulmuştur. 12 köy halkı ise geri dönmediğinden bu köylerin arazileri Altındere Harası kullanımına verilmiştir. İlerleyen dönemde hak sahibi köy halkı ile Hara idaresi arasında idari davalar söz konusu olmuştur. İşte, Kırgız mültecilerin bu arazilere iskanı, arazi tartışmaların sürdüğü böyle bir döneme denk gelmiş, bu da iskan sorununun çözümünü etkilemiştir.⁴⁵⁷

3.4.2.4 Kazaklar

Ön heyetin hazırladığı rapora göre 308 kişilik 71 Kazak ailesinden 111 kişilik 26 aile kentsel, 197 kişilik 45 aile tarımsal iskan istemişlerdir. Ancak Kazakların bu

⁴⁵⁴ CA.07006947-2

⁴⁵⁵ CA.07006947-2-3

⁴⁵⁶ Daha geniş bilgi için bkz; Babuş, **a.g.e.** s.173-175; Yeşiltuna, **a.g.e.** s.40.

⁴⁵⁷ CA.07006947-12 (Tarım ve Orman Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü Yazısı)

isteklerine bakılmaksızın tamamının Orta Anadolu'da fabrika şehri olan Kayseri ilinde, kentsel iskana tutulmuş olduğu görülmektedir. Pakistan'dan getirilmesi gerçekleşen 270 kişilik 64 Kazak ailesi için Kayseri il merkezinde, Toprak İskan Genel Müdürlüğüne ait Yenimahalle göçmen evleri, iskanları için uygun bulunmuştur. Yine buradaki 12621 m²'lik arsa, 2510 ve 1306 sayılı yasalara göre kesin iskanda kullanılmak üzere tahsis edilmiş, burada kentsel konutlar yapılmıştır. Ayrıca Kazak mültecilerden deri işleri ile uğraşanların, iş bulabilmeleri için İstanbul Pendik, İzmir ve Kazova Deri işletmelerinde iş olanaklar sağlanmıştır.⁴⁵⁸ Bazı kaynaklarda, bir kısım mültecinin, geçimlerini sağlamak ve kendilerine daha uygun standartları oluşturmak için İstanbul Zeytinburnu'na yerleştiği ve tabakhanelerde dericilik işi ile uğraştıkları ifade edilmektedir.⁴⁵⁹ Bunun sonucunda mesela Kayseri'ye yerleşen ilk Kazak göçmenin zamanla, yüzde yirmisi Bursa ve İstanbul'a göç etmiş geride sadece 5-6 hane Kazak kalmıştır.⁴⁶⁰

Yukarıda belirtilen Türkmen, Özbek, Kazak ve Kırgız mültecilerin, kesin iskanlarına tahsis edilen mekanların tapu ve tahsis işlemleri ve imar planları yapılmış, buralarda göçmen konutları inşa edilmiştir. Tarımsal iskana tabi mültecilere tarla ve arazi tahsisi, kiralama usulü ile kentsel iskana tabi mültecilere konutları, borçlanma kredisi ile verilmiştir.⁴⁶¹

İçişleri Bakanlığı'nın 27.4.1983 tarihli bir belgesinde, merkezi Mekke'de bulunan Dünya İslam Birliği Mülteciler Kuruluşu'nun, Türkiye'nin değişik illerine iskan ettirilen Afganlı mültecilere yardımcı olmak üzere müracaatta bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁶² Yazıda, iskan yerlerindeki sağlık, eğitim ve dini kuruluşlar yönünden ihtiyacın maliyetinin karşılanacağı belirtilmiştir. Sözü edilen belgede, Üst Komisyon Dışişleri, Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları temsilcilerinden oluşturduğu bir komisyona Urfa, Gaziantep, Hatay, Tokat, Kayseri, Van şehirlerinde bulunan iskan bölgelerinde

⁴⁵⁸ CA, İçişleri Bakanlığı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye'ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar" adlı Kitapçık, s.5.

⁴⁵⁹ Didem Danış, "Integration in Limbo": Iraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in Istanbul, MiReKoc Research Projects, İstanbul, 2006, s.74

⁴⁶⁰ Biray, a.g.e., s.14.

⁴⁶¹ CA.07006947-13

⁴⁶² CA.07006947-301 İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün Yazısı

inceleme yaptırmıştır. Komisyonun, ihtiyaçları tespit ederek sözü edilen uluslararası kuruluşa bildirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre yedi yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu yerlerin sağlık, eğitim ve dini yönden ihtiyaçları için; Sağlık ocağı, dörtlü lojman, dörtlü WC ve garaj, ambulans ve Jeep alımı, ilaç alımı, cami, şadırvan, okul, ders araç gereçleri alımı, çok amaçlı sosyal tesis yapımı için ihtiyaç bildirilmiştir. Tespit edilen ihtiyaçlar için yaklaşık maliyet olarak 1.301.860.000 TL çıkarıldığı ilgili evrakta geçmektedir.

3.5 MÜLTECİLERE İSTİHDAM UYGULAMASI

“*Türk halıcılığına yeni bir eğitim getireceğine*” inanılan Afgan mültecileri, 2641 sayılı yasanın 3 ncü maddesinin (c) bendine dayanılarak üretici duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Yasaya göre mülteciler boy, aile ve akrabalık bütünlükleri bozulmamalı, Afganistan’da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, bölgeye uyumları ve yararları dikkate alınarak kesin olarak iskan edilmeliydiler. Böylece hem geldikleri yerlerdeki sosyal durumları ve uğraşları göz önünde bulundurularak kişisel ve geleneksel katkıları ülke ekonomisine kazandırılacak, hem de kısa zamanda mültecilerin üretici konuma geçmeleri sağlanacaktı. Bunun için yapılması gereken ilk uygulama, mülteci grupların kentsel ve tarımsal iskana tabi tutulmalarıydı.

Yapılan tespitlerde işin nihayetinde kesin iskan kararı alınan 1006 aileden, istekleri doğrultusunda 214 ailenin kentsel iskana, 792 ailenin ise tarımsal iskana tabi tutulduğu görülmektedir (Ek 3 ve 4). Bu da gösteriyor ki, getirilen mülteci ailelerin $\frac{3}{4}$ ’ü kırsal bölge insanıdır ve daha çok hayvancılık ve çiftçilikle geçimlerini sağlamaktadırlar. Kentsel ortamlardan gelen mültecilerin oranı ise sadece $\frac{1}{4}$ ‘tür.

İsteğe bağlı olarak yapılan iskan uygulamaları, karşılıksız olmayıp borçlanma usulü esas alınmıştır. Şehirsal ve tarımsal olmak üzere iki şekilde yapılan bu uygulamalar, projeye dayalı olarak toplu halde gerçekleştirilmiştir. Mevcut yasaya göre projesiz ve münferit iskan uygulaması zaten mümkün görülmemektedir.

3.5.1 Tarımsal İskâna Göre İstihdam

Geldikleri yerlerde çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşan ve bu uğraşlardan anlayan aileler tarımsal iskana tabi tutulmuşlardır. Tarımsal iskana tabi tutulan ailelerin tespiti kendi istekleri doğrultusunda yapılmıştır.

Türk asıllı Afgan mültecilerinin tarımsal iskanı şöyledir;⁴⁶³

Grup	İl	Yer	Aile	Nüfus
Türkmen	Tokat	Yeşilyurt	113	505
Özbek	Hatay	Reyhanlı- Horlak	171	716
Özbek	Urfa	Ceylanpınar	210	840
Kırgız	Van-Erciş	Altındere Harası	298	1130
Toplam			792	3191

Tabloda da görüldüğü gibi Türkmen ve Özbek mültecilerin bir kısmı, Kırgız grubun ise tamamı hayvancılık ve tarım işleri ile uğraşmaktadırlar. Bu grupların uğraşları ve geçim yolları dikkate alınarak tarım bölgelerine iskan ettirildiği daha önce belirtilmişti. Tarımsal iskana tabi tutulan 113 Türkmen ailesi Tokat Yeşilyurt (Arabacımus) kırsalına, 381 Özbek aile Hatay- Reyhanlı-Horlak köyüne ve Urfa Ceylanpınar'a, 298 haneli Kırgız grubu ise Van-Altındere Harasına yerleştirilmiştir.

Hazırlanan tarımsal iskan projesine göre iskanı yapılan her aileye, geçindirebilecek ve borçlandırmadan dolayı geri ödemelerini yapabilecek kadar gelir tedarik edilmiş; konut, işletme binası, tarım arazisi verilmiş; işlerinin devamı ve yürümesi için ihtiyaç duyulan canlı, cansız donatım ve yıllık işletme kredisi sağlanmıştır.

Türkiye'nin Tokat, Hatay, Urfa, Van gibi doğu ve güneydoğu illerine yerleştirilen mültecilerin bir kısmı beraberinde taşınabilir eşya ve emtialarını da getirmişlerdir. Ancak bu sevkiyat yoğunluğunda üzerine tescili yapıp da getirilemeyenler de olmuştur. Üretici konumunda olabilmeleri için sözü edilen emtialar mülteciler kadar Türkiye ekonomisi açısından da önemlidir. Ocak 1982 tarihinde Dışişleri Bakanlığı kaynaklı bir yazıda, Afganistan'dan Pakistan'a göç eden Türk Soylu Afgan Mültecilerden olan Türkmen grubun, 1300 baş karakul koyununun olduğu ve bunun tespiti için Pakistan'a sekiz kişilik bir heyetin gönderildiği belirtilmektedir.⁴⁶⁴ Pakistan'da ön incelemelerini yapan heyet, 1200 karakul koyununun Türkiye'ye getirilebileceğini belirlemiştir. Söz konusu koyunlar,

⁴⁶³ CA-07006947-270

⁴⁶⁴ CA.07006947-283 nolu "Afganlı Göçmenlere Ait Karakul Koyunları Hakkında Bilgi" notu

THY'ye ait iki uçakla 120 bin dolar karşılığı getirilerek sahiplerine teslim edilmiş ve bunlar için uygun Devlet Üretim Çiftlikleri tespit edilmiştir.⁴⁶⁵

3.5.2 Kentsel İskâna Göre İstihdam

Mülteci ailelerin bir kısmı, geldikleri yerde uğraşları ve sanat maharetleri dolayısıyla kentsel alanlara iskan istemişlerdir. Kentsel iskan talep eden bu ailelere, planlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi verilmiştir. Aileler, kendilerine verilen taşınmaz mallar (konut, işletme binası, arsa ve arazi, iş yeri vb.) ve kamulaştırılan veya satın alınan taşınmaz mallar için kamulaştırma veya satın alma bedelleri, yapı ve tesisler için maliyet bedelleri, hazine arazisi için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılmışlardır. Bu kapsama giren üç grup mülteci vardır: Türkmen, Özbek, Kazak.

Kentsel iskana göre yerleştirilen mültecilerin durumları şöyle;

Grup	İl	Yer	Aile	Nüfus
Türkmen	Tokat	Merkez	82	353
Özbek	Gaziantep	Merkez	68	349
Kazak	Kayseri	Merkez	64	270
Toplam			214	972

Buna göre Kazak ailelerinin tamamı kentsel iskânı tercih etmiştir; bu grup Kayseri ilinin Yenişehir mahallesine yerleştirilmişlerdir. Özbek gruptan 68 aile, Türkmenlerden 82 aile kentsel yerleşime tabi olmak istemiştir. Bunların iskânı, Gaziantep ilinde Güllüce mevkiine ve Tokat merkeze yapılmıştır.⁴⁶⁶

Sözü edilen mülteci gruplar için adı geçen kentlerde “*Özel İskan Fonu*” kullanılarak göçmen konutları inşa edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 20 yıl vadeli ve faizsiz borçlanma usulü ile bu konutlar 1306 sayılı ek iskan yasasına göre mültecilere devredilmiştir. Kentsel iskânı yapılan mültecilere, geçimlerini sağlamaları ve üretici konumda olmaları için her aileden bir kişiye kamu ve özel

⁴⁶⁵ Aynı belge.

⁴⁶⁶ CA.07006947-299 28.1.1983 tarih 88 nolu Üst Kurul Kararı

sektörde iş imkanı sağlanmış, dükkan ve atölye açmak isteyenlere uygun krediler verilmiştir.⁴⁶⁷

Türkiye'ye getirilen mültecilerin, kentsel ve tarımsal iskanı yapılırken tam hakkaniyetli davranılmadığı şikayetleri de olmuştur. İskan sonrası Üst Komisyona gelen şikayet mektupları ve geçimini temin için kendi isteği doğrultusunda iskanının sağlanmasını isteyen müracaatlar bu düşünceye dayanak oluşturmaktadır. Mesela Gaziantep Sümerbank lojmanlarına yerleştirilen yedi çocuk sahibi Hacı Mahmut Yalçın, çiftçi olduğu halde şehir merkezine yerleştirildiğini ve dokuz aydır iş bulamadığını, *“çiftçilikle iştigal edebileceğimiz herhangi bir yere veya Hatay'da akrabalarımın yanına”* nakillerinin yapılmasını istemiştir.⁴⁶⁸ Bir başka mektupta ise akrabalık ilişkisine riayet edilmeden iskanın yapıldığı anlaşılmaktadır. Mektup sahibi Yakşibay Kemaloğlu, Diyarbakır'a iskan ettirildiğini, kızının, damadının ve yeğeninin ise Hatay'a gönderildiğinden yakınmaktadır; bu kişi *“bizler akraba olarak bir arada kalmak için faydamız icabıdır”* diyerek müracaata bulunmuştur. Bir başka mektup sahibi Mehmet İsmail Yılmaz ise *“Gaziantep Göçmen Kampı Sümerbank lojmanlarına yerleştirilmiş bulunmaktayım. Aslında benim akrabalarım ve kardeşlerimin yekûnu Diyarbakır ilinde bulunmaktadır. Benim Gaziantep ilinde hiçbir yakınım ve akrabam yoktur. Tek dileğim ve isteğim benim de Diyarbakır ilinde bulunan kardeşlerimin yanına gidebilmem hususunda izin verilmesidir”* şeklinde durumunu dile getirmiştir. Ancak verilen cevaplarda *“illerde hak sahibi sayılarının kesinlik kazandığı, ihalesi verilen konut inşaatlarının kesinlik kazandığı ve göçmenlere verilecek arazilerin kısıtlı olması”* nedenleriyle böyle mağdur olan onlarca müracaat sahibi kişinin isteğinin yerine getirilmediği görülmüştür.⁴⁶⁹ Bu örnekler de gösteriyor ki, her ne kadar akrabalık bağları, meslek yapıları, geçimleri göz önünde bulundurularak iskan uygulamaları yapılmaya çalışılsa da toptancı mantık ile çözüme gidildiğinden bazı aksamalar olmuş ve bunun telafisi yoluna da gidilmemiştir.

⁴⁶⁷ CA.07006947-66

⁴⁶⁸ CA.07006947-315 27 Nisan 1983 tarih ve 3/4743 sayılı mektup

⁴⁶⁹ CA.07006947-307; CA.07006947-309

3.6 MÜLTECİLERE YAPILAN YARDIMLAR

3.6.1 Türk Vatandaşlığına Geçirilmeleri

Afganlı mültecilere ilk planda, bir yıl geçerli olacak bir muhacir kağıdı tanzim edilmiştir.⁴⁷⁰ Ardından peyderpey vatandaşlığa geçirme işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Mültecilerin iskanlı, iskansız (serbest) gözetilmeksizin Türk vatandaşlığına alınmaları 2510 sayılı İskan Kanununun 6 ncı maddesinin (b) fıkrasına göre, Bakanlar Kurul kararı ile gerçekleştirilmiştir. Anılan maddede; “*Muhacir olarak alınanlar, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, hemen vatandaşlığa alınırlar. Küçükler baba ve annelerine veya hısımlarına bağlı tutulurlar. Kimsesiz gelen küçükler, yaşına bakılmaksızın, vatandaşlığımıza geçirilirler.*” ifadesi geçmektedir.⁴⁷¹

Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığına alınan mültecilerin listesi Resmi Gazete ’de yayımlanmış, buna göre; 1982 yılının Kasım ayında 1602 kişi, Aralık ayında 259 kişi; 1984 yılının Mart ayında 340 kişi vatandaşlığa alınmıştır.⁴⁷²

3.6.2 Eğitim ve Kurslar

Türkiye’ye getirilen Afganlı mülteciler için çıkarılan 2641 sayılı yasanın esas gayesi bu kişileri kısa sürede üretici durumu getirmek ve onların sanatsal faaliyetlerinden ve üretkenliklerinden istifade etmektir. Üst komisyonun hazırladığı rapora göre mültecilerden kadınların tamamı, erkeklerin yüzde sekseni okuma-yazma bilmiyor; okur-yazar olanlar ise Arap harfleri ile okuyup yazmaktaydı. Okul çağındaki 1450 çocuğun büyük bir çoğunluğu en az iki senedir, devam eden savaş ve göçmenlik hayatından dolayı okula devam edememişti.⁴⁷³

⁴⁷⁰ CA.07006947-5

⁴⁷¹ Resmi Gazete, 21.06.1934-2733

⁴⁷² 17874, 17904, 17898, 17878, 17875, 17867, 18339 Sayılı Resmi Gazeteler.

⁴⁷³ CA, İçişleri Bakanlığı “*Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Mültecilerin Türkiye’ye Kabul ve İskanı ile İlgili Olarak İçişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde Yapılan Çalışmalar*” adlı Kitapçık, s.4.

İlk önce mültecilerin eğitilmesi ve onlara temel bilgilerin öğretilmesi hedeflenmiştir. Ayın Tarihi'nde geçen bilgiye göre bu konuda; *“Pakistan mülteci kamplarından Türkiye'ye getirilerek, vatandaşlığa kabul edilen Türk asıllı Afganistanlı mülteciler için 11 yerleşme biriminde Milli Eğitim Bakanlığı'nca Türkçe okuma - yazma ve vatandaşlık eğitim kursları açıldı.”*⁴⁷⁴

Eğitimde alınacak tedbirleri tespit etmek maksadıyla, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Bankası Genel Müdürlüğü, Mesken Genel Müdürlüğü, Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Küçük Sanayi ve El Sanatları Daire Başkanlığı, arasında koordine kurulmuştur. Yapılan istişareler sonucu bir rapor hazırlanmış ve aşağıdaki hususlar üzerine çalışmalar yapılmıştır:⁴⁷⁵

“Geçici iskana tabi tutulan göçmenlerin meslek etütlerinin yenilenmesi ve eğitim ihtiyaçlarının Toprak-İskan ve Kooperatifler Genel Müdürlüğü(TİKGM) tarafından tespit edildi.

Halı dokuyucularının ihtiyaç duyduğu iplik temininin Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından sağlandı.

Kayseri il merkezinde iskanı sağlanan göçmen ailelerinin halı dokumacılığına başlaması için TİKGM tarafından adı geçen ilde imalathane kuruldu.

Halıcılık konusunda gerekli eğitim kurslarının Kooperatifler Genel Müdürlüğüne açıldı.

Halıcılık eğitim kurslarının açıldığı yerlerde, ihtiyaç duyulan Türkçe okuma-yazma kurslarının da Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Eğitim Başkanlığınca yapıldı.

Mesleği olmayanlarla, 12-22 yaş arasında olanlara taş ve ağaç oymacılığı eğitim kursları için, Kooperatifler Genel Müdürlüğüne ait eğitim tesislerinin

⁴⁷⁴ **Ayın Tarihi**, 19 Ağustos 1982

⁴⁷⁵ CA.07006947-20 ve 21

kullanıldı. Dikiş, nakış, trikotaj ve diğer mesleki teknik eğitim kurslarının Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne yapıldı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca, trikotaj kurslarında kullanılmak üzere 50 adet trikotaj makinesi ile ihtiyaç kadar çorap örme makinesinin Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne verildi. dikiş, nakış kurslarında kullanılan makinelerin de bedelleri “Özel İskan Fonu”ndan karşılanarak adı geçen Genel Müdürlüğe eğitim süresince verildi.

Eğitim kurslarının masraflarının, Halk Bankası Genel Müdürlüğü Fonunda olan mevcut paradan Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne aktarılarak karşılandı.

Gerekli görülen eğitim projelerine katkı sağlaması için Uluslararası Kuruluşlara Üst Komisyon kanalı ile Dışişleri Bakanlığınca müracaatların da yapıldı.”

Tablo 5- Mültecilere Verilen Kursları ve Mültecilerin Katılım Durumunu Gösterir Tablo

GRUP	KESİN İSKAN BÖLGELERİ VE SAYILARI				HALICILIK	TAŞ-AĞAÇ OYMA	DİKİŞ-NAKIŞ	TÜRKÇE OKUMA-YAZMA	TOPLAM
	İL	YER	AİLE	NÜFUS					
TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ VE ARTOVA	30	151			2	62	64
TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ	137	646			15	244	259
ÖZBEK	GAZİANTEP	MERKEZ	40	225	11	1	91	71	174
ÖZBEK	HATAY	DÜÇ (HORLAK)	145	582	32	5	12	123	172
ÖZBEK	URFA	DÜÇ (C.PINAR)	185	800	69	7	105	365	546
KIRGIZ	VAN-ERCİŞ	ALTINDERE HARASI	287	1129	212	3	163	261	639
KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	66	275	33	20	10	155	218
TOPLAM			890	3808	357	36	398	1281	2072

Kaynak: CA-07006947

1306 sayılı yasanın 3 ncü maddesine göre; “bir sanat ve meslek sahibi olmayanlar ve başka sanat ve meslek sahibi olmak isteyenlere düzenlenecek eğitim programlarına göre eğitimlerine müteakip iskan programı gereğince sanatkar olarak iskan edilirler. Bunlar eğitim merkezlerinden faydalanırlar.” Bu kapsamda Afganlı mülteciler için, üretici konuma getirmek ve çevreye uyum sağlamasını hızlandırmak için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ihtiyaç duyulan eğitim kursları organize

edilmiştir. Yukarıda ki tabloda da görüleceği üzere değişik zamanlarda halıcılık, taş ve ağaç oymacılığı, dikiş-nakiş, Türkçe okuma yazma kursları, ilgili illerde düzenlenmiştir (Tablo 5). Sözü edilen raporda “Göçmenleri üretici ve duruma getirmek amacıyla geçici iskan yerlerinde; Kooperatifler Genel Müdürlüğü’nce halıcılık ve Bilecik Eğitim Tesislerinde taş oyma kursları, Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü’nce de dikiş-nakiş, trikotaj ve yetişkinlerin eğitimi için Türkçe okuma-yazma kursları” açıldığı bildirilmektedir.⁴⁷⁶

Okuma-yazma öğrenen kişilere ilkokul diploması verilmiştir. Kurslara ilk zamanlar ilgisiz olanlar daha sonraları sürücü belgesi alabilmek için okuma-yazma bilme ön şartından ötürü bu kurslara devam etmişler; bu vesileyle mülteciler arasında Türkçeyi öğrenenlerin sayısında bir hayli artış olmuştur.

3.6.3 Mültecilerin Üretici Hale Getirilmeleri

İskana tabi tutulan ve kendi geçimlerini sağlayana kadar belli şartlar altında yardım edilen mültecilere iş imkanları da sağlanmıştır. Her mülteci ailesinden en az bir kişi kamu ve özel sektörde istihdam edilmiştir. Bununla ilgili Toprak İskan Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı ara raporda şunlar belirtilmektedir;

“Kırşehir ilindeki göçmenlerden geçici olarak 13 kişiye Çiçek dağ, DÜÇ’de, 6 kişiye Çiçek dağ Belediyesinde; Diyarbakır’daki göçmenlerden geçici olarak 5 kişiye YSE Bölge Müdürlüğünde, 10 kişiye 2 nci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığında, 30 kişiye Karayolları Genel Müdürlüğünde, 15 kişiye Özel Sektörde halı dokumacılığında, 10 kişiye Diyarbakır Belediyesinde; Tokat ilindeki göçmenlerden 30 kişiye şahıslara ait elma bahçelerinde; Sivas ilindeki göçmenlerden geçici olarak 10 kişiye Ulaş DÜÇ’de; Urfa ilinde geçici olarak 190 kişiye Ceylanpınar DÜÇ’de (bu kişilerin geçici iskan yerleri çiftliğe uzak olduğunda çiftlikte barındırılmışlardır)⁴⁷⁷ 3 kişiye TOPRAKSU’da olmak üzere toplam 322 kişiye istihdam imkanı sağlanmıştır.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ CA-07006947-55

⁴⁷⁷ CA.07006947-32

⁴⁷⁸ CA.07006947-25

Mesleği olmayanlara ve 12-22 yaş arası olanlardan isteklilere taş ve ağaç oymacılığı eğitimi için Kooperatifler Genel Müdürlüğü eğitim tesisleri kullanılmıştır. Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından dikiş-nakış, trikotaj ve diğer mesleki teknik eğitim kursları verilmiştir. Raporda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca, trikotaj kurslarında kullanılmak üzere 50 adet trikotaj makinesinin ilgili birime verildiği, dikiş makinelerinin bedellerinin Toprak İskan Genel Müdürlüğü Özel İskan Fonu'ndan karşılandığı belirtilmektedir.⁴⁷⁹

Tablo 6- Geçici İskanı Sağlanan Mültecilerin İstihdam Edildiklerini Gösterir Tablo

GRUP	GEÇİCİ İSKANTIKTİK EDİLDİKLERİ İL	KAMU KURULUŞLARI											ÖZEL SEKTÖR			TOPLAM	
		AİLE	NÜFUS	DÜÇ	YSE	TOPRAKSU	KARAYOLLARI	YEM SANAYİİ	ŞEKER FABRİKASI	BELEDİYE	2.TAKTİK HAVA KUV.KOM.	ZİRAİ ARAŞTIRMA İST.	TOPLAM	TARIM	SANAYİ		TOPLAM
TÜRKMEN	SIVAS	30	151	10								10		5	5	15	
TÜRKMEN	TOKAT	93	452										30		30	30	
TÜRKMEN	KIRŞEHİR	44	194	13					6			19				19	
ÖZBEK	GAZİANTEP	40	225						1			1		39	39	40	
ÖZBEK	HATAY	145	582											18	18	18	
ÖZBEK	URFA	66	318	20		3						23				23	
ÖZBEK	DİYARBAKIR	119	482		20		30		10	15		75		15	15	90	
KIRGIZ	VAN	198	776			2						2				2	
KIRGIZ	MALATYA	89	353								10	10				10	
KAZAK	KAYSERİ	66	275					1	10			11		18	18	29	
TOPLAM		890	3808	43	20	5	30	1	10	17	15	10	151	30	95	125	276

Kaynak: CA-07006947-66

Mülteciler arasında özellikle Türkmen aileler, geldikleri ülkelerinde halıcılıkla uğraştıklarından dolayı bu aileleri üretici duruma getirmek için halı tezgahları ve gerekli malzemeleri Toprak İskan Genel Müdürlüğü tarafından Sümerbank Genel Müdürlüğü'nden temini için protokol yapılmıştır. Halı dokumacılığı için ihtiyaç duyulan halı tezgahları, Toprak İskan Genel Müdürlüğü Doğrama atölyelerinde üretilmiş, malzemelerin bedeli ise “Özel İskan Fonu”ndan karşılanmıştır. Buna göre; Sivas ilinde iskan edilen 30 aileye 27 halı tezgahı, Tokat

⁴⁷⁹ CA.07006947-21

ilinde bulunan 93 aile için 80, Kırşehir'deki 44 aile için 27 halı tezgahı teslim edilmiştir. Özbek aileler için ise Gaziantep ilindekilere 10, Hatay ilindekilere 51 ve Diyarbakır ilindekilere 66 tezgah tedarik edilmiştir. Türkmenlerin tamamı halı tezgahına sahip olurken, Kazak ailelerin yarısı (66 aile için 33 tezgah), Özbek grubu için ise ailelerin 1/3'üne tezgah temin edildiği görülmüştür. Belgelerde Kırgız ailelere tezgah gönderilmediği görülmektedir. Bu farklılık, Türkmenlerin halıcılığa daha çok önem verdiği endir.⁴⁸⁰

3.6.4 Ayni ve Nakdi Yardımlar

Mülteci ailelere yapılan yardımlardan bir diğeri ise ayni ve nakdi yardımlardır. 1306 sayılı yasanın 5 nci maddesinde geçen; “*muhtaç durumda olanlar bir defaya mahsus olmak üzere giyecek yardımlarından müstahsil durumu gelinceye kadar karşılıksız olarak faydalanır*” hükmüne, her aileye yıllık yakacak (odun, kömür, tüpgaz, gazyağı, vs.) verilmiştir. Kızılay'ın ilk aylar yaptığı iaşe yardımının kesilmesinden sonra “*Üretici konuma gelinceye kadar 0-7 yaş arasındaki her nüfusa ayda 2 bin TL, 8 ve daha büyük yaştaki her nüfusa da 4 bin TL olmak üzere iaşe yardımı yapılmıştır. Ayrıca her ailenin yakacak ve diğer zaruri ihtiyaçları yılda bir defaya mahsus devletçe*” karşılanmıştır.⁴⁸¹

Afgan mültecilerin yaş durumuna göre aylık nakdi yardım sağlanan nüfus adetleri şöyledir;

Grup	İl	0-7 yaş	8 ve üstü	Toplam
Özbek	Diyarbakır	103	369	472
Özbek	Gaziantep	81	301	382
Özbek	Hatay	221	593	814
Özbek	Urfa	96	239	335
Türkmen	Tokat	147	390	537
Türkmen	Sivas	41	103	144
Türkmen	Kırşehir	60	146	206
Kırgız	Van	212	590	802
Kırgız	Malatya	70	295	365
Kazak	Kayseri	70	198	285

⁴⁸⁰ CA.07006947-65

⁴⁸¹ CA.07006947-277

Buna göre 7 yaş altı toplamda 1101 kişi için aylık 2.202.000 TL, 8 yaş üstü toplam 4342 kişi için ise 17.368.000 TL nakdi yardım yapılmıştır. Nakdi yardımların yanında, yakacak masrafı ve diğerleri için 500 milyon lira ödenek ayrılmıştır.⁴⁸² Toprak İskan Genel Müdürlüğü, Özel İskan Fonu'ndan ilgili valiliklere nakdi yardımlar için 205.285.000 lira aktardığını beyan etmektedir.⁴⁸³ Ayrıca her ailenin yılda bir defaya mahsus yakacakları ve diğer zaruri ihtiyaçları da karşılandığı görülmektedir.⁴⁸⁴

3.6.5 Türk Halkının Mültecilere Kucak Açması

Türk soylu Afgan mültecilerinin Türkiye'ye kabulü ve bu yönde yapılan çalışmalar, Türk halkı tarafından ilgi ve sevinçle karşılanmıştır. Günün basını buna önemli yer vermiş, aylar öncesinden haberler yapmışlardır. Geçmişinde kendisinde de göç ve muhaceret izleri olan Anadolu halkı, Sovyetler Birliği'nin haksız Afganistan işgaline tepkisini, mazlum ve mağdur olan Afgan mültecilerine kucak açarak göstermiştir (Ek 17). Afganistan'ın içinde bulunduğu siyasi kaotik durum, Pakistan İslam Devleti'nin mültecilerin sorunlarıyla baş edememesi, mülteci kamplarındaki perişan halin basında çıkan haberlerle işlenmesi, Türk halkının hislerini ve duygularını tetiklemiştir. Neticede mültecilerin Türkiye'ye getirilmesiyle halk arasında yardım seferberlikleri yaşanmıştır.

Afganlı mültecilerin kabulü çalışmalarını yürütmesi için kurulan Üst komisyona gelen mektuplar bu düşüncenin göstergesidir. Yunus Yahya Töre isimli vatandaş, *“Afganistanlı kardeşlerimizle ilgili kararınız bütün Müslümanları sevince boğmuştur. Afganistanlı kardeşlerimizin çeşitli bölgelere dağıtılmaları söz konusu ise onlardan bir ailelik grubu kendi evimde misafir edebileceği”* ni bildirmiştir.⁴⁸⁵ İstanbul'da faaliyet gösteren bir tekstil şirketi 25 aileyi tesislerinde istihdam edebileceğini iletmiştir. Mektup şöyle devam etmektedir; *“Talihsiz Afgan mültecilerinin iskan, iaşe ve istihdamlarının bu dost ülke (Pakistan) için önemli bir*

⁴⁸² CA.07006947-5

⁴⁸³ CA-07006947-55; Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Toprak İskan Genel Müdürlüğü Raporu-6

⁴⁸⁴ CA.07006947-256

⁴⁸⁵ CA.07006947-373

mesele teşkil ettiği bilinmektedir. Bu mültecilerin bir bölümünün bütün dünyada Afgan halısı diye ün yapmış halıları dokuyan soydaşlarımız olduğu ve yurdumuza göç ve iskan için müracaatta buldukları öğrenilmiştir. Şirketimiz devlet ve hükümetimize hiçbir maddi külfet yüklemeksizin bu soydaşlarımızdan yirmi beş aileyi tesislerimizde istihdam etmeyi, iskanları için gerekli konut ve mefruşatı temin etmeyi teklif ve taahhüt etmektedir.”⁴⁸⁶ Diğer taraftan Elazığlı İrfan Sakallıoğlu ise telgraf mesajında 1-3 kişiyi evinde barındırabileceğini bildirmektedir.⁴⁸⁷

Adana Havaalanı'na inen mülteciler büyük bir coşkuyla karşılamış, gönüllü kişilerin de katılımı ile Kızılay tarafından üç öğün yemek ve sıcak mekanlarda ağırlandılar. Hürriyet Gazetesi o gün yaşananları şöyle dile getirmiştir: “Kızılay, soydaşlarımıza Adana'da kalacakları 24 saat içinde üç öğün yemek, yol için kumanya, verebilmek ve tepeden tırnağa giydirebilmek amacıyla beş TIR'lık yiyecek ve giyecek stoku yaptı. Ankara'dan gelen 30 Kızılay personeli ile İzmir'de gelen 30 kişilik gönüllü ekibi, mültecilerin adlarına tek tek torba hazırlayarak 64 kadın giyeceğinin dağıtımını yaptı.”⁴⁸⁸ Adı geçen gazete bir sonraki gün şu haberle devam etmektedir: “Adana Havaalanı bayram yeri gibi. Soydaşlarını kucaklayabilmek, onların sevinçlerine ortak olabilmek için Adanalılar havaalanını doldurmuşlardı.”⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ CA.07002910, 13.2.1982 tarihli mektup

⁴⁸⁷ CA.07002910, 24.3.1982 tarihli telgraf

⁴⁸⁸ Hürriyet Gazetesi, 3 Ağustos 1982

⁴⁸⁹ Hürriyet Gazetesi, 4 Ağustos 1982

SONUÇ

Bu araştırmada, 2641 sayılı ‘‘Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İşkna Dair Kanun’’ ve bu kanunun amacı, gerekçeleriyle beraber ortaya konulmaya çalışılmıştır. Pakistan Devleti ile iyi ilişkiler geliştiren 12 Eylül dönemi Türkiye yönetimi, Pakistan’a yaptığı resmi ziyarette mülteci kamplarını da gezmif ve belirlenen sayıda mültecinin Türkiye’ye kabulü için çalışmalar yaptırmıştır. Yürürlükte olan 2510 sayılı iskan kanunu, dışarıdan iskanlı göçmenin gelmesine müsaade etmediği için özel bir kanun hazırlanmıştır.

2641 sayılı yasanın kabul edilişi ve uygulamasında ‘‘ekingen’’ bir yapı söz konusudur. Kapsamının ‘‘bir defaya mahsus’’ olarak vurgulanması ve belirli sayıda mülteciyi kapsamaması bunun ispatı sayılabilir.

Yasa kapsamına alınacak kişilerin tespiti, Geçici Heyet tarafından yapılmıştır. Heyetin Pakistan’da yasa kapsamına alınacak kişileri tespit çalışması ve bu listenin esas alınması mülteci mağduriyetinin giderilmesinde çözüm odaklı olup olmaması tartışma konusu olmuştur. Daha sonra gelen mülteci mektuplarında da bu bariz olarak görülmektedir. Zira müracaat tarihlerinde İşlamabat ve Peşaver’de bulunamayan veya o tarihlerde müracaatını yapamamış kişilerin daha sonraki müracaatları kabul edilmemiştir. Bu da müracaatların sınırlı tutulması politikasının varlığını gclendirmektedir.

Sınırlı sayıda müracaatın kabulü, çıkarılan söz konusu yasayı tartışmalı hale getirmiştir. Zira bu yasanın Afganlı mültecilere yardım etme amacından daha ziyade, mültecilerden dolayı zor durumda bulunan Pakistan’a sembolik olarak ‘‘sizin yanınızdayız ve acınızı paylaşıyoruz’’ siyasi mesajını verme kaygısını taşımaktadır. Bu yasa bir defaya mahsus tutulmuş ve ancak çok sınırlı sayıda Afgan mltecisini kapsamıştır. Afganistan işgalinden dolayı mülteci durumuna düşen onbinlerce (mültecilerin % 1.5’i) Türk soylu göçmenlerin yanında, yasa kapsamına sadece 4163 kişinin girmesi açıkça bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Bahse konu özel kanunla iskânlı göçmen olarak getirilen bu kişilerin dışında serbest göçmen olarak kendi imkanlarıyla gelen göçmenler de olmuştur. Bunlardan bir kısmı, 1979 yılında Afganistan’da işgalin başlamasıyla Türkiye’ye sığıncacı

olarak gelmişlerdir. Diğer bir kısmı ise 2641 sayılı yasa kapsamının dışında kalan ve sonrasında gelenlerdir. Bunlar, başta İstanbul olmak üzere, Afganlı mültecilerin yaşadığı veya akrabalarının bulunduğu çeşitli şehirlere kendi istekleri ile yerleşmişlerdir. Yasa kapsamı dışında Türkiye'ye gelen -İçişleri Bakanlığı'nın uygun gördüğü-Afgan göçmenlere de Türk vatandaşlığına geçme hakkı tanınmıştır.

Kanun kapsamı dışında kalan göçmen gruplarının iskanlı göçmen talepleri kabul edilmemiştir. Kanunun çıktığı tarihten önce Türkiye'ye değişik yollarla göç eden Afganlı mülteciler yasa kapsamında iskanlı mülteci hakkına sahip olabilmek için müracaatlarda bulunmuşlar ancak "bir defaya mahsus uygulaması ve uygulama alanının genişletilmemesi" dolayısıyla bu yasadan yararlanamamışlardır.

Bu yasa bir çeşit "ayrıcalıklı mülteci" grubu oluşturmuştur. Zira bir tarafta kanun kapsamında iskanlı mülteci statüsü ile her türlü imkana sahip, barınmadan iş olanağına kadar devlet yardımına kavuşmuş mülteci grupları; diğer tarafta ise "Geçici Heyet" in ulaşamadığı veya kırmızı çizginin çizilip çizgi dışında kalan; daha önce zor şartlarda Türkiye'ye göç edip, insanların verdiği yardımlarla ve günlük yevmiye karşılığı çalıştığı ile geçinen Afganlı göçmenler... Bu göçmenlere devletin bir şey yap(a)maması diğerleri hakkında "ayrıcalıklı mülteci" fikrini güçlendirmektedir. Bu kişilerin, yasa kapsamına alınmaları için yüzlerce müracaat mektupları bulunmaktadır. Ancak hiçbirine olumlu cevap verilmemiştir.

Getirilen mültecilerin üretici konuma getirilmesi ve iskanı sağlanan kişilerin kişisel özelliklerini ekonomiye kazandırılması için tedbirler alındığı görülmüştür. Türkmenlerin ve Kazakların, halıcılık zanaatından, el işçiliğinden, Kırgızların hayvancılık hünelerinden, Özbeklerin ticari faaliyetlerinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mültecilere, kısa zamanda üretici duruma getirilmesi kaygısı ile meslek edindirme ve Türkçe okuma yazma kursları da açılmıştır.

Türk asıllı Afgan mültecilerinin Türkiye'yi tercih etmelerinin iki önemli sebebinin olduğu anlaşılmaktadır: Bunlardan birincisi Türkiye'yi kardeş ülke olarak kabul etmeleri ve böylelikle din, dil, gelenek ve kültürlerini daha rahat yaşayabilecek yer olduğuna inanmaları; ikincisi ise Türkiye'yi, korunabilecek ve iskan edilebilecek, siyasi- ekonomik güçte görmeleridir.

Bu araştırmada Türkiye'nin, mültecileri kabulünde Birleşmiş Milletlerin mülteci kriterlerine uygun hareket ettiği de tespit edilmiştir. Mültecilerin nakillerinin gerçekleşmesinde üstlendiği masrafın sonradan BMMYK'dan alınması için, Dışışleri Bakanlığı nezdinde diplomatik girişimlerde bulunulmuştur.

Mültecilerin iskan edileceği Şehir ve bölgeler seçilirken, Afganistan'da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, bölgeye uyumları ve yararları dikkate alınarak; boy, aile ve akrabalık bütünlüklerinin bozulmamasına da dikkat edildiği görülmüş; böylece mültecilerin hem geldikleri yerlerdeki sosyal durumları ve uğraşları göz önünde bulundurularak kişisel ve geleneksel katkıları ülke ekonomisine kazandırıldığı hem de kısa zamanda üretici konuma geçmeleri sağlanmıştır. Ancak uygulamalarda, bunun istisnalarının olduğu, yaşanan aksamaların telafisi yoluna gidilmediği de tespit edilmiştir. Mesela tarım işleri ile uğraşan ve elinde başka zanaatı olmayan bir kısım mülteciler kentsel iskana tabi tutulmuş ve zamanla bu kişi ve ailelerde geçim zorlukları baş göstermiştir. Bazı mültecilerin geçimlerini sağlamak ve kendilerine daha uygun standartları oluşturmak için buldukları iskan yerlerini terk ettiği; bir kısmının İstanbul Zeytinburnu'na yerleştiği ve tabakhanelerde dericilik işi ile uğraştıkları bir vakıadır. Ayrıca Kayseri'ye yerleşen ilk Kazakların yüzde yirmisinin Bursa ve İstanbul'a g ettikleri, iskana tabi tutulan mekanda sadece 5-6 hanenin kaldığı ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

Kitaplar

Acer, Yücel; Kaya, İbrahim; Gümüş, Mahir; **Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi**, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.

Andican, Ahad; **Cedidizim'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi**, Emre Yayınları, İstanbul, 2003.

Arı, Kemal; **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (27), İstanbul, 2003.

Armaoğlu, Fahri; **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2000.

Atakbek, A.; **Demokrasi Devrinde İskan Kanunu ve Haksızlıklar**, İktisat Yürüyüşü Matbaası, İstanbul, 1946.

Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, Cilt 1, Remzi Kitabevi, Ankara, 1966.

Babuş, Fikret; **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskan Siyaseti**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Başer, Alev Erkilet; **Ele Geçirilemeyen Toprak: Kuzey Kafkasya**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002.

Behar, Cem (haz.); **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)**, TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

Beşikçi, İsmail; **Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama Kürtlerin Mecburi İskanı**, Komal Yayınları, İstanbul, 1977.

Biray, Nergis; **Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, **Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler**, Damla Matbaası, Ankara 1998.

Castles, Stephan; Miller, Mark; **Göçler Çağı, Modern Uluslararası Göç Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Cebesoy, Ali Fuat; **Moskova Hatıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955.

Cemal, Hasan; **12 Eylül Günlüğü, Tank Sesiyle Uyanmak**, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.

Ceylan, Naci; **Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi (1923-2005), Cumhurbaşkanlığı, Ankara, 2005.

Çiçekli, Bülent; **Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.

Deniz, Orhan; **Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması**, Çantay Yayınları, İstanbul, 2009.

Eren, Ahmet Cevat; **Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966.

Ergil, Doğu; **Kürt Raporu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Evren, Kenan; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1980-12 Eylül 1981)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981.

Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009.

Girgin, Kemal; **TC Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (75 Yıllık Panoraması 1923-1998)**, Ankara, 1998.

Göçmen Aileleri ve Göç Olayı Paneli, No:24, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10 Mayıs 1991.

Gönlübol Mehmet; Kürkçüoğlu, Ömer; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1983)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları: 558, Ankara, 1987.

Gürün, Kamuran; **Dış İlişkiler ve Türk politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları: 531, Ankara, 1983.

Jastram, Kate; **Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Mültecilerin Korunması: Uluslararası Mülteci Hukuku Rehberi**, Damla Matbaası, Ankara 2001.

Karpat, Kemal; **Kısa Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

_____ ; **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 3.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Kirişçi, Kemal; **Zorunlu Göç ve Türkiye, Sığınmacı, Mülteci ve Göç Konularına İlişkin Türkiye'deki Yargı Kararları**, Boğaziçi Üniversitesi Vakfı, 2000.

Millas, Herkül (der.); **Göç**, (çev.) Damla Demiröz, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, İletişim Yayınları. İstanbul, 2004.

Reisman, Arnold; **Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, (çev.) Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Saray, Mehmet; **Afganistan ve Türkler**, 3. Baskı, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

Saydam, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Sliwinski, Marek; **Afganistan 1978-87: War, Demography and Society**, 1988.

Şimşir, Bilal; **Atatürk ve Afganistan**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

Şimşir, Bilal; **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.

Oran, Baskın (ed.); **Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar (1980-2001)**, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Odman, Mustafa Tevfik; **Mülteci Hukuku**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Tanör, Bülent; “*12 Eylül Rejimi: 1980-1983*”, Sina Akşin (yay.), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye (1980-1995)**, Cem Yayınları, İstanbul, 2000.

Tosun, Ramazan; **Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri’deki Rumlar**, Niğde, 1998.

Turgut, Hulusi; **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1986.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 1988.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutlarıyla Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, Cilt:1-2, Dönem:24, Yy.3, S.376, Ankara, 2012.

Unat, Kadri; “*Atatürk Sonrası Türkiye*”, Temuçin Faik Ertan (ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

Yavuzalp, Ercüment; **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996.

Yeşiltuna, Serap; **1934 İskan Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Makaleler

Aliyev, Salih Muhammedoğlu; “*Kafkasya*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (24)**, İstanbul 2001.

Balcı, Kerim; “*Mülakatlarla Türk Dış Politikası*” içinde, Cilt:2, Editörler: Habibe Özdal, Osman Dinçer, Mehmet Yeğin, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

Barlas, Kiyamüddin; “*Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü*”, Türk Kültürü Dergisi, TKAE Yayınları, 25(290), Haziran 1987.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “*1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*”.

Clogg, Richard; “*The Greek Millet in the Ottoman Empire, Christians and Jews in the Ottoman Empire*” içinde, der. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, Cilt I, Londra: Holmes and Meier Publishers, Inc., 1982.

Çapa, Mesut; “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1990.

Çavuşoğlu, Halim; “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, bilig Dergisi, S. 41, Bahar 2007.

Çelebi, Ercan; “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 8, S.1, 2006.

Çufalı, Mustafa; “Ulus Devletin Doğuşunda Mübadele, Göç ve Tehcirin Etkisi”, Stratejikboyut Dergisi, S.3, Ankara, 2009.

Danış, Didem; “Integration in Limbo”: Iraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in Istanbul, MiReKoc Research Projects, İstanbul, 2006.

Demirtaş, Mehmet; “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 41, Erzurum, 2009.

Duman, Önder; “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 43, Bahar 2009.

Erdönmez, Cihan; Erol, Yurdakul Seçil; “Orman Toplum İlişkileri Açısından Tarihsel Bir İnceleme: Polonezköy Örneği”, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, S. 15 (11), 2009.

Erkan, Süleyman; “Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)”, KATÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon1996.

Kırımlı, Hakan; “Kırım”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Kirişçi, Kemal; “Introduction” içinde, *UNHCR, The Collection of Turkish Jurisprudence on Asylum and Migration*, second edition, Bogazici University Foundation, 2000.

Martin, Volkan; “Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:2, S.5, 2011.

Merçil, Erdoğan; “Afganistan Türkleri”, Türk Kültürü, Sayı 205, İstanbul, Kasım 1979.

Olçay, Ziya; “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, TBB Dergisi (99), 2012.

Tekeli, İlhan; “*Osmanlı İmparatorluğu ’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu*”, Toplum ve Bilim, S.50, 1990.

Türkoğlu, Oğuzhan; “*Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik*”, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (2), 2011.

Weiner, Myron; “*Bad Neighbors Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows*”, International Security, Vol:21, No:1, 1996.

Tezler

Akyürek, İnyet Burcu; **Mülteci Hukuku ve Türkiye Uygulaması**, Kırıkkale Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Atayün, Yurt; **Mülteciler Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım: Van Örneği**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2002.

Çağlayan, Savaş; **Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin İlanından Günümüze**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Duman, İlkay; **Balkanlar’dan Anayurda Yapılan Göçler, Osmanlı İskan Politikaları ve Göçmen Yerleşimleri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Göçmez, Ensar; **Afganistan’dan Gelen Göçmen Özbeklerin Sosyo-Kültürel ve Dini Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Hatay İli Ovakent Beldesi Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Küçükçavuş, Mehmet Ali; **Ülkemiz Vatandaşı Olmayanlara Yapılan Sosyal Yardımlar: Bir Politika Önerisi Denemesi**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

Özgür, Ulvi; **Bulgaristan Türklerinin 1950 – 1951 Yıllarında Türkiye’ye Göçleri**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Rasuli Khalilullah; **1991 Yılından Günümüze Kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Uluşan, Aysin; **Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteciler**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.

Ziyayi, Naciba; **Afganistan Türklerinin Dini, İnanç Ve Yasayıları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2004.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi

Cumhuriyet Gazetesi

Ekonomi ve Politika Gazetesi

Hakimiyeti Milliye

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tercüman gazetesi

Vatan Gazetesi

Yankı Dergisi

İnternet Kaynakları:

Akyüz, Jülîde; “*Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri*”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, bilig Dergisi, S.46, 2008,
<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/188.pdf>, 10.06.2013

Ali Yılmaz, Rüstem Mustafa, “*1992 Sonrası Türkiye’ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân Ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği*” Studies of the Ottoman Domain, C.1, S.6, Şubat 2014,
http://www.thestudiesofottomandomain.com/makaleler/co%C4%9Frafya/makale_tr/Ali%20YILMAZ,R%C3%BCstem%20MUSTAFA,%C5%9Eubat2014_tr.pdf, 04.04.2014

Berki, Osman Fazıl; “*Vatansızlık*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1948-05-01-04/AUHF-1948-05-01-04-Berki.pdf>, 23.07.2013

Çelik, Züriye; “Osmanlı'nın Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: Muhacir Gazetesi (1909-1910)”, Türkiye Araştırmaları Dergisi, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s28/celik.pdf>, 04.05.2013

Eşsiz, Veysel; Günel, Gökçe (yay.); **Mülteci Destek El Kitabı**, http://www.carim.org/public/polsoc texts/PS2TUR015_TU.pdf, 20.09.2013

İşıldak, Muratcan, (terc.); “İnsan Hakları ve Mülteciler”, **BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı**, No:20, İnsan Hakları Ortak Platformu, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf>, 01.06.2013

İçduygu, Ahmet; Sert, Deniz; Karaçay, Ayşem Biriz; “Türkiye’den Yurtdışına Yönelen Göç Hareketleri Üzerine Brifing”, No:2, MiReKoc, 2009, <http://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/Policy%20Brief%202%20TR.pdf>, 01.06.2013

“Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün Kuruluş Ve Teşkilatı II”, T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Yonetim/Koy_hizmetleri/Bl_2.pdf, 27.11.2013

Kurban, Dilek; “Rapor: Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye’de Azınlıklar”, Minority Rights Group Internationals.13, <http://www.minorityrights.org/download.php?id=435>, 12.07.2013

Şeker, Nesim; “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Bir Kent: Bursa”, http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma_nesimseker.htm, 12.07.2013

http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/avrupa_dışındaki_Ülkelerden_gelerek_türkiye’de_İltica_talebinde_bulunanlar_için_bilgi.pdf, 25.05.2013

<http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/AnnotationsTurkish.pdf>, 04.05.2013

http://iibfdergi.uludag.edu.tr/download_pdf.php?id=60&f=60_rev1.pdf, 27.11.2013

http://en.wikipedia.org/wiki/Fridtjof_Nansen, 27.11.2013

<http://www.unhcr.org.tr/?page=52>, 29.11.2013

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bi9RBI_DtOQJ:www.avrasyadergisi.com/DergiPdfDetay.aspx%3FID%3D42+%&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, 03.03.2014

<http://www.lozanmubadelesi.org/2008/12/toprak-ve-iskan-ileri-genel-mdrl.html>, 29.11.2013

<http://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=15>, 10.06.2013

http://mubadele.org/arastirma_kemalari2.htm, 10.12.2013

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, 31.12.2013

http://www.egm.gov.tr/Documents/uygulama_talimati_2010_genelge.pdf, 10.06.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=276983>, 05.05.2013

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_T%C3%BCrkleri#cite_note-EHE-17, 10.06.2013

<http://seyitorhanbaydar.wordpress.com/2012/06/08/dunyada-ve-turkiyede-multeciler-siginmacilar-yasadisi-gocmenler-ve-ulke-ekonomisine-etkileri-2/>, 17.09.2013

<http://www.e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=897897.881126.2541042.0.0.php&SALT-1%20Anla%FEmas%FD>, 04.10.2013

http://tr.wikipedia.org/wiki/1980_Yaz_Olimpiyatlar%C4%B1, 03.12.2013

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-3/turk12.html, 17.01.2014

<http://www.e-tarih.org/soguksavas/?sayfa=1093092.1106611.3161529.0.0.php&Afganistan'in%20Isgali%20ve%20Devletler>, 10.10.2013

<http://t24.com.tr/haber/afgan-turklerinin-turkiyeye-gocu-ankara-aa/162444>, 13.09.2013

<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/101751.aspx>, 04.12.2013

http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/2.1_m%C3%BClteciler.pdf, 07.04.2014

<http://www.unhcr.org/45dc19084.html>, 07.04.2014

<http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8>, 20.01.2014

EKLER

Ek 1- I. Grupta Gelen Mültecilerin Kesin İskanlarına Ait Tablo

SIRA NO	GRUPUN ADI	KESİN İSKAN EDİLECEKLERİ		2510 SAYILI YASA İLE 16. MADDEDE BİREKLEŞTİRİLMİŞ KESİN İSKANLARINA GÖRE KOLİSYON KARARINA BAĞLIANAN KESİN HAK SAHİPLERİ				TOPLAM	
		İL	YER	ŞEHİRSSEL		TARİMSAL		AİLE ADEDİ	NÜFUS ADEDİ
				AİLE ADEDİ	NÜFUS ADEDİ	AİLE ADEDİ	NÜFUS ADEDİ		
1	TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ ve ARTOVA	175	753	5	16	190	769
2	ÖZBEK	GAZİANTEP	MERKEZ	45	237	-	-	45	237
3	ÖZBEK	HATAY	DÜĞ.(HORLAK MEVKİİ)	-	-	171	706	171	706
4	ÖZBEK	URFA	DÜĞ.(CEYLANPINAR)	-	-	181	716	181	716
5	KIRGIZ	VAN-ERÇİŞ	ALTINDERE HARASI	-	-	298	1130	298	1130
6	KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	60	253	-	-	60	253
T O P L A M :				260	1243	655	2568	935	3811

Kaynak: CA-07006947-52

Ek 2 – II. Grupta Gelen Mültecilerin Kesin İskan Yerleri ve Nüfus Bilgileri

SIRA NO	GRUPUN ADI	GÖÇÜCİ İSKAN EDİLDİKLERİ		PLANLANAN KESİN İSKAN YERLERİ		PLANLANAN KESİN İSKAN ŞEKLİ				TOPLAM	
		İL	YER	İL	YER	TARİMSAL		ŞEHİRSSEL		AİLE	NÜFUS
						AİLE	NÜFUS	AİLE	NÜFUS		
1	TÜRKMEN	SIVAS	ULAŞ(D.Ü.Ç.)	TOKAT	YEŞİLYURT(A.MUSA)	2	5	-	-	2	5
2	TÜRKMEN	TOKAT		TOKAT	YEŞİLYURT(A.MUSA)	9	39	-	-	9	39
3	TÜRKMEN	KIRŞEHİR	ÇİÇEKDAĞ (D.Ü.Ç.)	TOKAT	YEŞİLYURT(A.MUSA)	4	21	-	-	4	21
4	KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	KAYSERİ	MERKEZ	-	-	4	17	4	17
5	ÖZBEK	GAZİANTEP	MERKEZ	GAZİANTEP	MERKEZ	-	-	28	140	28	140
6	ÖZBEK	GAZİANTEP	MERKEZ	URFA	C.PINAR(D.Ü.Ç.)	7	36	-	-	7	36
7	ÖZBEK	HATAY	KÖMÜRÇÜKUR	URFA	C.PINAR(D.Ü.Ç.)	11	43	-	-	11	43
8	ÖZBEK	URFA	C.PINAR(D.Ü.Ç.)	URFA	C.PINAR D.Ü.Ç.)	4	19	-	-	4	19
T O P L A M :						37	163	32	157	69	320

NOT: II.nci grupta Türkiye'ye gelen 329 nüfustan; 2 kişi ölmüş, 2 kişi yakınlarının yanına iskân edilmiştir.

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARŞİVİ
Yer No: 7/16-1
Desimal No: 23/3
Dosya No:
Fihrist No: 6947-242

Kaynak: CA-07006947-242

Ek 3 – I. II. ve III. Grupta Gelen Mültecilerin Kesin İskan Yerleri ve Nüfus Bilgileri

I, II VE III. NCÜ GRUP AFGANLI GÖÇMENLERİN KESİN İSKAN YERLERİNİ-
İSKAN ŞEKLİNİ-İSKAN EDİLECEK AİLE VE NÜFUS SAYISINI GÖSTERİR
TABLO :

EK-1

SIRA NO	GRUPUN ADI	KESİN İSKAN EDİLECEKLERİ		TEFRİK EDİLEN YERLEŞİM YERİ		İSKAN EDİLECEK				TOPLAM		İNŞAAT İLE İLGİLİ NOT		
						ŞEHİRSSEL		TARIMSAL		AİLE	NÜFUS		AİLE	NÜFUS
						İL	YER	DEKAR	KONUT					
1	TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ	18,221	-	82	353	-	-	32	353	82 Konutun geçici kabulü yapılmaktadır.		
2	TÜRKMEN	TOKAT	YEŞİLYURT	350	-	-	-	113	505	113	505	96 Konut ve tarımsal yapı inşaatı sürdürülmektedir.		
3	ÖZBEK	G. ANTEP	MERKEZ	5,269	-	68	349	-	-	68	349	45 Konutun inşaatı sürdürülmektedir.		
4	ÖZBEK	HATAY	HORLAK	193	-	-	-	171	716	171	716	171 Konut ve tarımsal yapı inşaatı sürdürülmektedir.		
5	ÖZBEK	URFA	C. PINAR	503	-	-	-	210	840	210	840	181 Konut ve tarımsal yapı inşaatı sürdürülmektedir.		
6	KIRGIZ	VAN	ALTINDERE	237,430	-	-	-	298	1130	298	1130	298 Konut ve tarımsal yapı inşaatı sürdürülmektedir.		
7	KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	-	60	64	270	-	-	64	270	60 Aileye tapu verildi.		
TOPLAM :						214	972	792	3191	1006	4163			

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARŞİVİ
Yer No : 7/16-1
Desimal No : 23/8
Dosya No :
Fihrist No : 6947-280

Kaynak: CA-07006947-280

Ek 4 – Mültecilerin Kesin İskan Yerleri ve Nüfus Bilgileri

I, II VE III. NCÜ GRUP AFGANLI GÖÇMENLERİN KESİN İSKAN YERLERİNİ-
İSKAN ŞEKLİNİ-İSKAN EDİLECEK AİLE VE NÜFUS SAYISINI GÖSTERİR
TABLO :

EK-1

SIRA NO	GRUPUN ADI	KESİN İSKAN EDİLECEKLERİ		TEFRİK EDİLEN YERLEŞİM YERİ		İSKAN EDİLECEK				TOPLAM		İNŞAAT İLE İLGİLİ NOT		
						ŞEHİRSSEL		TARIMSAL		AİLE	NÜFUS		AİLE	NÜFUS
						İL	YER	DEKAR	KONUT					
1	TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ	18,221	-	82	353	-	-	82	353	82 Konut inşaatı devam etmektedir.		
2	TÜRKMEN	TOKAT	YEŞİLYURT	350	-	-	-	113	505	113	505	96 Konut ve tarımsal yapı inşaatı devam etmektedir.		
3	ÖZBEK	G. ANTEP	MERKEZ	5,269	-	68	349	-	-	68	349	45 Konutun inşaatı sürdürülmektedir.		
4	ÖZBEK	HATAY	HORLAK	193	-	-	-	171	716	171	716	171 Konut ve tarımsal yapı inşaatı devam etmektedir.		
5	ÖZBEK	URFA	C. PINAR	503	-	-	-	210	840	210	840	181 Konut ve tarımsal yapı inşaatına devam edilmektedir.		
6	KIRGIZ	VAN	ALTINDERE	237,430	-	-	-	298	1130	298	1130	298 Konut ve tarımsal yapı inşaatı sürdürülmektedir.		
7	KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	-	60	64	270	-	-	64	270	60 Aileye tapu verildi. Adet borçlanma sözleşme düzenlendi.		
TOPLAM :						214	972	792	3191	1006	4163			

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARŞİVİ
Yer No : 7/16-1
Desimal No : 23/8
Dosya No :
Fihrist No : 6947-270

Kaynak: CA-07006947-270

Ek 5 – Mültecilerin İstihdam Edildiği Kurslar

GEÇİCİ İSTİHDAM İMKANI SAĞLANAN GÖÇMENLERİN SAYISINI VE İSTİHDAM EDİLDİKLERİ KURULUŞLARI GÖSTERİR TABLO																			
SIRA NO	GRUBUN ADI	GEÇİCİ İSKAN YERLERİ	GEÇİCİ İSKAN EDİLEN		KAMU KURULUŞLARINDA										ÖZEL SEKTÖRDE			GENEL TOPLAM	
			AİLE	NÜFUSU	D.U.Ç.	Y.S.E.	TOPRAKSU	KARAYOLLARI	YEM. SANAYİ	ŞEKER FAB.	BELEDİYE	2.TAKTİK HAVA KUVVETLERİ	ZİRAAT İST.	DİĞER	TOPLAM	TARIMDA	SANAYİDE		TOPLAM
1	TÜRKMEN	SİVAS	30	151	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	5	5	15
2	TÜRKMEN	TOKAT	93	452	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	-	30	30
3	TÜRKMEN	KIRŞEHİR	44	194	13	-	-	-	-	-	6	-	-	-	19	-	-	-	19
4	ÖZBEK	GAZİANTEP	40	225	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	39	39	40
5	ÖZBEK	HATAY	145	582	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	18	18
6	ÖZBEK	URFA	66	318	20	-	3	-	-	-	-	-	-	-	23	-	-	-	23
7	ÖZBEK	DIYARBAKIR	119	482	-	20	-	30	-	-	10	15	-	-	75	-	15	15	90
8	KIRGIZ	VAN	198	776	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
9	KIRGIZ	MALATYA	89	353	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	10	-	-	-	10
10	KAZAK	KAYSERİ	66	275	-	-	-	-	1	10	-	-	-	-	11	-	18	18	29
TOPLAM			890	3.808	43	20	5	30	1	10	17	15	10	-	151	30	95	125	276

NOT : Geçici olarak istihdam imkânı sağlandığından, işçilerin sayısında zaman zaman değişiklikler olmaktadır.

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARSIVI
Yer No: 7/16-1
Desimal No: 23/8
Dosya No:
Fihrist No: 6947-66

Kaynak: CA-07006947-66

Ek 6 – Afganlı Göçmenler için Açılan Kurs ve Katılım Sayıları

AFGANLI GÖÇMENLERİ EĞİTMEK ÜZERE AÇILAN KURSLAR VE BU KURLARA KATILANLARIN SAYISINI GÖSTERİR LİSTE													
SIRA NO	GRUBUN ADI	GEÇİCİ İSKAN EDİLDİKLERİ YER	HALICILIK KURSUNA KATILAN			TAŞ-AĞAÇ OYMA KURSUNA KATILAN			DİĞER İKİTİM KURSUNA KATILAN	FESLEKİ TEKNİK EĞİTİM KURSUNA KATILAN			KURSLARA KATILANLARIN GENEL TOPLAMI
			ERKEK SAYISI	KADIN SAYISI	TOPLAM	ERKEK SAYISI	KADIN SAYISI	TOPLAM		ERKEK SAYISI	KADIN SAYISI	TOPLAM	
1	TÜRKMEN	SİVAS	11	47	58	-	-	-	-	31	-	31	89
2	TÜRKMEN	TOKAT	-	-	-	-	-	-	-	108	27	135	135
3	TÜRKMEN	KIRŞEHİR	-	-	-	-	-	-	-	54	5	59	59
4	ÖZBEK	GAZİANTEP	-	14	14	-	-	-	44	13	28	41	99
5	ÖZBEK	HATAY	-	32	32	5	-	5	13	20	-	20	70
6	ÖZBEK	URFA	-	33	33	-	-	-	-	100	84	184	217
7	ÖZBEK	DIYARBAKIR	5	-	5	-	-	-	-	181	-	181	186
8	KIRGIZ	VAN	1	47	48	-	-	-	-	172	4	176	224
9	KIRGIZ	MALATYA	61	6	67	-	-	-	17	84	-	84	168
10	KAZAK	KAYSERİ	34	-	34	-	-	-	13	76	59	135	182
TOPLAM :			112	179	291	5	-	5	87	839	207	1046	1429

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARSIVI
Yer No: 7/16-1
Desimal No: 23/8
Dosya No:
Fihrist No: 6947-66

Kaynak: CA-07006947-64

Ek 7 –Afganlı Mülteciler için Açılan Kurslar

AFGANLI GÜÇMENLERDEN AÇILACAK KURLARA KATILMAK İSTEYENLERE AİT TABLO : 1												
SİRENO	GRUBUN ADI	GELEN		KEÇİCİ İSKÂN YERLERİ	KESİN İSKÂN EDİLECEKLERİ		HALICILIK KURSUNA KATILACAKLARIN ADEDİ	TAŞ-AÇAÇ OYMA KURSUNA KATILACAKLARIN ADEDİ	DİKİŞ-NAKİŞ, ÇEKO-TAŞ KURSUNA KATILACAKLARIN ADEDİ	MESLEKİ TEKNİK ÖĞRETİM KURSUNA KATILACAKLARIN ADEDİ	TÜRKÇE OKUMA-YAZMA KURSUNA KATILACAKLARIN ADEDİ	TOPLAM
		AİLE SAYISI	NÜFUS SAYISI		İL	YER						
1-	TÜRKMEN	30	151	SİVAS	TOKAT	MERKEZ ve ARTOVA	-	-	2	-	62	64
2-	TÜRKMEN	93	452	TOKAT	TOKAT	MERKEZ	-	-	15	-	185	200
3-	TÜRKMEN	44	194	KIRŞEHİR	TOKAT	MERKEZ	-	-	-	-	59	59
4-	ÖZBEK	40	225	GAZİANTEP	GAZİANTEP	MERKEZ	11	1	91	-	71	174
5-	ÖZBEK	145	582	HATAY	HATAY	DÜŞ. (HORLAK)	32	5	12	-	123	172
6-	ÖZBEK	66	318	URFA	URFA	DÜŞ. (CEYLANPINAR)	44	7	105	-	184	340
7-	ÖZBEK	119	482	DIYARBAKIR	URFA	DÜŞ. (CEYLANPINAR)	25	-	-	-	181	206
8-	KIRGIZ	198	776	VAN	VAN-ERÇİŞ	ALTINDERE KANASI	48	3	133	-	176	360
9-	KIRGIZ	89	353	MALATYA	VAN-ERÇİŞ	ALTINDERE KANASI	164	-	30	-	85	279
10-	KAZAK	66	275	KAYSERİ	KAYSERİ	MERKEZ	33	20	10	-	155	218
TOPLAM :		890	3808				357	36	398	-	1281	2072

NOT:-Halıcılık, Taş-açaç oyma kursları Kooperatifler Genel Müdürlüğünce açılacaktır.
- Dikiş-Nakiş, Trikotaj kursları, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğünce açılacaktır.
- Türkçe okuma-yazma kursuna halen 575 kişi devam etmektedir.

Kaynak: CA-07006947

Ek 8 -Kesin İskan Yerlerinin İhale Tarihleri ve İnşaatların Bitiş Tarihleri

I. NCİ GRUP AFGANLI GÜÇMENLERİN KESİN İSKÂN YERLERİNİ-KONUT VE TARIMSAL YAPILARININ İHALE TARİHLERİNİ KEŞİF BEDELLERİNİ-ÖDEMEN MEBLAĞLARI VE İNŞAATLARIN BİTİŞ TARİHLERİNİ GÜSTERİR TABLO: EK-2									
GRUBUN ADI	KESİN İSKÂN EDİLECEKLERİ			İHALE TARİHİ	KEŞİF BEDELİ TL.	İHALENİN KIRILMA % Sİ	ÖDEMEN MİKTAR TL.	YÜKLENİCİ FIRMA VEYA MÜTAAHHİT ADI	İNŞAATIN BİTİŞ TARİHİ
	İL	İLÇE	YER						
TÜRKMEN	TOKAT	MERKEZ	-	23-3-1983	216.050.000	38.99	85.042.000	Demirli İnşaat Sanayi ve Tic.A.Ş.	25-9-1983
TÜRKMEN	TOKAT	ARTOVA	YEŞİLYURT	21-4-1983	342.370.000	14.59	113.068.000	Şirkon Sürmeli Toplu Konut ve San.ve Tic. A.Ş.	1-10-1983
ÖZBEK	G. ANTEP	MERKEZ	-	3-6-1983	136.190.000	37.99	-	Öztürk İnş. Tic. Paz. Zarflama Koll. Şti.	25-11-1983
ÖZBEK	HATAY	REYHANLI	DÜŞ. (HOR.)	27-10-1982	476.400.000	16	211.337.000	Yakup YILDIZ	15-8-1983
ÖZBEK	HATAY	REYHANLI	DÜŞ. (HOR.)	28-4-1983	120.000.000	20.01	41.811.000	Mehmet BOTAŞ	15-8-1983
ÖZBEK	URFA	C. PINAR	DÜŞ.	13-5-1983	712.500.000	20.11	72.260.000	Akboğa İhracat-İthalat Tic. San. Lmt. Şir.	25-11-1983
KIRGIZ	VAN (I. Ka.)	ERÇİŞ	A. DERE HAR.	17-5-1983	281.400.000	36.57	14.418.000	Çesa İnş. Tic. San. ve Turizm ve Yatırım Ş.Ş.	30-10-1983
KIRGIZ	VAN (II. Ka.)	ERÇİŞ	A. DERE HAR.	9-9-1983	394.800.000	18.02	-	Burhan ÖZEN	1984 yılına sar (inşaat başlandı)
KIRGIZ	VAN (III. Ka.)	ERÇİŞ	A. DERE HAR.	26-9-1983	371.900.000	13.28	-	Burhan ÖZEN	1984 yılına sar (Yer eğilimi yap. bıldı.) Tapuları verild
KAZAK	KAYSERİ	MERKEZ	-	-	4.992.000	-	4.992.000	-	-
TOPLAM :					3.056.609.000	-	542.928.000	-	-

İSKAN DİRE BAŞKAN YARDINCISI
6.10.1983

CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN RESMİ
Yer No: 7/16-1
Desimal No: 23/8
Dosya No: 6
Fihrist No: 6947-241

Kaynak: CA-07006947-241

Ek 9- Pakistan'da Bulunan Afganistanlı Mültecilere Yardım Edilmesi Talebiyle Pakistan'dan Gönderilen Mektup

Mezbe-Islami
AFGHANISTAN

Phone :-
P. O. Box :-
Date

كلمة الله التوحيد
CUMHURBAŞKANLIĞI
KENAN EVREN ARŞIVI
Yer No : 7/16-7
Desimal No : 23
Dosya No :
Fihrist No : 6942-1

حزب اسلامی
افغانستان

KENAN EVREN ARŞIVI
Dolap No : 1
Kutu No : 23
Dosya No :
Fihrist No : 9-1

To

The Ambassador,
Embassy of Republic of Turkey,

Subject: REQUEST FOR GRANT OF PERMISSION TO VISIT
TURKEY/SAUDI ARABIA/GULF STATES

Respected Sir,

Leader of Mezb-e-Islami Afghanistan Maulvi
Mohammad Younas Khalis takes the opportunity of presenting
his compliments to your good offices. At present we have to
submit some requests for the following Afghan refugees who
are at present in Pakistan as a result of the aggressive
invasion and occupation of Russian troops in their home-land:

(1) Yar Gul Khan (2) Said Alim (3) Ilam Gul.
(4) A. Rahim Jan (5) Khan Mohammad (6) Azim Gul
(7) Amir Jan.

It is therefor submitted that at present they
are facing great hardship due to the victimisation of the
circumstances beyond their control. They have approached us
with the request that their cases for proceeding Turkey,
Saudi Arabia or Gulf States may be recommended. We accordingly
recommend their cases and request you to extend your kind
cooperation to them so that they are relieved to some extent.
They will be much more effective over there so as to represent
their liberal movement which is also for the cause of Islam
and being a Muslim brother State we expect that you will be
kind enough to consider their requests favourably and oblige.

P.T.O.

Kaynak: CA-07006942-1

Handwritten notes in Arabic script at the top left of the page.

CUMHURBAŞKANLIK	
KENAN EVREN ARŞİVİ	
Yer No:	7/16-1
Desimal No:	23
Dosya No:	
Fihrist No:	6842-2

KENAN EVREN ARŞİVİ	
Dolap No:	1
Kutu No:	23
Dosya No:	
Fihrist No:	9-2

--(2)--

It is further requested that all possible help/assistance may please be provided to the aforementioned persons for which we would be highly obliged.

Thanking you,

Yours Faithfully,

(HAJI HUSSAIN GUL)
HIZB-e-ISLAMI AFGHANISTAN

P.S. : We also request you kindly to pray for our success so that the movement which is especially for the cause of Islam is become victorious.

Faint, mostly illegible text in the lower left section of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

789

CUMHURBAŞKANLIĞI	
KENAN EVREN ARŞİVİ	
Yer No :	7/16-1
Desimal No :	23/8
Dosya No :	
Fihrist No :	6947-337

Bismillahirrahmanirrahim

Önde gelen Cumhurbaşkanımız Kenan EVREN'e arz ediyoruz. Bizi Türkiye'mize kabul et. Bizler bu Pakistan İlinin fazıl kampının 2 nolu bölgesinde, bin kişimiz evli ve çoluk çocuk olarak toplam yedibin kişi yaşıyoruz.

Yaşamımız kıt kanaattir amma, burada hastalık çöktür. Hastalık nedenini Doktorlar Havanın ve Suyun bize iyi gelmediğine bağlıyorlar. Çok çocuklar bu sebepten dünyadan göçtü ve yine bizler dokuma işi yaparız. İşlerimiz yöremizde "Alu Satu Bulmacık" tadır. Bizler bu yerde, çok yoksulluk çekiyoruz. İşlerimiz orada kaldı.

Biz bunlardan çok söz ettik fakat sözümüz işidilmedi. Şimdi ümit ediyoruz. Biz Türkmen arkadaşlarını öz vatanın Türkiye'ye al, mihribanlık (şefkat ve merhamet) bekliyoruz.

Kum hocası Kumbaşısı Esselamı aleyküm ve rahetullahü ve
(İmamı) İmza Berakatühü
İmza Kumbaşısı
Dört adet İmza

Zarfin Üzeri: Yazımız Reisi Cumhuriyet Kenan EVREN'e
ulaşsın
Türkiye'mize
Muhacir Türkmen Tarafından

Kaynak: CA-07006947-337

Ek 11- Malatya İlinde Mülteciler için Açılan Halı Kursu

Kaynak: CA

Ek 12- Halı Kursundan Bir Görüntü

Kaynak: CA

Ek 13- Mülteciler için Yapılan Konutlar

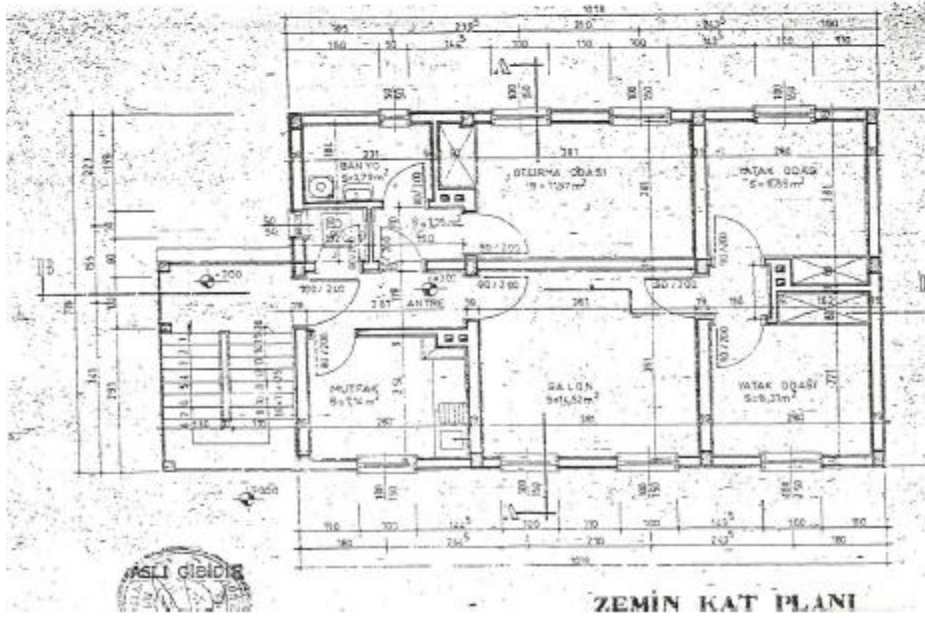
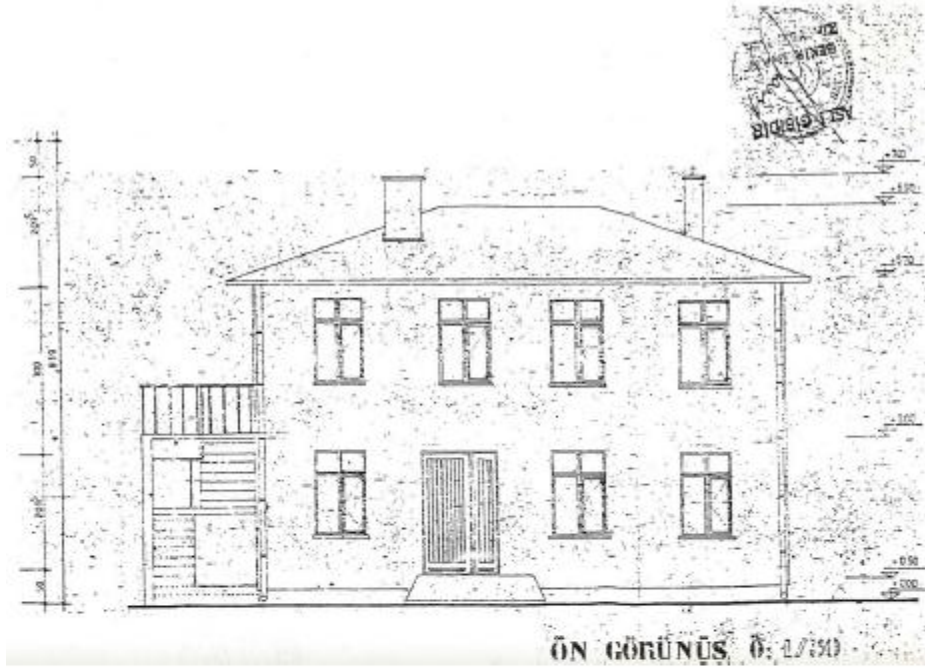
Kaynak: CA

Ek 14- Afgan Mültecilerin Geliş Yolu

Kaynak: Göçmez, a.g.e.,

Ek 15- Mülteciler için Yapılan İskan Evlerinin Planı

Kaynak: Göçmez, a.g.e.,

Ek 16- Devlet Başkanı Kenan Evren'in Tokat İlindeki Afganlı Göçmenleri Ziyareti

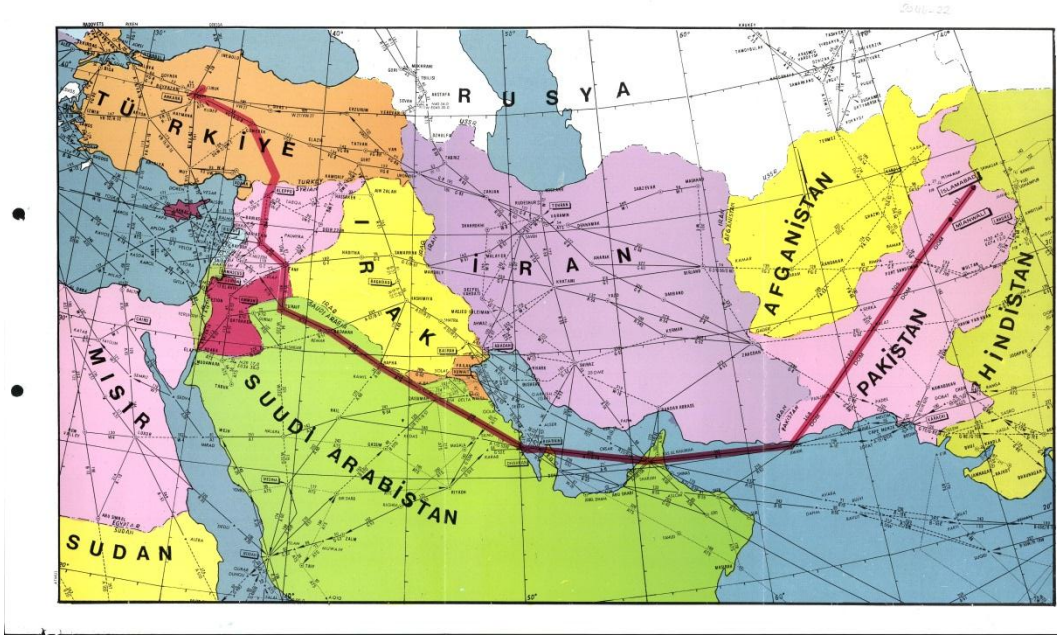
Kaynak: CA

Ek 17- Mülteciler İçin Hatay'da Karşılama Töreni

Kaynak: Göçmez, a.g.e.,

Ek 18- Devlet Başkanı Kenan Evren'in Pakistan Ziyareti Esnasında Takip Ettiği Uçuş Yolu

Kaynak: CA

Ek 19- Afgan Mültecileri ile İlgili Gazetelerde Çıkan Haberlerden Örnekler

23
Tercüman
Tercüman OKULUNA
BİREK KATILIRLAR ATILIR

Halk'a ve olaylara

Tercüman

71 Sayı: 7113 Fiyatı: 10 TL. Adres: Topkapı, Londra Aefali, Tercüman Tesisleri HER SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR. HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR Telgraf: Tercü

Org. Evren Pakistan'da muhteşem törenle karşılandı

- Ziya Ül Hak in 2 defa sarılıp öperek «Hoşgeldiniz» dediği Devlet Başkanımız ve yanındakiler havaalanında gül yağmuruna tutuldu
- Elllerinde Türkiye'yi öven pankartlar bulunan Pakistanlılar 18 kilometrelik yol boyunca Türk heyetini coşkun şekilde alkışladılar

«İsrail, Arap topraklarından çekilmelidir»

- Devlet Başkanımız, şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmada dünya meselelerine geniş yer verdi ve «Bölgenin güvenliği için Türkiye ile Pakistan'ın güçlü, istikrarlı

8 YIL ÖNCE İLGİLİ

Tercüman Yine «TÜRKİYEMİZ ENERJİSİ» Gazetemizin tert ve 6 Martta Çıkar

Tercüman 1973 yılında "Türkiye'de Elektrik Enerjisi" adıyla ve telifsiz olarak katıldığı bir seminerde düzenlenmiş toplantıya katılmıştı. Ancak, aradan 8 yıl sonra yine ilk sırada bulunuyor. Ekonomimizin can damarı için bu toplantıya katılmadık. Artık, Tercüman

«Yeni ve Yenilenebilir Enerji K

Tükettiğim % 42'sini it

Tercüman Gazetesi- 23 Kasım 1981

HOBBY
LUXURİAN
LÜKSEZLERİN A.S.
Kurucesme 194 İstanbul. Telefon: 251 61 75 07
1981 İstanbul İstanbul

Cumhuriyet

58. Yıl, Sayı: 20583 Kurucusu: Yunus NADİ 10 TL. 24 Kasım 1981 Şah

İki Devlet Başkanı arasında birçok konuda görüş birliği var

Evren bugün Afganlı mültecilerle görüşecek

ONDOKUZ MAYIS'tA — Devlet Başkanımız Orgeneral Kenan Evren, İstanbul'da bir süre önce Afganistan Devlet Başkanı General Ziya Ülkül ile birlikte bir süre konuşmalarını gerçekleştirdi. (AP - a.s.)

ORGANİZASYONUN İYİLERİNİN — Devlet Başkanımız Kenan Evren'in Pakistan'a yaptığı ilk ziyaretin ardından, Devlet Başkanımız Kenan Evren'in Pakistan'a yaptığı ilk ziyaretin ardından, Devlet Başkanımız Kenan Evren'in Pakistan'a yaptığı ilk ziyaretin ardından...

Hasan CEMAL bildiriyor

İSLAMABAD — Devlet Başkanımız Kenan Evren'in Pakistan'a yaptığı ilk ziyaretin ardından, Devlet Başkanımız Kenan Evren'in Pakistan'a yaptığı ilk ziyaretin ardından...

YHK, 1980'den kalma işçilerin 19 memurlarla

ANKARA, (Cumhuriyet Bülteni) — 1980 yılında önce erip Yüksek Hükümet Kurulu tarafından yapılan görüşmelerde, 1982 yılı için yapılacak olan sözleşme görüşmelerinde, 1982 yılında memurların aylıklarına yapılacak olan zam oranı daha önceki yıllardan daha yüksektir.

Bu konuda hükümet ile görüşmelerin sürdüren Türk-İş yetkilileri, memurların aylıklarına yapılacak olan zammın, memurların aylıklarına yapılacak olan zammın, memurların aylıklarına yapılacak olan zammın...

9 aralık yapılacak Hükümet-Türk-İş toplantısı 1982 2 belirlenmiştir

274-serco

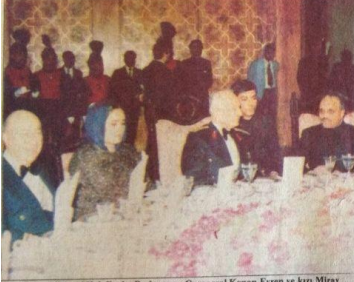
Cumhuriyet Gazetesi-24 Kasım 1981

Devlet Başkanı Afgan mülteci kampını ziyaret etti

Büyükliğini, hangi açıdan bakarsanız bakın reddedemeyiz dedi
Yazısı 22. Sayfada

güzellik benim için çok insanı mutsuzluk içinde yaşayıp ölecektir.
Çocukların inanılmayacak bir tablo, çiplek bir arazinin ortasında üzerine kurulan çadırda erkekler toprak üzerine bağdaş kurmuş oturuyorlar. Yaşlı küçük insanın çocuklar da ahiret günlerini ermiş gün görmüş ihtiyar da acı sonlarını bekliyor gibiydiler.
Herpe yorgun gözlemler etrafı bakıyor, bir lokma yemek için Tarrıya dua ediyorlardı. İstedikleri fazla değil. Taşrakasına kavuşmak, doğup büyüdükleri evlerde yaşamak, ekmeğin paralarını çıkardıkları tarlalarda yaşamak istiyorlardı. Bu onların mutluluğu için yeterliydi. Ne var ki bir süre önce Karmal yönetiminin çaptığı Sovyetler
(Devamı Sa. 23. Sü. 6'da)

Evren Afganlılara "Acınızı paylaşıyoruz" dedi

General Ziya-ül Hak Devlet Başkanımız Orgeneral Kenan Evren ve kıy Miray Evren onursuz İslamabad'da verdiği ziyafete. "Türkiye'nin İslam Paketi iledeki önemini" dile getirerek, "Türklerin İslam Dünyası'nda liderlik yapacak gücüne olduklarını" söyledi. Yemekte General Ziya-ül Hak, Orgeneral Evren, Miray Evren ve Ağa Han saygınları oturdu.

Devlet Başkanımız Orgeneral Evren Pakistan'ın ziyaretinin ikinci günü resmi görüşmelerin tamamlanmasından sonra İslamabad yakınındaki Şakarparayan bölgesinde düzenlenen "Ağaç dikme töreni"ne katıldı. Orgeneral Evren Pakistan gelenekleri sayarına "büyüklük ve huzur" sembolü olan bir çam ağacı dikti ve kendisine bu fırsatı tanıyan General Ziya-ül Hak'a teşekkürlerini bahçenin hatıra defterinde belirtti.

● Devlet Başkanı "Sevgili Afganistanlı kardeşlerim" diye başladığı konuşmasında, "insanın evinden, vatanından uzak olmasının ne büyük bir acı olduğunu biliyorum. Ümidinizi kaybetmeyin" dedi

Faruk ZABCI bildiriyor

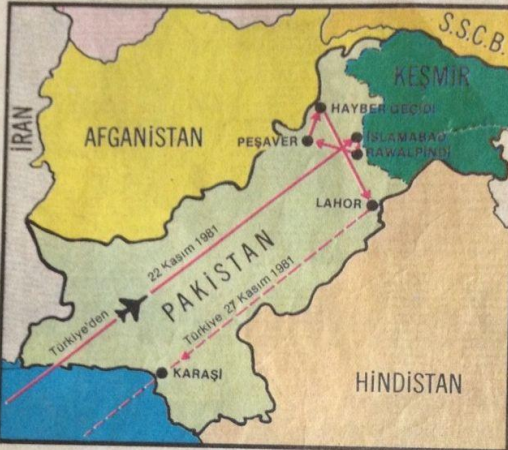
PEŞAVER, (Hürriyet): Resmî bir ziyaret için Pakistan'da bulunan Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren dün İslamabad'da ayrılarak Peşaver kentine gitti. Bu bölgede Afganlı göçmenleri yerleştiği bir kamp ziyareti. Dün sabah İslamabad'daki devlet misafirhanesinde düzenlenen bir öğünde Orgeneral Evren'in

Hürriyet Gazetesi-25 Kasım 1981

Evren 5 günde 8765 kilometre yol kat edecek

DEVLET Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in 5 günlük Pakistan gezisi yarın sona ereyor. Devlet Başkanımız yarın Ankara Esenboğa Havaalanı'nda olacak. Geçtiğimiz 22 Kasım Pazartesi günü hareket eden Orgeneral Evren, dost ülkede katıldığı 5 gün boyunca Başkent İslamabad, Rawalpindi ve "Çiçekler Şehri" Peşaver'de bulundu. Ünlü Hayber Gecidi'ni geçti. Hayber Gecidi'nden sonra Pakistan'ın diğer kentlerinden Lahor'u ziyaret eden Orgeneral Kenan Evren, Karaçi'ye uğrayıp, yarın Ankara'ya uçacak. Devlet Başkanımız, 5 günlük gezisi boyunca uçak, helikopter ve otomobile olmak üzere toplam 8 bin 765 kilometre yol katetmiş olacak...

Faruk ZABCI bildiriyor

Onbinlerce kişi "Zindabad Türkiye, Zindabad Evren" diye gösteri yaptı

Lahor'da yer yerinden oynadı!

- Ziya-ül Hak, Evren'le birlikte Lahor'a geldi. Lahor'da Evren için muhteşem bir askerî tatbikat yapıldı.
- Evren 70 bin kişilik Padışah Camini, Aşk Bahçelerini, El Hamra Sanat Merkezi'ni gezdi.
- Evren Lahor'daki konuşmasında "Pakistan her zaman Türkiye'ye güvenebilir" dedi.
- Evren ve beraberindekiler havaalanında

Hürriyet Gazetesi-26 Kasım 1981

SEVGI BAHÇELERİNDE BİR GEZİNİN ARDINDAN

Afgan mülteci kampındaki bir bölgeyi gösteren en büyük fotoğraf. Çift. Ermen ve Türk heyetini bu kampı ziyaret etti. Mültecilerin en büyük kısmı Afgan mültecileridir. Devlet Başkanı'nun ziyaretini duyurdu. Konuşmayı bir hafta kadar sürdü. Kur'an-ı Kerim okunmuş, sohbetler yapılmış, ziyaret sırasında fotoğrafçı sahneler yapıldı.

Pakistan'da Türk heyetini hüzünlendiren tek konu Afgan mülteci kampları oldu

Türk heyetinin ziyareti sırasında bir konuşma yapan mültecilerin üzeri Türk dostluğunu övdi. Fotoğrafta arkasızımız Yaşar Güngör, mültecilerin hayatını gözlemliyor.

● Çocuklarını napalm alevinde kocalarını Rus tanklarının paleti altında kaybeden Afgan kadınlarının acısına yüreklerin dayanması imkânsız..

● Birlikte olmamız, dertlerine çare aramamız birazlık olsun yüreklerine su serpti mültecilerin..

● Gezi, Pakistan'la sevgiden kaynaklanan ilişkilerimizin ikisadi ve ticari ilişkilerle de desteklenmesi sonucunu doğuracak.

YAŞAR GÜNGÖR

Bizi ne kadar çok sevdiğimizi biliyoruz...
Gittik...
Gördük ki, bizi tahminlerimizin fitesinde bir duygu hâlinde içinde seviyoruz. Edimimizden Karşıya kadar, göttüğümüz her yerde, bu sevgi

Tercüman Gazetesi-30 Kasım 1981

Afganlı mülteciler için 6 milyar lira harcanacak

366 kişilik ilk kafiye bugün Adana'da

ADANA, (Cumhuriyet Güney İlleri Bürosu) — Türkiye'de iskan edilmeleri kararlaştırılan Afganlı mültecilerin ilk kafiyesi, bugün Pakistan'dan uçakla Adana'ya geliyor. Tokat ile Gaziantep'e geçici olarak iskan edilecek 366 kişilik ilk kafiye, İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner'in de katılacağı bir törenle karşılanacak. Afganlı göçmenlerin Adana'ya taşınma iş-

lemi, 25 Ağustos gününe kadar sürecek. THY, her bir Afganlıın Pakistan'dan Adana'ya taşınması için BM «Muhaceret Teşkilâtı»ndan 350 ABD doları ücret alacak.

Afgan Mültecileri Koordinasyon Kurulu Başkanı Merkez Valisi Kemal Yalçın, «Cumhuriyet»e yaptığı açıklamada, Türkmen, Özbek, Kazak ve Kırgız boylarına mensup 1090

ailenin, boy, aile ve akrabalık bütünlüklerinin bozulmaması, Afganistan'da yaşadıkları bölge ve iklim koşulları, meslek ve sanatları, illerdeki hazine arazileri, bölgeye uyumları ve yararları dikkate alınarak kesin olarak iskan edilmelerinin planlandığını söyledi.

İlgililer, Afgan mültecilerinin Türkiye'ye getirilmelerinden (Arkası 9. Sayfada)

Ankara ve

Cumhuriyet Gazetesi-3Ağustos 1982

TÜRK BAYRAKLARIYLA İNDİLER — Afganistan'dan ilk mülteci kafilesi dün Adana'ya sevinç içinde indiler. Aralarında yaşlarında bulunduğu soydaşlarımız dün geceyi Adana'da geçirdiler. Bugün Tokat ve Gaziantep'e yerleştirilecekleri yerlere gönderilecekler... (Fotograf: Cumhuriyet-Ozel)

İlk Afgan kafilesi Adana'da

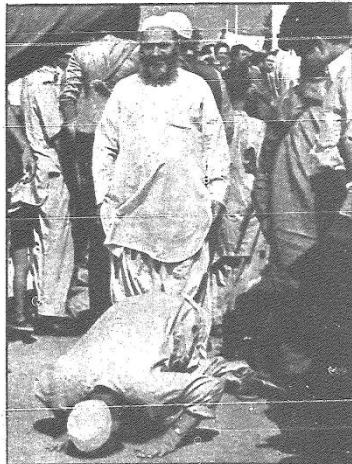
ADANA. (Cumhuriyet Güney İleri Bürosu) — Pakistan'da yaşayan Afgan mültecilerinden 17'isi geçici 366 kişilik ilk kafile dün Adana'ya geldi. Kafile üyeleri Bakan Selahattin Çetiner, Vali Hayri Kınazkeroğlu, 6. Kolordu ve Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Bülent Türkler ile kalabalık bir halk

topluluğu tarafından çeşitli güs terlerle karşılandı. Çetiner, İstiklal Marsı'nın okunmasından sonra, mültecilere, «Vatanınıza hoş geldiniz» dedi. «Mülteci kardeşlerimizin bundan sonra kendilerini siz ve tanelarında hissedebileceklerine ve milletimizin ayrılmaz bir parçası olacaklarına inanıyorum»

diye ekledi. Çetiner, kafile başkanı Abdülkerim Mahdum'a milli mültecileri sembolize eden, üzerinde Atatürk portresi «Bağımsızlık ve Özgürlük Karakterimizdir» yazdığı bulunan bir plaket verdi. Mahdum da, Çetiner ve Adana Valisine, armağanlar sundu. Elleri Türk Bayrakları bulan mülteciler

uçaktan inince toprağı öptüler. Mülteciler, beraberlerinde yalnızca 50 kilo tutan kişisel eşyalarını getirdiler. Kendilerine ilk olarak Kızılay'ın hazırladığı elbise ve kasavular dağıldı. Daha sonra sağlık kontrollerinden geçirildiler. İçişleri Bakan'ın verdiği bilgiye göre, mülteci (Ardışık Sayı: 11. S. 7. de)

Cumhuriyet Gazetesi-4 Ağustos 1982

YENİ VATANLARININ TOPRAĞINI ÖPTÜLER

**HOŞGELDİNİZ
KARDEŞLERİMİZ...**

NOTLAR

**“TÜRKLER ASLA
ESİR EDİLEMEZ”**

Kemal ÖNDER
ADANA'ya yazıyor...

13. SAYFAGA

366 Afganistanlı soydaşımız Adana'da uçaktan iner inen ez süslü duşları ediyor

Öğüz BAYTOK

ADANA, (Yerleşim) — Türk'e yeni vatandaşların Adana'da bulduğu bost, Kemal köpeklerimize eşit edilmeden üzerine Sovyet maddelerinden kaçarak Pakistan'a giden Afganistanlı mülteciler kalıfca.

(Devamı Sayı: 13. S. 1. de)

**İlk kafile
Gaziantep ve
Artova'ya
gönderildi**

**Afganlı
mültecilerin
çoğu
hasta çıktı**

ADANA (Cumhuriyet Güney İleri Bürosu) — Pakistan'dan getirilen 366 kişilik ilk kafilesi dün geçici yerleşim bölgeleri olan Gaziantep ve Tokat'a götürüldü. 26 aileden oluşan 161 kişilik Özbek grubu, Gaziantep'e, 205 kişilik Türkmen grubu da Tokat'a otobüslerle sevk edildiler.

İki yıldan bu yana Pakistan'daki mülteci kamplarında yaşayan Afganlar, Adana'da dün yerleştikleri (Ardışık Sayı: 13. S. 1. de)

Tercüman Gazetesi - 4 Ağustos 1982

Cumhuriyet Gazetesi-5 Ağustos 1982

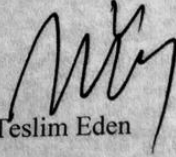
Ek 20- Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden İstenen Belgelerin Tutanağı

T U T A N A K

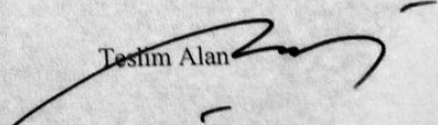
İLGİ : Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Emrullah ÖZTÜRK'ün "1979-1982 Tarihleri Arası Afganistan-Türkiye İlişkileri ve Türk Soylu Afgan Mültecilerinin İskanı" ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden belge talep eden ekli 10/10/2013 tarihli müracaatı.

İlgi başvuru ile Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden istenen 10 (on) adet belge örneğinin kaydedildiği CD 21 EKİM 2013 tarihli ve 68/2013 numaralı Arşiv Danışma Kurulu Kararı gereğince teslim edilmiştir.

4 /11/2013

Teslim Eden

H.Hüseyin OKUTAN
Uzman

Teslim Alan
Emrullah ÖZTÜRK

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Bursa'nın Karacabey ilçesine bağlı Karakoca köyünde doğdu. İlkokulu, köyde bitirdikten sonra ortaokul ve lise hayatına sırasıyla Karacabey ve Bursa'da devam etti. 1989-1990 eğitim-öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yükseköğrenime başladı ve 1993 yılında bu bölümden mezun oldu.

Mezun olduktan sonra özel sektörde çalıştı. Öğrencilere Tarih branşında özel dersler verdi. Dışişleri Bakanlığı'nda kadrolu memur olarak çalışma hayatına devam etti. Aynı zamanda, 2009-2011 yılları arasında Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde "Eğitim Yönetimi ve Denetimi" alanında yüksek lisans programına devam etti. "Özel Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarıyla Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu proje ile 2011 yılında yüksek lisansını bitirdi. Tarihe olan ilgisinden dolayı kendi branşında lisans üstü eğitim almak için 2012-2013 eğitim öğretim yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde 2. yüksek lisans öğrenimine başladı.

Halen, TC. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Arşiv ve Yayın Müdürlüğü'nde uzman olarak çalışmaktadır.

Emrullah ÖZTÜRK